Pali Text Society

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

COMMENTARY ON THE PAṬISAMBHIDĀMAGGA

VOL. II.

EDITED BY

C. V. JOSHI, M.A.

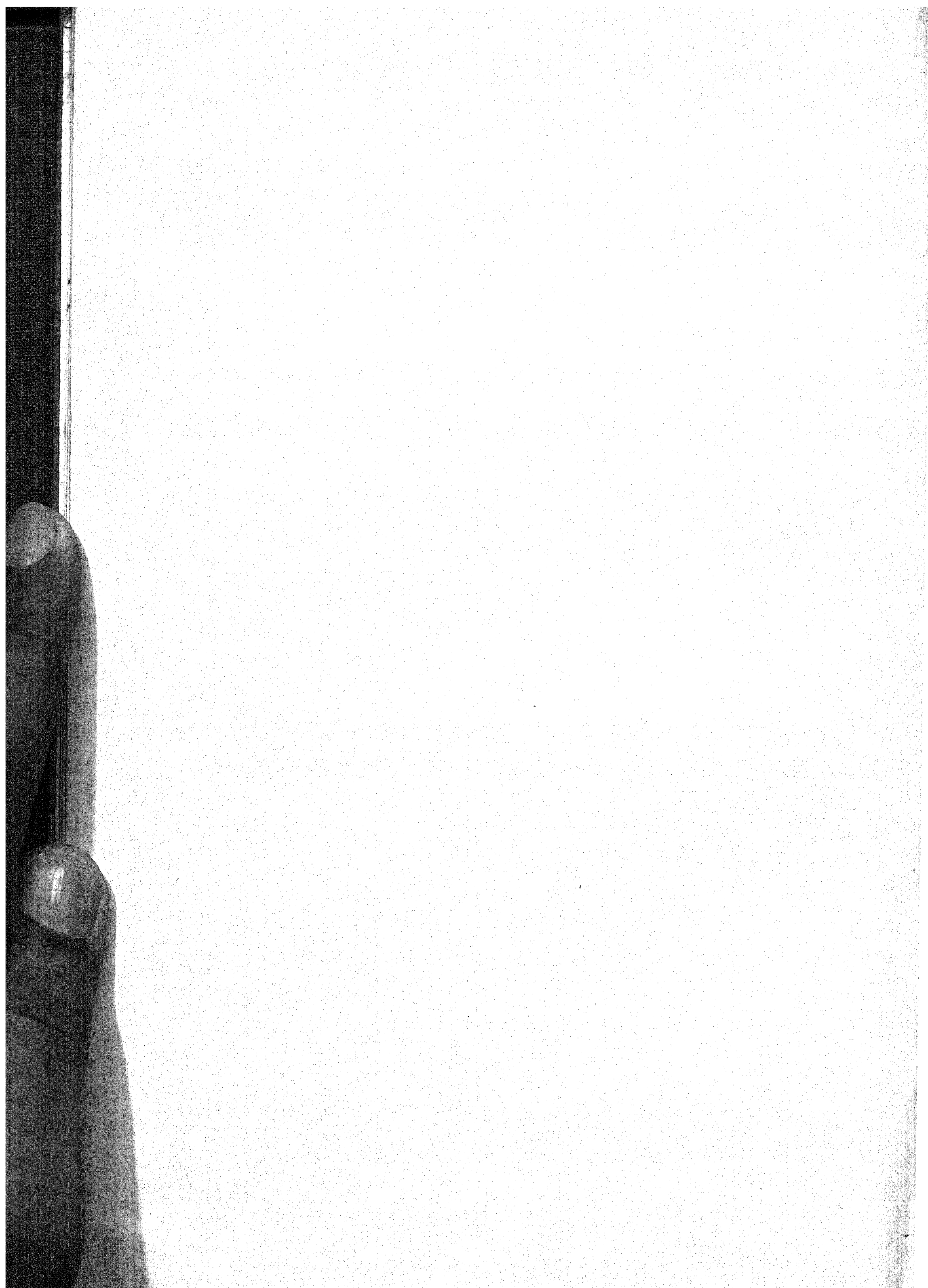
PROFESSOR OF PALI, STATE COLLEGE, AND
KEEPER OF STATE RECORDS, BARODA

London
HUMPHREY MILFORD
OXFORD UNIVERSITY PRESS
AMEN HOUSE, E.C. 4
1940

Printed in Great Britain

NOTE BY GENERAL EDITOR

In view of slow postal transport under war conditions I have taken on myself to pass Professor Joshi's proofs through press, and these conditions have compelled me to do so separated from my library. Hence any uncorrected errors should not be imputed to him. One more volume will complete his edition.

CONTENTS

Saddhammappakāsinī

PAṬISAMBHIDĀMAGGAṬṬHAKATHĀ

[SACCAÑĀṆACATUKKADVAYA NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

Saccañāṇacatukkadvaya-niddese: Dukkhassa *pīḷanaṭṭho* ādīni vuttaṭṭhān' eva.

[**119**][1] *Maggasamaṅgissa ñāṇaŋ dukkhe p' etaŋ ñāṇan* 'ti ādi ānantaracatukke viya ekābhisamayavasena vuttaŋ. Duvidhaŋ hi saccañāṇaŋ: lokiyaŋ,[2] lokuttarañ ca. Lokiyaŋ[2] duvidhaŋ: anubodhañāṇaŋ, paccavekkhaṇañāṇañ ca. Anubodhañāṇaŋ ādikammikassa anussavādivasena nirodhe magge ca pavattati, dukkhe samudaye ca ārammaṇakaraṇavasena paccavekkhaṇañāṇaŋ. Paṭividdhasaccassa catūsu 'pi saccesu ārammaṇakaraṇavasena lokuttaraŋ paṭivedhañāṇaŋ nirodham ārammaṇaŋ katvā kiccato cattāri saccāni paṭivijjhati. Yath' āha: "Yo bhikkhave dukkhaŋ passati, dukkhasamudayam 'pi so passati, dukkhanirodham 'pi passati, dukkhanirodhagāminī-paṭipadam 'pi passatī 'ti," sabbaŋ vattabbaŋ. Idhā-pi iminā vārena idam eva vuttaŋ. Tam pana lokuttaram 'pi dukkhe ñāṇan 'ti ādīni nāmāni labhatī, 'ti dassanatthaŋ vuttaŋ.[3] Idha pana lokikañāṇam eva adhippetaŋ.

2. Tasmā yeva ca *Tattha katamaŋ dukkhe ñāṇaṇ?* 'ti ādim āha. Tattha: *Dukkhaŋ ārabbhā* 'ti dukkhasaccaŋ ālambitvā, ārammaṇaŋ katvā 'ti attho. *Paññā* 'ti ādīsu tassa tassa atthassa pākaṭakaraṇa-saṅkhātena paññāpanaṭṭhena pañña; tena vā aniccādinā pakārena dhamme pajānātī 'ti paññā. Idam assa sabhāvapadaŋ. Pajānanākāro *pajānanā.* Aniccādīni vijānātī 'ti *vicayo. Pavicayo* 'ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ, pakārena vicayo 'ti attho. Catusaccadhammaŋ[4] vicinātī 'ti *dhammavicayo.* Aniccādīnaŋ

[1] *These bracketed figures refer to page in Paṭisambhidāmagga text, vol. i.*
[2] K -kaŋ. [3] K *omits* vuttaŋ. [4] K saccadhammaŋ.

sammā lakkhaṇavasena *sallakkhaṇā*. Sā eva upasagganā-nattena *upalakkhaṇā*, *paccūpalakkhaṇā*, 'ti vuttā; bhusaŋ lakkhaṇā. Te te aniccādi-dhamme paṭicca upalakkhaṇā 'ti attho. Paṇḍitabhāvo *paṇḍiccaŋ*. Kusalabhāvo *kosallaŋ*. Nipuṇabhāvo *nepuññaŋ*. Aniccādīnaŋ vibhāvanavasena ve-bhavyā. Aniccādīnaŋ cintanakavasena *cintā*, yassa uppa-jjati taŋ aniccādīni cintapetī 'ti 'pi cintā. Aniccādīni upa-parikkhatī 'ti *upaparikkhā*. *Bhūrī* 'ti paṭhavī. Ayam 'pi saṇhaṭṭhena ca vitthataṭṭhena ca bhūri viyā 'ti bhūrī; athavā paññā yeva bhūte atthe ramatī 'ti bhūrī 'ti vuccati. Asani viya siluccaye, kilese medhati hiŋsatī 'ti *medhā*; khi-ppaŋ gahaṇadhāraṇaṭṭhena vā medhā. Yassa uppajjati taŋ sattahitapaṭipattiyaŋ sampayuttadhamme ca yathāvalakkha-ṇapaṭivedhe pariṇāmetī 'ti *pariṇāyikā*. Dhamme aniccādi-vasena vividhā passatī 'ti *vipassanā*. Sammā pakārehi aniccādīni[1] jānātī 'ti sampajāno. Tassa bhāvo *sampajaññaŋ*. Uppathapaṭipanne sindhave vīthiŋ[2] āropaṇatthaŋ patodo viya, uppathe dhāvanakaŋ kūṭacittaŋ vīthiŋ[2] āropaṇatthaŋ vijjhatī 'ti patodo viya *patodo*. Dassanalakkhaṇe Indaṭṭhaŋ karotī 'ti indriyaŋ.[3] Paññāsaṅkhātaŋ indriyaŋ *paññidriyaŋ*. (Kiŋ vuttaŋ hoti? Na idaŋ purisassa indriyaŋ purisindri-yan 'ti ādi viya paññāya indriyaŋ paññindriyaŋ! Atha kho paññā eva paññindriyan 'ti vuttaŋ hoti.) Avijjāya na kampatī 'ti *paññābalaŋ*. Kilesacchedanaṭṭhena paññā 'va satthaŋ *paññāsatthaŋ*. Accuggataṭṭhena paññā 'va pāsādo *paññāpāsādo*. Ālokanaṭṭhena paññā 'va āloko *paññā-āloko*. Obhāsanaṭṭhena paññā 'va obhāso *paññā-obhāso*. Pajjo-tanaṭṭhena paññā 'va pajjoto *paññāpajjoto*.

Paññāvato hi ekapallaṅkena nisinnassa dasasahassī loka-dhātu ekālokā, ekobhāsā ekapajjotā hoti, tena taŋ vuttaŋ. Imesu pana tīsu padesu ekapadenā-pi ekasmiŋ atthe siddhe —yāni pan' etāni Bhagavatā, "Cattāro 'me bhikkhave ālokā. Katame cattāro? Candāloko, suriyāloko, aggāloko, paññāloko; ime kho bhikkhave cattāro ālokā. Etad-aggaŋ bhikkhave imesaŋ catunnaŋ ālokānaŋ yad-idaŋ paññāloko,"

[1] K -dīnaŋ. [2] B, SH vīthi-. [3] B, K paññindriyaŋ.

tathā, "Cattāro 'me bhikkhave obhāsā," "Cattāro 'me bhikkhave pajjotā," 'ti sattānaŋ ajjhāsayavasena suttāni desitāni—tadanurūpen' eva idha-pi therena desanā katā. Attho hi anekehi ākārehi vibhajjamāno suvibhatto hoti; aññathā ca añño bujjhati, aññathā añño 'ti.

Ratikaraṇaṭṭhena pana ratidāyakaṭṭhena ratijananaṭṭhena cittīkataṭṭhena dullabhapātubhāvaṭṭhena atulaṭṭhena anomasattaparibhogaṭṭhena ca paññā 'va ratanaŋ *paññāratanaŋ*. Na tena sattā muyhanti, sayaŋ vā ārammaṇe na muyhatī 'ti *amoho*. *Dhammavicayapadaŋ* vuttattham eva. Kasmā pan' etaŋ vuttan? 'ti: Amohassa mohapaṭipakkhabhāva-dīpanatthaŋ. Ten' etaŋ dīpeti, "Yvā-yaŋ amoho so na kevalaŋ mohato añño dhammo, mohassa pana paṭipakkho dhammavicaya-saṅkhāto amoho nāma idha adhippeto," 'ti. *Sammādiṭṭhī*[1] 'ti yāthāva-niyyānika-kusalodiṭṭhi.[2]

3. "Tattha katamaŋ dukkhasamudaye ñāṇaŋ? Tattha katamaŋ dukkhanirodhe ñāṇaŋ? Tattha katamaŋ dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇan?" 'ti pucchāvacanāni saṅkhepavasena vuttānī 'tī.

Saccañāṇacatukkadvaya-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] K Tāsmā diṭṭhī 'ti.
[2] SH yāthāvadiṭṭhi niyyānikā kusaladiṭṭhi.

[SUDDHIKAPAṬISAMBHIDĀÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

Suddhikapaṭisambhidāñāṇaniddese: Imesaŋ ñāṇānaŋ pabhedābhāvato yeva heṭṭhā viya pabhedaŋ adassetvā 'va *Atthesu ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* 'ti ādi vuttaŋ. Paññāpabhedābhāve 'pi attanā paṭividdha-catusaccadhammamattavasena nānattasabbhāvato *Atthanānatte paññā atthapaṭisambhidāñāṇan* 'ti ādi vuttaŋ. Tattha: *Nānatte* 'ti atthādīnaŋ anekabhāve. *Vavatthāne* 'ti atthādīnaŋ nicchayane. [120] *Sallakkhaṇe* 'ti atthādīnaŋ sammā dassane. *Upalakkhaṇe* 'ti atthādīnaŋ bhusaŋ dassane. *Pabhede* 'ti atthādīnaŋ nānābhede. *Pabhāvane* 'ti atthādīnaŋ pākaṭīkaraṇena uppādane. *Jotane* 'ti atthādīnaŋ dīpane. *Virocane* 'ti atthādīnaŋ vividhaŋ[1] dīpane. *Pakāsane* 'ti atthādīnaŋ pabhāsane.

'Nānatte' 'ti mūlapadaŋ katvā sabbasādhāraṇavasena vuttaŋ; vavatthāne 'ti sotāpannassa vasena; sallakkhaṇe, upalakkhaṇe 'ti sakadāgāmissa vasena; pabhede, pabhāvane' 'ti anāgāmissa vasena; jotane, virocane, pakāsane, 'ti arahato vasena vuttan 'ti evam 'p' ettha yojanā kātabbā 'ti.

Suddhikapaṭisambhidāñāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] B vividha-; K, SM vividhā.

[INDRIYAPAROPARIYATTAÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

[121] Indriyaparopariyattañāṇa-niddese: *Tathāgatassā* 'ti vacane Uddese sarūpato avijjamāne 'pi, "Cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehī," 'ti vuttattā, "Tathāgatassā," 'ti vuttam eva hoti. Tasmā Uddese atthato siddhassa Tathāgata-vacanassa Niddese gahaṇaŋ kataŋ. *Satte passatī* 'ti rūpādīsu chandarāgena sattatāya laggatāya sattā. Te satte indriyaparopariyattañāṇena cakkhunā passati oloketi. *Apparajakkhe* 'ti paññāmaye akkhimhi appaŋ rāgādirajo etesan 'ti vā[1] apparajakkhā, appaŋ rāgādirajo etesan 'ti vā apparajakkhā. Te apparajakkhe. *Mahārajakkhe* 'ti paññāmaye akkhimhi mahantaŋ rāgādirajo etesan 'ti mahārajakkhā, mahantaŋ rāgādirajo etesan 'ti vā mahārajakkhā. *Tikkhindriye mudindriye* 'ti tikkhāni saddhādīni indriyāni etesan 'ti tikkhindriyā, mudūni saddhādīni indriyāni etesan 'ti mudindriyā. *Svākāre dvākāre* 'ti sundarā saddhādayo ākārā koṭṭhāsā etesan 'ti svākārā. Kucchitā garahitā saddhādayo ākārā koṭṭhāsā etesan 'ti dvākārā. *Suviññāpaye duviññāpaye* 'ti ye kathitaŋ kāraṇaŋ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuŋ te suviññāpayā. Tabbiparītā dubiññāpayā. *Appekacce paralokavajja-bhayadassāvino* 'ti api eke paralokañ c' eva rāgādivajjañ ca bhayato passante. Imassa pana padassa niddese lokass' eva vuttattā,[2] khandhādiloke ca rāgādivajje ca paraŋ bāḷhaŋ bhayaŋ passanasīlā 'ti vā paralokavajja-bhayadassāvino, te paralokavajja-bhayadassāvino 'ti evam attho gahetabbo. *Appekacce na paralokavajja-bhayadassāvino* 'ti tabbiparīte. Loko 'ti ca lujjanīyaṭṭhena,[3] vajjan 'ti ca vajjanīyaṭṭhena. Ettāvatā uddesassa[4] niddeso[5] kato hoti.

[1] K, SM *omit* vā.
[2] K paralokass' eva na vuttattā.
[3] K palujjanaṭṭhena.
[4] K *omits*.
[5] K uddeso.

2. Puna niddesassa paṭiniddesaŋ karonto *Apparajakkhe mahārajajakkhe* 'ti ādim āha. Tattha tīsu ratanesu okappana-saṅkhātā saddhā assa atthī 'ti *saddho*. So saddhāsampanno *puggalo* asaddhiyarajassa[1] c' eva assaddhiyamūlakassa sesākusalarajassa ca appakattā *apparajakkho*. N' atthi etassa saddhā 'ti assaddho. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*. Āraddhaŋ viriyam anenā 'ti *āraddhaviriyo*. So kosajja-rajassa c' eva kosajjamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā *apparajakkho*. Hīnaviriyattā kucchitena ākārena sīdatī 'ti kusīdo. Kusīdo 'va *kusīto*. So vuttappakārassa rajassa[2] mahantattā *mahārajakkho*. Ārammaṇaŋ upecca ṭhitā sati assā 'ti *upaṭṭhitasati*. So muṭṭhasacca-rajassa c' eva muṭṭhasaccamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā *apparajakkho*. Muṭṭhā naṭṭhā sati assā 'ti *muṭṭhassati*. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*. Appaṇāsamādhinā, upacārasamādhinā vā, ārammaṇe samaŋ sammā āhito ṭhito 'ti *samāhito*, samāhitacitto 'ti vā samāhito. So uddhacca-rajassa c' eva uddhaccamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā *apparajakkho*. Na samāhito *asamāhito*. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*. Udayatthagāminī paññā assa atthī 'ti *paññavā*. So moha-rajassa c' eva mohamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā apparajakkho. Mohamūḷhattā duṭṭhā paññā assā 'ti *duppañño*. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*.

3. *Saddho puggalo tikkhindriyo* 'ti bahulaŋ uppajjamānāya balavatiyā saddhāya saddho. Ten' eva saddhindriyena tikkhindriyo. *Assaddho puggalo mudindriyo* 'ti bahulaŋ uppajjamānena assaddhiyena assaddho. Antarantarā uppajjamānena dubbalena saddhindriyena mudindriyo. Esa nayo sesesu 'pi.

4. *Saddho puggalo svākāro* 'ti tāya eva saddhāya sobhanākāro. *Assaddho puggalo dvākāro* 'ti ten' eva assaddhiyena virūpākāro. Esa nayo sesesu 'pi.

[1] K assaddhiyassa. [2] K sīdarajassa.

5. *Suviññāpayo* 'ti sukhena viññāpetuŋ sakkuṇeyyo. *Duviññāpayo* 'ti dukkhena viññāpetuŋ sakkuṇeyyo.

[122] 6. *Paralokavajjabhayadassāvī* 'ti ettha yasmā paññāsampannass' eva saddhādīni suparisuddhāni honti, tasmā suparisuddhasaddhādi-sampanno taŋsampayuttāya suparisuddhasaddhādi-sampanno 'pi vā tappaccayāya paññāya paralokavajjabhayadassāvī hoti. Tasmā eva hi saddhādayo 'pi cattāro paralokavajjabhayadassāvī 'ti vuttā.

7. Idāni 'Paralokavajjabhayadassāvī' 'ti ettha vuttaŋ lokañ ca bhayañ[1] ca dassetuŋ *Loko 'ti* ādim āha. Tattha khandhā eva lujjanaṭṭhena loko 'ti[2] *khandhaloko*. Sesadvaye pi es' eva nayo. *Vipattibhavaloko* 'ti apāyaloko. So hi aniṭṭhaphalattā virūpo lābho[3] 'ti vipatti, bhavatī 'ti bhavo; vipatti eva bhavo vipattibhavo; vipattibhavo eva loko vipattibhavaloko. *Vipattisambhavaloko* 'ti apāyūpagaŋ kammaŋ. Taŋ hi sambhavati etasmā phalan' ti Sambhavo; vipattiyā sambhavo vipattisambhavo; vipattisambhavo eva loko vipattisambhavaloko. *Sampattibhavaloko* 'ti sugatiloko. So hi iṭṭhaphalattā sundaro lābho[3] 'ti sampatti; bhavatī 'ti bhavo; sampatti eva bhavo sampattibhavo; sampattibhavo eva loko sampattibhavaloko. *Sampattisambhavaloko* 'ti sugatūpagaŋ kammaŋ. Taŋ hi sambhavati etasmā phalan[4] 'ti sambhavo; sampattiyā sambhavo sampattisambhavo; sampattisambhavo eva loko sampattisambhavaloko. *Eko loko* 'ti ādīni heṭṭhā vuttatthān' eva.

8. *Vajjan 'ti* napuŋsakavacanaŋ asuko 'ti aniddiṭṭhattā kataŋ. *Kilesā* 'ti rāgādayo. *Duccaritā* 'ti pāṇātipātādayo. *Abhisaṅkhārā* 'ti puññābhisaṅkhārādayo. *Bhavagāmikammā* 'ti attano vipākādānavasena bhavaŋ gacchantī 'ti bhavagāmino; abhisaṅkhāresu 'pi vipākajanakān' eva kammāni vuttānī. *Itī* 'ti vuttappakāraṇidassanaŋ. *Imasmiŋ ca loke imasmiŋ ca vajje* 'ti vuttappakāre loke ca vajje ca. *Tibbā*

---

[1] B, K, SM vajjaŋ. [2] K *omits* Loko 'ti.
[3] K loko. [4] K *omits* phalan.

bhayasaññā 'ti balavatī bhayasaññā. Tibbā 'ti pana[1] saddassa attho vutto, Bhayasaññā 'ti bhaya-saddassa; lokavajja-dvayam 'pi hi bhayavatthuttā [a]bhayañ ca. Bhayattā[b] 'bhayaŋ bhayam' iti sañña bhayasaññā. *Paccupaṭṭhitā hotī* 'ti taŋ taŋ paṭicca upecca ṭhitā hoti. *Seyyathā 'pi ukkhittāsike vadhake* 'ti yathā nāma paharituŋ uccāritakhagge paccāmitte tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, evam eva loke ca vajje ca tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti. *Imehi paññāsāya ākārehī* 'ti apparajakkha-pañcakādīsu dasasu pañcakesu ekekasmiŋ pañcannaŋ pañcannaŋ ākārānaŋ vasena paññāsāya ākārehi. *Imāni pañcindriyānī* 'ti saddhindriyādīni pañcindriyāni. *Jānātī* 'ti Tathāgato paññāya pajānāti. *Passatī* 'ti dibbacakkhunā diṭṭhaŋ viya karoti. *Aññātī* 'ti sabbākāra-mariyādāhi jānāti. *Paṭivijjhatī* 'ti ekadesaŋ asesetvā niravasesadassanavasena[2] paññāya padāḷetī 'ti.

Indriyaparopariyattañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.[3]

---

[1] B bhaya-; SH para.

[2] K nissesa-.

[a] *to* [b] B, K Sayañ ca bhayattā.

[3] *Volume I of* K *ends here.*

[ĀSAYĀNUSAYAÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ]

[123] 1. Āsayānusayañāṇaniddese: *Idha Tathāgato* 'ti ādi pañcadhā ṭhapito niddeso. Tattha *āsayānusayā* vuttaṭṭhā eva. *Caritan* 'ti pubbe kataŋ kusalākusala-kammaŋ. *Adhimuttin* 'ti sampati kusale akusale vā cittavossaggaŋ. *Bhabbābhabbe* 'ti bhabbe ca abhabbe ca. Ariyāya jātiyā sambhavanti jāyantī 'ti bhabbā, vattamānasamīpe vattamānavacanaŋ. Bhavissanti jāyissanti vā 'ti bhabbā, bhājanabhūtā 'ti attho. Ye ariyamaggapaṭivedhassa anucchavikā upanissayasampannā te bhabbā. Vuttapaṭipakkhā abhabbā.

2. *Katamo ca sattānaŋ āsayo?* 'ti ādi niddesassa paṭiniddeso. Tattha: *sassato* 'ti nicco loko 'ti attho. Idha sarīraŋ yeva nassati, attā pana idha parattha[1] ca so yevā 'ti maññanti. So hi sayaŋ yeva āloketī 'ti katvā *loko* 'ti maññanti. *Asassato* 'ti anicco attā. Sarīren' eva saha nassatī 'ti maññanti. *Antavā* 'ti paritte kasiṇe jhānaŋ uppādetvā taŋ parittakasiṇārammaṇaŋ cittaŋ sapariyanto attā 'ti maññanti. *Anantavā* 'ti appamāṇe kasiṇe jhānaŋ uppādetvā taŋ appamāṇakasiṇārammaṇaŋ cittaŋ apariyanto attā 'ti maññanti. *Taŋ jīvaŋ taŋ sarīran* 'ti jīvo ca sarīrañ ca taŋ yeva. Jīvo 'ti attā, liṅgavipallāsena napuŋsakavacanaŋ kataŋ. Sarīran 'ti rāsaṭṭhena khandhapañcakaŋ. *Aññaŋ jīvaŋ aññaŋ sarīran* 'ti añño jīvo, aññaŋ khandhapañcakaŋ. *Hoti Tathāgato param maraṇā* 'ti khandhā idh' eva vinassanti, satto maraṇato paraŋ hoti, vijjati, na nassati. Tathāgato 'ti c' ettha sattādhivacanan[2] 'ti keci. Keci pana, 'Tathāgato 'ti arahā,' 'ti vadanti. Ime 'na hotī' 'ti pakkhe dosaŋ disvā evaŋ gaṇhanti. *Na hoti Tathāgato param maraṇā* 'ti khandhā 'pi idh' eva nassanti, Tathāgato ca maraṇato paraŋ na hoti, ucchijjati vinassati. Ime 'hotī' 'ti pakkhe dosaŋ disvā

[1] SH parassa. [2] SH Satthā-.

evaŋ gaṇhanti. *Hoti ca na hoti cā* 'ti ime ekekapakkhapariggahe dosaŋ disvā ubhayapakkhaŋ gaṇhanti. *N' eva hoti na na hotī* 'ti ime ubhayapakkhapariggahe ubhayadosāpattiŋ disvā, "Hotī 'ti ca na hoti, n' eva hotī 'ti ca na hotī," 'ti amarāvikkhepapakkhaŋ gaṇhanti.

Ayam pan' ettha aṭṭhakathānayo: Sassato loko 'ti cā 'ti ādimhi[1] dasah' ākārehi diṭṭhipabhedo 'va vutto. Tattha: Sassato loko 'ti ca khandhapañcakaŋ 'loko' 'ti gahetvā ayaŋ loko nicco dhuvo sabbakāliko 'ti gaṇhantassa 'sassatan' 'ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Asassato 'ti tam eva lokaŋ ucchijjati vinassatī 'ti gaṇhantassa ucchedagahaṇākārappavattā diṭṭhi. Antavā 'ti parittakasiṇalābhino suppamatte vā sarāva-matte vā kasiṇe samāpannassa antosamāpattiyaŋ pavattita-rūpārūpadhamme 'loko' 'ti ca kasiṇaparicchedantena 'antavā' 'ti ca gaṇhantassa 'antavā loko' 'ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhi 'pi hoti, ucchedadiṭṭhi 'pī. Vipulakasiṇalābhino pana tasmiŋ kasiṇe samāpannassa antosamāpattiyaŋ pavattita-rūpārūpadhamme loko 'ti ca, kasiṇaparicchedānantena[2] ca 'Na antavā[3] 'ti gaṇhantassa anantavā loko 'ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhi 'pi hoti, ucchedadiṭṭhi 'pi. Taŋ jīvaŋ taŋ sarīran 'ti bhedanadhammassa sarīrass' eva jīvan 'ti gahitattā sarīre ucchijjamāne jīvam 'pi ucchijjatī 'ti uccheda-gahaṇākārappavatta diṭṭhi. Dutiyapade sarīrato aññassa jīvassa gahitattā sarīre ucchijjamāne 'pi jīvaŋ na ucchijjatī 'ti sassata-gahaṇākarāppavattā diṭṭhi. Hoti Tathāgato 'ti ādīsu satto Tathāgato nāma. So param maraṇā hotī 'ti gaṇhato dutiyā ucchedadiṭṭhi. Hoti ca na ca hotī 'ti gaṇhato tatiyā ekaccasassatā diṭṭhi. N' eva hoti na na hotī 'ti gaṇhato catutthā vikkhepadiṭṭhī[4] 'ti.

Itī 'ti vuttappakāra-diṭṭhinissayanidassanaŋ. *Bhavadiṭṭhisannissitā vā sattā honti vibhavadiṭṭhisannissitā vā* 'ti: bhavo vuccati sassato, sassatavasena uppajjamānā diṭṭhi bhavadiṭṭhi. 'Bhavo 'ti diṭṭhī' 'ti vuttaŋ hoti. Vibhavo vuccati

---

[1] B ādīhi.
[2] B, SH *v.l.* -cchedantena.
[3] B Anantavā *for* Na antavā.
[4] B amarāvikkhapa-.

ucchedo, ucchedavasena uppajjamānā diṭṭhi vibhavadiṭṭhi. 'Vibhavo 'ti diṭṭhī' 'ti vuttaŋ hoti. Vuttappakārā dasavidhā diṭṭhi bhavadiṭṭhi, vibhavadiṭṭhi cā, 'ti dvidhā 'va hoti. Tāsu dvīsu ekekaŋ sannissitā, asannissitā,[1] allīnā sattā hontī.

Ete vā pana ubho ante anupagammā 'ti ettha: "Aggito vā udakato vā mithubhedā vā," 'ti ādīsu viya vā-saddo samuccayattho. Ete vuttappakāre sassat-ucchedavasena dve pakkhe ca na upagantvā. Anallīyitvā pahāyā 'ti attho. "Anulomikā vā khanti" 'ti vikappatthe vā. *Idappaccayatā-paṭiccasamuppannesū* 'ti: imesaŋ jarāmaraṇādīnaŋ paccayā idappaccayā. Idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayānaŋ vā samūho idappaccayatā. Lakkhaṇaṃ pan' ettha saddasatthato pariyesitabbaŋ. Te te paccaye paṭicca saha sammā ca uppannā paṭiccasamuppannā. Tassā idappaccayatāya ca tesu paṭiccasamuppannesu ca *dhammesu. Anulomikā* 'ti lokuttaradhammānaŋ anulomato anulomikā. *Khantī* 'ti ñāṇaŋ. Ñāṇaŋ hi khamanato khanti. *Paṭiladdhā hotī* 'ti sattehi adhigatā hoti. Idappaccayatāya khantiyā ucchedattānūpagamo hoti paccayuppanna-dhammānaŋ paccayasāmaggiyaŋ āyattavuttittā, paccayānuparamadassanena phalānuparamadassanato. Paṭiccasamuppannesu dhammesu khantiyā sassatattānūpagamo hoti paccayasāmaggiyaŋ navanavānaŋ paccayuppannānaŋ dhammānaŋ uppādadassanato. Evam ete ubho ante anupagamma paṭiccasamuppāda-paṭiccasamuppannadhamma-dassanena 'Na ucchedo,' 'Na sassato' 'ti pavattaŋ sammādassanaŋ anulomikā khantī 'ti veditabbā. Evaŋ hi tad-ubhayadiṭṭhi-paṭipakkhabhūtā sammādiṭṭhi vuttā hoti.

Yathābhūtaŋ vā ñāṇan 'ti yathābhūtaŋ yathāsabhāvaŋ neyyaŋ. Tattha pavattañāṇam 'pi visayavohārena yathābhūtaŋ ñāṇan 'ti vuttaŋ. Tam pana saṅkhārūpekkhāpariyantaŋ vipassanāñāṇaŋ idhādhippetaŋ. Heṭṭhā pana yathābhūtañāṇadassanan 'ti bhayatūpaṭṭhānañāṇaŋ vuttaŋ. Yathābhūtaŋ vā ñāṇaŋ sattehi paṭiladdhaŋ hotī, 'ti sambandho.

---

[1] B apassayitā.

Idāni 'Sassato loko' 'ti ādīhi micchādiṭṭhiparibhāvitaŋ, 'Ete vā panā' 'ti ādīhi sammādiṭṭhiparibhāvitaŋ satta-santānaŋ dassetvā *Kāmaŋ sevantañ ñevā* 'ti ādīhi sesākusalehi, sesakusalehi ca, paribhāvitaŋ sattasantānaŋ dasseti. Tattha: 'Kāmaŋ sevantaŋ yeva puggalaŋ tathāgato *jānātī*' 'ti yojanā kātabbā. Sevantan 'ti ca abhiṇhasamudācāra-vasena sevamānaŋ. Pubbe asevitavasena kilesakāmo garu assā 'ti *kāmagaruko*. Tath' eva kāmo āsaye santāne assā 'ti *kāmāsayo*. Santānavasen' eva kāme adhimutto laggo 'ti *kāmādhimutto*. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Nekkhammā*dīni vuttaṭṭhān' eva. Kāmādīhi ca tīhi ses-ākusalā, nekkha-mmādīhi tīhi sesakusalā gahitā vā hontī 'ti veditabbā. *Ayaŋ sattānaŋ āsayo* 'ti tidhā vuttaŋ santānam eva dasseti.

Ayam pan' ettha Aṭṭhakathānayo: "Iti bhavadiṭṭhisa-nnissitā vā 'ti evaŋ sassatadiṭṭhiŋ vā sannissitā, sassatadiṭṭhi hi ettha bhavadiṭṭhī 'ti vuttā, ucchedadiṭṭhi ca vibhava-diṭṭhī 'ti. Sabbadiṭṭhīnaŋ hi sassat-ucchedadiṭṭhīhi saṅgahi-tattā sabbe 'pi 'me diṭṭhigatikā sattā imā 'va dve diṭṭhiyo sannissitā honti. Vuttam 'pi c' etaŋ, 'Dvayanissito khvā-yaŋ, Kaccāna! loko yebhuyyena. Atthitaŋ c' eva, natthitañ cā,' 'ti. Ettha hi atthitā 'ti sassataŋ, natthitā 'ti ucchedo. Ayaŋ tāva vaṭṭanissitānaŋ āsayo. Idāni vivaṭṭanissitānaŋ suddhasattānaŋ āsayaŋ dassetaŋ, 'Ete vā pana ubho ante anupagammā,' 'ti ādi vuttaŋ. Tattha: Ete vā panā 'ti ete yeva. Ubho ante 'ti. Sassat-Uccheda-saṅkhāte dve ante. Anupagammā 'ti na allīyitvā. Idappaccayatā-paṭiccasamu-ppannesu dhammesū 'ti idappaccayatāya c' eva paṭiccasa-muppannesu dhammesu[1] ca. Anulomikā khantī 'ti vipassa-nānāṇaŋ. Yathābhūtañ ñāṇan 'ti maggañāṇaŋ. Idaŋ vu-ttaŋ hoti: 'Yā paṭiccasamuppāde c' eva paṭiccasamuppa-nnadhammesu ca ete ubho sassatuccheda-ante anupagantvā vipassanā paṭiladdhā, yaŋ ca tato uttariŋ maggañāṇaŋ, ayaŋ sattānaŋ āsayo. Ayaŋ vaṭṭanissitānañ ca sabbesam 'pi sattānaŋ āsayo, idaŋ vasanaṭṭhānan,"[2] 'ti. Ayaŋ ācariyānaŋ samānaṭṭhakathā.

---

[1] B -ppanne dhamme. [2] B ṭhapana-.

Vitaṇḍavādī pan' āha: "Maggo nāma vāsaŋ viddhaŋsento gacchati. Tvaŋ, 'Maggo vāso,' 'ti vadesī?" 'ti.

So vattabbo, "Tvaŋ Ariyavāsabhāṇako hosi? na hosī?" 'ti.

Sace, "Na homī," 'ti vadati; "Tvaŋ abhāṇakatāya na jānāsī," 'ti vattabbo. Sace, "Bhāṇako 'smī," 'ti vadati; "Suttaŋ āharā," 'ti vattabbo. Sace āharati, icc-etaŋ kusalaŋ. No ce āharati, sayaŋ āharitabbaŋ: "Dasa yime, bhikkhave, ariyavāsā yad[1] ariyā āvasiŋsu vā, āvasanti vā, āvasissanti vā," 'ti. Etaŋ hi suttaŋ maggassa vāsabhāvaŋ dīpeti, tasmā sukathitam ev' etan 'ti. Imam pana Bhagavā sattānaŋ āsayaŋ jānanto imesañ ca diṭṭhigatānaŋ imesañ ca vipassanāñaṇa-maggañāṇānaŋ appavattikkhaṇe 'pi jānāti eva, tasmā yeva ca, "Kāmaŋ sevantaŋ yeva jānātī," 'ti ādi vuttan 'ti.

3. Anusayaniddese anusayā 'ti: Ken' aṭṭhena anusayā? Anusayanaṭṭhena. Ko esa Anusayanaṭṭho nāmā? 'ti. Appahīṇaṭṭho. Ete hi appahīṇaṭṭhena tassa tassa santāne anusenti nāma. Tasmā anusayā 'ti vuccanti. Anusentī 'ti anurūpaŋ kāraṇaŋ labhitvā uppajjantī 'ti attho.

Athā-pi siyā: "Anusayanaṭṭho nāma appahīṇākāro. So ca uppajjatī 'ti vattuŋ na yujjati. Tasmā na anusayā uppajjantī?" 'ti.

Tatr' idam paṭivacanaŋ: Na[2] appahīṇākāro. Anusayo 'ti pana appahīṇaṭṭhena thāmagatakileso vaccati. So cittasampayutto sārammaṇo sappaccayaṭṭhena sahetuko ekantākusalo atīto 'pi hoti, anāgato 'pi, paccuppanno 'pi. Tasmā Uppajjatī 'ti vattuŋ yujjati. Tatr' idaŋ pamāṇaŋ.[3] Idh' eva tāva Abhisamayakathāya: "Paccuppanne kilese pajahatī?" 'ti pucchaŋ katvā anusayānaŋ paccuppannabhāvassa atthitāya, "Thāmagato[4] anusayaŋ pajahatī," 'ti vuttaŋ. Dhammasaṅgaṇiyaŋ mohassa padabhājane, "Avijjānusayo

[1] B yāya ca. [2] B *omits* Na.
[3] B dhammappamāṇaŋ. [4] B -gataŋ.

avijjāpariyuṭṭhānaŋ avijjālaṅgī moho akusalamūlaŋ. Ayaŋ tasmiŋ samaye moho hotī," 'ti akusalacittena saddhiŋ mohassa uppannabhāvo vutto. Kathāvatthusmiŋ, "Anusayā abyākatā, anusayā ahetukā, anusayā cittavippayuttā," 'ti sabbe vādā paṭisedhitā. Anusayayamake sattannaŋ vārānaŋ[1] aññatarasmiŋ uppajjanavāre, "Yassa kāmarāgānusayo uppajjati tassa paṭighānusayo uppajjatī," 'ti ādi vuttaŋ. Tasmā anusentī 'ti anurūpaŋ kāraṇaŋ labhitvā uppajjantī 'ti yaŋ vuttaŋ, taŋ iminā tantippamāṇena yuttan[2] 'ti veditabbaŋ. Yam 'pi, 'Cittasampayutto ārammaṇo," 'ti ādi vuttaŋ, tam 'pi suvuttam eva. Anusayo hi nām' esa parinipphanno, cittasampayutto, akusaladhammo 'ti niṭṭham ettha gantabbaŋ.

Kāmarāgānusayo 'ti ādīsu: kāmarāgo ca so appahīṇaṭṭhena anusayo cā 'ti kāmarāgānusayo. Sesapadesu 'pi es' eva nayo. *Kāmarāgānusayo* c' ettha lobhasahagacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca, manāpesu[3] avasesa-kāmāvacaradhammesu ārammaṇavasen' eva uppajjamāno lobho. *Paṭighānusayo* ca domanassasahagatacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca manāpesu[4] avasesa-kāmāvacaradhammesu ārammaṇavasen' eva uppajjamāno doso. *Mānānusayo* diṭṭhigatavippayutta-lobhasahagatacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca, dukkhavedanāvajjesu avasesakāmāvacaradhammesu, rūpārūpāvacaradhammesu ca, ārammaṇavasen' eva uppajjamāno māno. *Diṭṭhānusayo* catūsu diṭṭhigatasampayuttesu; *vicikicchānusayo* vicikicchāsahagate; *avijjānusayo* dvādasasu akusalacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca; Tayo 'pi avasesa-tebhūmakadhammesu ārammaṇavasen' eva uppajjamānā diṭṭhi-vicikicchā-mohā. *Bhavarāgānusayo* catūsu diṭṭhigatavippayuttesu uppajjamāno 'pi sahajātavasena na vutto. Ārammaṇavasen' eva pana rūp-ārūpāvacaradhammesu uppajjamāno lobho vutto.

Idāni yathāvuttānaŋ anusayānaŋ anusayanaṭṭhānaŋ dassento 'Yaŋ loke' 'ti ādim āha. Tattha: *Yaŋ loke piyarū-*

---

[1] B mahāvārānaŋ. [2] B suvattan.
[3] SH amanāpesu. [4] SH manāpesu.

pan 'ti yaŋ imasmiŋ loke piyajātikaŋ piyasabhāvaŋ. *Sātarūpan* 'ti sātajātikaŋ assādapadaṭṭhānaŋ iṭṭhārammaṇaŋ. *Ettha sattānaŋ kāmarāgānusayo anusetī* 'ti etasmiŋ iṭṭhārammaṇe sattānaŋ appahīṇaṭṭhena kāmarāgānusayo anuseti. Piyarūpaŋ sātarūpan 'ti ca idha kāmāvacaradhammo yeva adhippeto. Yathā nāma udake nimuggassa heṭṭhā ca upari ca samantā udakam eva hoti, evam eva iṭṭhārammaṇe rāguppatti nāma sattānaŋ āciṇṇa-samāciṇṇā, tathā aniṭṭhārammaṇe paṭighuppati. [**124**] *Iti imesu dvīsu dhammesū* 'ti evaŋ imesu dvīsu iṭṭhāniṭṭhārammaṇadhammesu. *Avijjānupatitā* 'ti kāmarāga-paṭighasampayuttā hutvā ārammaṇakaraṇavasena avijjānupatitā anugatā. [a]Avijjā anupatitā anugatā 'ti[b] vicchedaŋ katvā 'pi pāṭho.[1] *Tadekaṭṭho* 'ti tāya avijjāya sahajekaṭṭhavasena ekato ṭhito. *Māno ca diṭṭhi ca vicikicchā cā* 'ti navavidha-māno, dvāsaṭṭhividhā diṭṭhi, aṭṭhavatthukā vicikicchā. Tadekaṭṭho māno ca, tadekaṭṭhā diṭṭhi ca, tadekaṭṭhā vicikicchā cā, 'ti yojanā. *Daṭṭhabbā* 'ti passitabbā avagantabbā. Tayo ekato katvā bahuvacanaŋ kataŋ. Bhavarāgānusayo pan' ettha kāmarāgānusayen' eva saṅgahīto 'ti veditabbo.

4. Caritaniddese: Terasa cetanā *puññābhisaṅkhāro*. Dvādasa *apuññābhisaṅkhāro*. Catasso *āneñjābhisaṅkhāro*. Tattha kāmāvacaro *parittabhūmako*, itaro *mahābhūmako*. Tīsu 'pi vā etesu yo koci appavipāko parittabhūmako, mahāvipāko mahābhūmako 'ti veditabbo.

5. Adhimuttiniddese: *Santī* 'ti saŋvijjanti. *Hīnādhimuttikā* 'ti lāmakajjhāsayā. *Paṇītādhimuttikā* 'ti kalyāṇajjhāsayā. *Sevantī* 'ti nissayanti allīyanti. *Bhajantī* 'ti upasaṅkamanti. *Payirupāsantī* 'ti punappunaŋ upasaṅkamanti. Sace hi ācariyūpajjhāyā na sīlavanto honti, antevāsika[2]-saddhivihārikā sīlavanto; te attano ācariyūpajjhāye 'pi na upasaṅkamanti. Attano sadise sāruppe bhikkhū yeva upasaṅkamanti. Sace 'pi ācariyūpajjhāyā sāruppa, bhikkhū itare asāruppā, te 'pi na ācariyūpajjhāye upasaṅkamanti. Attano

[a] to [b] *Not in* SH.
[1] *As it is in the Text.*
[2] B tadantevāsika-.

sadise hīnādhimuttike yeva upasaṅkamanti. Evaŋ upasaṅkamanam pana na kevalaŋ etarahi yeva, atītānāgate 'pī 'ti dassetuŋ, *Atītam 'pi addhānan*, 'ti ādim āha. Tattha: Atītam 'pi addhānan 'ti atītasmiŋ kāle. Accantasaŋyogatthe upayogavacanaŋ. Sesaŋ uttanattham eva.

"Idam pana dussīlānaŋ dussīlasevanam eva, sīlavantānaŋ sīlavantasevanam eva, duppaññānaŋ duppaññasevanam eva, paññavantānaŋ paññāvantasevanam eva ko niyāmetī?" 'ti.

Ajjhāsayadhātu niyāmetī 'ti.

6. Bhabbābhabbaniddese: Chaḍḍetabbe paṭhamaŋ niddisitvā, gahetabbe pacchā niddisituŋ Uddesassa uppaṭipāṭiyā paṭhamaŋ abhabbā niddiṭṭhā. Uddese pana dvandasamāse accitassa ca mandakkharassa ca padassa pubbanipātalakkhaṇavasena. Bhabba-saddo pubbaŋ payutto. *Kammāvaraṇenā* 'ti pañcavidhena ānantariyakammena. *Samannāgatā* 'ti samaṅgībhūtā. *Kilesāvaraṇenā* 'ti niyatamicchādiṭṭhiyā. Imāni dve sagga-maggānaŋ āvaraṇato avaraṇāni. Bhikkhunīdūsakādi-kammāni 'pi kammāvaraṇen' eva saṅgahītāni. *Vipākāvaraṇenā* 'ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānam 'pi ariyamaggapaṭivedho n' atthi, tasmā duhetukā paṭisandhi vipākāvaraṇam evā 'ti veditabbā *Assaddhā* 'ti Buddhādīsu saddhārahitā. *Acchandikā* 'ti kattukamyatā-kusalacchanda-rahitā. Uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānaŋ paviṭṭhā. *Duppaññā* 'ti bhavaṅgapaññāya parihīnā. Bhavaṅgapaññāya pana paripuṇṇāya 'pi yassa bhavaṅgaŋ lokuttarassa pādakaŋ na hoti, so 'pi duppañño yeva nāma. *Abhabbā niyāmaŋ okkamituŋ kusalesu dhammesu sammattan* 'ti kusalesu dhammesu sammattaniyāma-saṅkhātaŋ ariyamaggaŋ okkamituŋ abhabbā. Ariyamaggo hi sammā sabhāvo 'ti sammattaŋ. So yeva anantaraphaladāne sayam eva vā acalabhāvato niyamo. Taŋ okkamituŋ[1] pavisituŋ *abhabbā*.

7. *Na kammāvaraṇenā* 'ti ādīni vuttavipariyāyen' eva veditabbānī 'ti.

Āsayānusayañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH -bhāvato niyāmetuŋ okka-.

[YAMAKAPĀṬIHĀRIYAÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

[125] Yamakapāṭihāriyañāṇaniddese: *Asādhāraṇaŋ sāvakehī* 'ti sesāsādhāraṇañāṇaniddese aññavacanehi okāsābhāvato na vuttaŋ, idha pana aññavacanābhāvato vuttan 'ti veditabbaŋ. *Uparimakāyato* 'ti nābhiyā uddhaŋ sarīrato. *Aggikkhandho pavattatī* 'ti tejokasiṇārammaṇaŋ pādakajjhānaŋ samāpajjitvā uṭṭhāya, 'Uparimakāyato aggijālā vuṭṭhātū,' 'ti āvajjitvā parikammaŋ katvā abhiññāñāṇena, 'Uparimakāyato aggijālā vuṭṭhātū,' 'ti adhiṭṭhite saha adhiṭṭhānā uparimakāyato aggijālā vuṭṭhāti. Sā hi idha rāsaṭṭhenā khandho 'ti vuttā. *Heṭṭhimakāyato* 'ti nābhito heṭṭhā sarito. *Udakadhārā pavattatī* 'ti āpokasiṇārammaṇaŋ pādakajjhānaŋ samāpajjitvā vuṭṭhāya, 'Heṭṭhimakāyato udakadhārā vuṭṭhātu,' 'ti āvajjitvā parikammaŋ katvā abhiññāñāṇena, 'Heṭṭhimakāyato udakadhārā vuṭṭhātū,' 'ti adhiṭṭhite saha adhiṭṭhānā heṭṭhimakāyato udakadhārā vuṭṭhāti. Ubhayatthā-pi abbocchedavasena[1] 'Pavattatī' 'ti vuttaŋ. Adhiṭṭhānassa ca āvajjanassa ca antare dve bhavaṅgacittāni vattanti, tasmā yeva yugalā hutvā aggikkhandha-udakadhārā pavattanti, antaraŋ na paññāyati. Aññesaŋ pana bhavaṅgaparicchedo n' atthi.

Puratthimakāyato 'ti abhimukhapassato. *Pacchimakāyato* 'ti piṭṭhipassato. *Dakkhiṇakkhito, vāmakkhito* 'ti ādi samāsapāṭho yeva, na añño. *Dakkhiṇanāsikāsotato, vāmanāsikāsotato* 'ti pāṭho sundaro. (Rassaŋ katvā 'pi paṭhanti.) *Aŋsakūṭato* 'ti ettha abbhuggataṭṭhena kūṭo viyā 'ti kūṭo. Aŋso yeva kūṭo aŋsakūṭo. *Aṅgulaṅgulehī* 'ti aṅgulīhi aṅgulīhi. Aṅgulantarikāhī 'ti aṅgulīnaŋ antarikāhi. *Ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattatī* 'ti ubhayatthā-pi āmeṇḍitavacanena sabbalomānaŋ pariyādi-

[1] B cchinna-.

nnattā ekekalomato 'va aggikkhandha-udakadhārā yugalā yugalā hutvā pavattantī 'ti vuttaŋ hoti. *Lomakūpato lomakūpato* [126] *aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattatī* 'ti etthā-pi es' eva nayo. (Kesuci potthakesu, "Ekekalomato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati; lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattatī," 'ti likhitaŋ. Tam 'pi yujjati yeva. Pāṭihīrassa atisukhumattadīpanato pana purimapāṭho yeva sundarataro.)

Idāni: *Channaŋ vaṇṇānan* 'ti ko sambandho? Heṭṭhā, uparimakāyato 'ti ādīhi anekehi sarīrāvayavā vuttā. Tena sarīrāvayavasambandho[1] pavattatī 'ti vacanasambandhena ca, yamakapāṭihīrā[2]-dhikārena ca channaŋ vaṇṇānaŋ sarīrāvayavabhūtānaŋ raŋsiyo yamakā hutvā pavattantī 'ti vuttaŋ hoti. Sāmivacanasambandhena ca avassaŋ 'Rasmiyo' 'ti pāṭhaseso icchitabbo yeva. *Nīlānan* 'ti ummāpupphavaṇṇānaŋ. *Pītakānan* 'ti kaṇikārapupphavaṇṇānaŋ. *Lohitakānan* 'ti indagopakavaṇṇānaŋ. *Odātānan* 'ti osadhītārakāvaṇṇānaŋ. *Mañjiṭṭhānan* 'ti mandarattavaṇṇānaŋ. *Pabhassarānan* 'ti pabhassarapakatikānaŋ vaṇṇānaŋ. Pabhassaravaṇṇo[3] visuŋ avijjamāno[4] 'pi vuttesu pañcasu vaṇṇesu ye ye pabhāsamujjalā te te pabhassarā. Tathā hi: "Tathāgatassa yamakapāṭihīraŋ karontassa yamakapāṭihīrañāṇabalen' eva kesamassūnañ c' eva akkhīnañ ca nīlaṭṭhānehi nīlarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena gaganatalaŋ añjanacuṇṇasamākiṇṇaŋ viya, ummāpupphanīluppaladalasañchannaŋ viya, vītipatanta-maṇitālavaṇṭaŋ viya, pasāritamecakapaṭaŋ viya ca hoti. Chavito c' eva akkhīnañ ca pītakaṭṭhānehi pītarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā suvaṇṇarasa-nisiñcamānā viya, suvaṇṇapaṭapasāritā viya, kuṅkumacuṇṇa[5]-kaṇikārapuppha-sampakiṇṇā viya ca virocanti. Maŋsalohitehi c' eva akkhīnañ ca rattaṭṭhānehi

[1] B -sambandhena ca.
[2] B -hāriyā- (*so infra*).
[3] B -vaṇṇe.
[4] -māne.
[5] B kuṅkuṭṭha; BM kuṅkuṭṭhacuṇṇa; SM kukuṇṭacuṇṇa.

lohitarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā Cīnapiṭṭhacuṇṇarañjitā viya, supakkalākhārasa-nisiñcamānā viya, rattakambalaparikkhittā viya, jayasumana-pāḷibhaddaka[1]-bandhujīvaka-kusumasamparikiṇṇā viya ca virocanti. Aṭṭhīhi c' eva dantehi ca, akkhīnañ ca setaṭṭhānehi odātarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā rajatakūṭehi āsiñcamānā, khīradhārāsamparikiṇṇā viya, pasāritarajatapaṭṭavitānā viya, vītipatantarajatatālavaṇṭā viya, kunda-kumuda-sinduvāra[2]-sumana-mallikādi-kusumasañchannā viya ca virocanti. Hatthatalapādatalādīhi mandarattaṭṭhānehi mañjiṭṭharasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā pavāḷajālaparikkhittā viya, rattakuravakakusumasamokiṇṇā[3] viya ca virocanti. Uṇṇādāṭhānakhādīhi[4] pabhassaraṭṭhānehi pabhassararasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā osadhītārakāpuñjapuṇṇā viya, vijjupaṭalādiparipuṇṇā viya ca virocanti."

Bhagavā caṅkamatī 'ti ādīhi Bhagavato ca nimmitānañ ca nānā-iriyāpathakaraṇaŋ yamakapāṭihīren' eva hotī 'ti dassanatthaŋ vuttaŋ. Tesaŋ hi nimmitānaŋ iriyāpathā yugalā hutvā vattanti.

Yadi nimmitā bahukā honti, 'nimmito' 'ti ādi kasmā ekavacanaŋ katan? 'ti ce: Nimmitesu 'pi ekekassa nānā-iriyāpathabhāvadassanatthaŋ. Bahuvacanena hi vutte sabbe 'pi nimmitā sakiŋ ekeka-iriyāpathikā viya honti; ekavacanena pana vutte nimmitesu ekeko nānā-iriyāpathiko 'ti ñāyati. Tasmā ekavacananiddeso kato. Cūlapanthakatthero 'pi tāva nānā-iriyāpathikabhikkhūnaŋ sahassaŋ māpesi! Kiŋ pana Bhagavā yamakapāṭihīre bahunimmite na karissati? Cūlapanthakattheraŋ muñcitvā aññesaŋ sāvakānaŋ ekāvajjanena nānā-iriyāpathikānaŋ nānārūpānañ ca nimmāṇaŋ na ijjhati,[5] aniyāmetvā hi nimmitā iddhimatā sadisā 'va honti. Ṭhānanisajjādīsu vā bhāsitatuṇhībhāvādīsu vā yaŋ yaŋ iddhimā karoti, taŋ tad eva karonti. Visadisaka-

[1] B pāricchattaka-.
[2] BM sindhara.
[3] B -kuvalaya-; BM -kuraka-.
[4] SH *omits* dāṭhā.
[5] SH *v.l.* icchati.

raṇaŋ, nānākiriyākāraṇañ ca "Ettakā īdisā hontu, ettakā imaŋ nāma karontū" 'ti visuŋ visuŋ āvajjitvā adhiṭṭhānena ijjhati. Tathāgatassa pana ekāvajjanādhiṭṭhānen' eva nānappakāranimmāṇaŋ ijjhati. Evam evaŋ aggikkhandha-udakadhārānimmāṇe nānāvaṇṇanimmāṇe ca veditabbaŋ.

Tattha: Bhagavā caṅkamatī 'ti ākāse vā paṭhaviyaŋ vā caṅkamati. *Nimmito* 'ti iddhiyā māpitabuddharūpaŋ. *Tiṭṭhati vā* 'ti ādīni 'pi ākāse vā paṭhaviyaŋ vā. *Kappetī* 'ti karoti. *Bhagavā tiṭṭhatī* 'ti ādīsu 'pi es' eva nayo 'ti.

Yamakapāṭihāriyañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[MAHĀKARUṆĀÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

1. Mahākaruṇāñāṇaniddese: *Bahukehi ākārehī* 'ti idāni vuccamānehi ekūnanavutiyā pakārehi. *Passantānan* 'ti ñāṇacakkhunā ca buddhacakkhunā ca olokentānaŋ. *Okkamatī* 'ti otarati pavisati. *Āditto* 'ti dukkhalakkhaṇavasena pīḷāyogato santāpanaṭṭhena ādipito. 'Yad aniccaŋ taŋ dukkhan' 'ti vuttattā sabbasaṅkhatassa c' eva dukkhalakkhaṇavasena pīḷitattā, dukkhassa ca karuṇāya mūlabhūtattā paṭhamaŋ dukkhalakkhaṇavasena āditto 'ti vuttan, 'ti veditabbaŋ. Rāgādīhi ādittataŋ pana upari vakkhati.

Athavā: Aditto 'ti rāgādīhi yeva āditto. Upari pana tassa, "N' atth' añño koci nibbāpetā" 'ti antāpekkhanavasena[1] puna vuttan, 'ti veditabbaŋ.

Lokasannivāso 'ti pañcakkhandhā lujjanaṭṭhena lokā. Taṇhādiṭṭhivasena sannivasanti ettha sattā 'ti sannivāso. Loko 'va sannivāso lokasannivāso. Dukkhitaŋ khandhasantānaŋ upādāya sattavohārasabbhāvato lokasannivāsayogato sattasamūho 'pi lokasannivāso. So 'pi ca sahakhandhako yeva.

Uyyutto 'ti anekesu kiccesu niccabyāpāratāya katayogo kata-ussāho. Sattakiccesu[2] sa-ussukko 'ti attho. Ghaṭanayutto 'ti vā uyyutto.

[a]*Payāto* 'ti pabbateyyā[b] nadī viya anavaṭṭhitagamanena maraṇāya yātuŋ āraddho.

---

[1] B atthāpekkhana-.
[2] SH Satata-.
[a to b] B Payāto 'ti pabbate yāto pabbateyyā.

Kummaggapaṭipanno 'ti kucchitaŋ micchāmaggaŋ paṭipanno. Upari pana Vipathapakkhanto 'ti nānāpadehi visesetvā vuttaŋ.

Upanīyatī 'ti jarāvasena maraṇāya upanīyati harīyati. Jarā hi āyuno saŋhānī 'ti vuttā. *Adhuvo* 'ti na-tthiro, sadā tatho 'va na hoti. Yasmā adhuvo tasmā upanīyatī, 'ti purimassa kāraṇavacanam etaŋ. Etena sakāraṇaŋ jarādukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ jarādukkhaŋ disvā jarāpārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti.

Atāṇo 'ti tāyituŋ rakkhituŋ samatthena rahito. Anārakkho 'ti vuttaŋ hotī. *Anabhissaro* 'ti abhisaritvā abhigantvā byāharaṇena assāsetuŋ samatthena rahito. Asahāyo 'ti vā attho. Idha: Yasmā anabhissaro tasmā atāṇo 'ti purimassa kāraṇavacanam etaŋ. Etena sakāraṇaŋ piyavippayogadukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ piyavippayogadukkhaŋ disvā ñātipārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti. *Assako* 'ti sakabhaṇḍarahito. [127] *Sabbaŋ pahāya gamanīyan* 'ti: sakabhaṇḍan 'ti sallakkhitaŋ sabbaŋ pahāya lokena gantabbaŋ. Yasmā sabbaŋ pahāya gamanīyaŋ tasmā a-ssako 'ti purimassa kāraṇavacanam etaŋ. Etena sakāraṇaŋ maraṇadukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ disvā bhogapārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti.

Atth' aññattha, "Kammassakā māṇava sattā" 'ti vuttaŋ. Idha ca, Raṭṭhapālasutte ca "Assako loko" 'ti vuttaŋ. Taŋ kathaŋ yujjatī 'ti ce: pahāya gamanīyaŋ sandhāya Assako 'ti vuttaŋ. Kammaŋ pana na pahāya gamanīyaŋ, tasmā Kammassako 'ti vuttaŋ. Raṭṭhapālasutte yeva ca evam etaŋ vuttaŋ: "Tvaŋ pana yathākammaŋ gamissasī" 'ti.

Ūno 'ti pāripūrirahito. *Atitto* 'ti bhīyyo bhīyyo patthanāya 'pi na suhito.[1] Idaŋ ūnabhāvassa kāraṇavacanaŋ. *Taṇhādāso* 'ti taṇhāya vase vattanato taṇhāya dāsabhūto. Idaŋ atittabhāvassa kāraṇavacanaŋ. Etena icchārogāpade-

---

[1] B rahito.

sena sakāraṇaŋ vyādhidukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ byādhidukkhaŋ disvā byādhipārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti.

Atāyano[1] 'ti puttādīhi 'pi tāyanassa abhāvato atāyano, anārakkho, alabbhaneyyakhemo vā. *Aleṇo* 'ti allīyituŋ nissituŋ anaraho. Allīnānam 'pi ca leṇakiccākārako. *Asaraṇo* 'ti nissitānaŋ na bhayahārako,[2] na bhayavināsako. *Asaraṇībhūto* 'ti pure uppattiyā[3] attano abhāven' eva asaraṇo. Uppattisamakālam[3] eva asaraṇībhūto 'ti attho.

Uddhato 'ti sabbākusalesu uddhaccassa uppajjanato sattasantāne ca akusaluppattibāhullato akusalasamaṅgī loko tena uddhaccena uddhato. *Avūpasanto* 'ti avūpasamanalakkhaṇassa uddhaccass' eva yogena avūpasanto bhantamigapaṭibhāgo. Upanīyati loko 'ti ādīsu catūsu ca ' uddhato loko ' 'ti ca pañcasu ṭhānesu ' Loko ' 'ti āgataŋ, sesesu ' Lokasannivāso ' 'ti. Ubhayathā 'pi ' Loko ' yeva.

Sasallā 'ti pīḷājanakatāya antotudanatāya dunnīharaṇīyatāya ca sallā 'ti saṅkhaŋ gatehi rāgādīhi sallehi sahavattanako. *Viddho* 'ti migādayo kadāci parehi viddhā honti, ayaŋ pana loko niccaŋ attanā 'va viddho. *Puthusallehī* 'ti. " Satta sallāni: rāgasallaŋ, dosasallaŋ, mohasallaŋ, mānasallaŋ, diṭṭhisallaŋ, kilesasallaŋ, duccaritasallan," 'ti vuttehi sattahi sallehi. *Tassā* 'ti tassa lokasannivāsassa. *Sallānaŋ uddhatā*[4] 'ti tesaŋ sallānaŋ sattasantānato uddharitā puggalo. *Aññatra, mayā* 'ti maŋ ṭhapetvā. Ye Bhagavato sāvakā sallāni uddharanti tesaŋ Bhagavato vacanen' eva uddharaṇato Bhagavā uddharati nāma.

Avijjandhakārāvaraṇo 'ti: avijjā eva sabhāvadassanacchādanena andhaŋ viya karotī 'ti avijjandhakāro. So 'va sabhāvāvagamananivāraṇena āvaraṇaŋ etassā 'ti avijjandhakārāvaraṇo. *Kilesapañjarapakkhitto* 'ti kilesā eva kusalagamanasannirujjhana-ṭṭhena pañjaro 'ti kilesapañjaro; Avi-

---

[1] *Text* atāṇo.
[2] B -ssaraṇo; SH -sārako.
[3] SH upapatti-.
[4] *Text* uddhato; SH uddhutā.

jjāpabhave kilesapañjare pakkhitto pātito. *Ālokaŋ dassetā* 'ti paññalokaŋ dassanasīlo; paññalokadassetā 'ti vā attho. *Avijjāgato* 'ti avijjaŋ gato paviṭṭho; na kevalaŋ avijjāya āvaraṇamattam eva, atha kho gahanagato viya, avijjākosassa anto paviṭṭho 'ti purimato viseso. *Aṇḍabhūto*[1] 'ti ādayo ca viseso yeva. Aṇḍabhūto[1] 'ti aṇḍe bhūto, nibbatto. Yathā hi aṇḍe nibbattā ekacce sattā 'aṇḍabhūtā' 'ti vuccanti evam ayaŋ loko avijjaṇḍakose nibbattattā 'aṇḍabhūto' 'ti vuccati. *Pariyonaddho* 'ti tena avijjaṇḍakosena samantato onaddho, baddho, veṭhito. *Tantākulajāto* 'ti tantaŋ viya ākulabhūto; yathā nāma dunnikkhittaŋ musikacchinnaŋ pesakārānaŋ tantaŋ tahiŋ tahiŋ ākulaŋ hoti; idaŋ aggaŋ, idaŋ mūlan 'ti aggena vā aggaŋ, mūlena vā mūlaŋ samānetuŋ dukkaraŋ hoti; evam eva sattā paccayākare ca khalitaŋ ākutabyākutā honti, na sakkonti paccayākāraŋ ujuŋ katuŋ. Tatha tantaŋ paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā 'pi bhaveyya ujuŋ kātuŋ. Ṭhapetvā pana dve bodhisatte, añño satto attano dhammatāya paccayākāraŋ ujuŋ kātuŋ samattho nāma n' atthi. Yathā pana ākulatantaŋ kiñcikaŋ[2] datvā kocchena pahaṭaŋ tattha tattha kulakajātaŋ hoti gaṇṭhibandhaŋ; evam ayaŋ loko paccayesu pakkhipitvā[3] paccaye ujuŋ katuŋ asakkonto dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena kulakajāto hoti gaṇṭhibandho; ye hi keci diṭṭhiyo nissitā sabbe te paccayaŋ ujuŋ katuŋ asakkonti yeva. *Gulāguṇṭhikajāto*[4] 'ti gulāguṇṭhikaŋ[4] viya bhūto. Gulāguṇṭhikaŋ vuccati pesakārakiñcikasuttaŋ.[2] Gulā nāma sakuṇikā tassā kulāvako 'ti 'pi eke. Gulikasakuṇikā-kulāvako 'ti eke. Yathā tadubhayaŋ pi ākulaŋ aggena vā aggaŋ, mūlena vā mūlaŋ samānetuŋ dukkaran 'ti purimanayen' eva yojetabbaŋ.

Muñjapabbajabhūto 'ti muñjatiṇaŋ viya pabbajatinaŋ viya ca bhūto. Munjatiṇa-pabbajatiṇasadiso jato. Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaŋ gahetvā tesaŋ tiṇanaŋ idaŋ aggaŋ, idaŋ mūlan 'ti aggena vā aggaŋ, mūlena vā mūlaŋ samānetuŋ dukkaraŋ, taŋ pi

---

[1] *Text reads* andhabhūto *and gives this as v.l.* B *reads* . . . bhūtā . . . visesā.

[2] SH kañji-. [3] SH pakkhalitvā. [4] SH -guṇḍika-.

paccatta purisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujuŋ kātuŋ. Thapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraŋ ujuŋ kātuŋ samattho nāma n' atthi. Evam ayaŋ loko paccayākāraŋ ujuŋ katuŋ asakkonto dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāvasen' eva gaṇṭhijāto hutvā *Apayaŋ duggatiŋ vinipātaŋ saŋsaraŋ nātivattati.* Tattha apāyo 'ti nirayo tiracchānayoni pettivisayo asurakāyo. Sabbe 'pi hi te buddhisankhātassa[1] ayassa[2] abhāvato apāyo 'ti vuccanti. Tathā dukkhassa gatibhāvato duggati. Sukhassa samussayato vinipatitattā vinipāto. Itaro pana:

132. Khandhānaŋ ca paṭipāṭi
Dhātu-āyatanāni ca
Abbocchinnaŋ vattamānaŋ
Saŋsāro 'ti pavuccati.

Taŋ sabbaŋ 'pi nātivattati nātikkamati. Atha kho cutito paṭisandhiŋ, paṭisandhito cutin 'ti evaŋ punappunaŋ cutippaṭisandhiyo gaṇhamāno tīsu ca[3] bhavesu, catūsu ca[3] yonīsu, pañcasu ca[3] gatīsu, sattasu ca[3] viññāṇaṭṭhitīsu, navasu ca[3] sattāvāsesu mahāsamudde vā pakkhittanāvā viya, yantayuttagoṇo viya ca paribbhamati yeva.

Avijjāvisadosasallitto[4] 'ti avijjā yeva akusaluppādanena kusalajīvitanāsanato visan' ti avijjāvisaŋ, tad eva santānadūsanato avijjāvisadoso; tena anusayapariyuṭṭhānā-duccaritabhūtena bhusaŋ litto makkhito 'ti avijjāvisadosasallito.[5] *Kilesakalalībhūto*[6] 'ti avijjadimūlakā kilesā eva osīdanaṭṭhena kalalaŋ kaddamo 'ti kilesakalalaŋ, tad assa atthī 'ti kilesakalalī, evaŋ bhūto. *Rāgadosamohajaṭājaṭito*[7] 'ti lobhappaṭighāvijjāsankhātā rāgadosamohā eva rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhūpariyavasena punappunaŋ uppajjanato saŋsibbanaṭṭhena veḷugumbādīnaŋ sākhājālasankhātā jaṭā viyā 'ti jāṭā, tāya ragadosamohajaṭāya jaṭito. Yathā nāma veḷujaṭadīhi veḷu-ādayo evaŋ tāya jatāya ayaŋ loko jaṭito vinividdho[8] saŋsibbito 'ti attho. Jataŋ *vijaṭeta*[9] 'ti imaŋ evaŋ

---

[1] SH Tevaṭṭa-. [2] SH āyassa. [3] SH, SM *omit* ca.
[4] *Text* -sallito. [5] SH -tto. [6] *Text* -kalibhūto.
[7] *Text* -mohajaṭito. [8] SH vinaddho. [9] *Text* vijaṭitā.

tedhātukaŋ lokaŋ jaṭetvā ṭhitaŋ jaṭaŋ vijatetā sañchinditā sampadaḷayitā. *Taṇhāsanghāṭappaṭimukko* 'ti taṇhā eva abbocchinnaŋ pavattito sanghaṭitaṭṭhena sanghāṭo 'ti taṇhāsanghāṭo; tasmiŋ taṇhāsanghāṭe paṭimukko anupaviṭṭho antogato 'ti taṇhāsanghāṭappaṭimukko. *Taṇhājālena otthaṭo*[1] 'ti taṇhā eva pubbe vittanayena saŋsibbitaṭṭhena jālan 'ti taṇhājālaŋ; tena taṇhājālena otthiṭo, samantato chādito, paḷivedhito. *Taṇhāsoten vayhatī* 'ti taṇhā eva saŋsāre ākaḍḍhanaṭṭhena soto 'ti taṇhāsoto; tena taṇhāsotena vuyhati ākaḍḍhīyati. *Taṇhāsaŋyojanena saŋyutto* 'ti taṇhā eva lokaŋ vaṭṭasmiŋ saŋyojanato bandhanato taṇhāsaŋyojanaŋ; tena taṇhāsaŋyojanena saŋyutto baddho. Taṇhānusayena anusaṭo 'ti ṭaṇhā eva anusayanaṭṭhena anusayo 'ti taṇhānusayo; tena *taṇhānusayena anusaṭo* anugato thāmagato. *Taṇhāsantāpena santappatī* 'ti taṇhā eva pavattikāle phalakāle ca lokaŋ santāpetī 'ti santāpo tena taṇhāsantāpena santappati santāpiyati. *Taṇhāpariḷahena* [128] *pariḍayhatī* 'ti taṇhā eva balavabhūtā pavattikale phalakāle ca samantato ḍahanaṭṭhena mahāpariḷāho 'ti taṇhāpariḷaho tena taṇhāpariḷahena pariḍayhati samantato ḍayhati. *Diṭṭhisanghāṭādayo* iminā 'va nayena yojetabbā.

Anugato 'ti anupaviṭṭho. Anusaṭo 'ti anudhāvito. Abhibhūto 'ti pīḷito. Abhihato[2] 'ti abhi-āhato abhimukhaŋ bhusaŋ pahāto. *Dukkhe patiṭṭhito* 'ti dukkhe khandhapañcake sukhavipallāsena patiṭṭhito abhiniviṭṭho. *Taṇhāya uḍḍito*[3] 'ti taṇhāya ullaṅghito; cakkhu hi taṇhārajjunā āvunitvā rūpanāgadante uḍḍitaŋ.[3] Sotādīni taṇhārajjunā āvunitvā saddādināgadantesu uḍḍitāni,[3] taŋsamangī puggalo[4] uḍḍito[3] yeva nāma. *Jarāpākāraparikkhitto* 'ti anatikkamaṇiyaṭṭhena pākārabhūtāya jarāya parivārito. *Maccupāsena parikkhitto* ti dummocanīyaṭṭhena pāsabhūtena maraṇena baddho.[5] *Mahābandhanabaddho*[5] 'ti daḷhattā ducchedattā ca mahantehi bandhanehi baddho.[5] *Rāgabandhanenā* 'ti rāgo eva bandhati, saŋsārato calituŋ na detī 'ti rāgabandhanaŋ, tena rāgabandhanena. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Kilesabandhanenā* 'ti

---

[1] *Text* ottato. [2] B, SH Abbhāhato. [3] B uṭṭi-. [4] SH loko 'pi. [5] B bandho.

vuttā 'vasesena kilesabandhanena. *Duccaritabandhanenā* 'ti tividhena duccaritabandhanena.[1] Sucaritaŋ pana bandhanamokkhassa hetubhūtaŋ bandhanamokkhabhūtaŋ ca atthi, tasmā taŋ na gahetabbaŋ. *Bandhanaŋ mocetā* 'ti tassa bandhanaŋ mocetā. (Bandhanā mochetā 'ti 'pi pātho. Bandhanato 'ti attho.[2])

Mahāsambādhapaṭipanno 'ti kusalasañcārapīḷanena mahāsambādha-sankhataŋ rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-kilesaduccarita-gahanaŋ paṭipanno. *Okāsaŋ dassetā* 'ti lokiyalokuttarasamādhipaññokāsaŋ dassetā. *Mahāpaḷibodhena paḷibuddho* 'ti mahānivāraṇena nivuto; mahālepena vā litto. Paḷibodho 'ti ca rāgādi-sattavidho eva. Taṇhādiṭṭhipalibodho 'ti eke. *Paḷibodhaŋ chedetā* 'ti taŋ paḷibodhaŋ chinditā. *Mahāpapāte* 'ti pañcagatipapāte jatijarāmaraṇapapāte vā. Taŋ sabbam 'pi duruttaraṭṭhena papāto. *Papātā uddhatā* 'ti tamhā papātato uddharita. *Mahākantārapaṭipanno* 'ti jatijarā-byadhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsa-kantāraŋ paṭipanno. Sabbam 'p' etaŋ duratikkamaṇaṭṭhena kantāro. Taŋ *kantāraŋ tāretā*. (Kantārā taretā 'ti 'pi paṭho.) *Mahāsaŋsārapaṭipanno* 'ti abbocchinnaŋ khandhasantānaŋ paṭipanno. *Saŋsārā mocetā* 'ti saŋsārato mocetā. (Saŋsārā mocetā iti vā pāṭho.) *Mahāvidugge* 'ti saŋsāravidugge. Saŋsāro yeva hi duggamanaṭṭhena viduggo. *Samparivattatī* 'ti bhusaŋ nivattitva carati. *Mahāpalipe* 'ti mahākāmakaddame.[3] Kāmo hi osīdanaṭṭhena palipo. *Palipanno* 'ti laggo. (Mahāpalipapaḷipanno 'ti 'pi pāṭho.)

[**129**] *Abbhāhato* 'ti sabbopaddavehi[4] abbhāhato. *Rāgagginā* 'ti rāgādayo yeva anuḍahanaṭṭhena aggi, tena rāgagginā. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Unnītako* 'ti uggahetvā uggahetvā[5] nīto jātiyā uggahetvā jarādi-upaddavāya nīto 'ti attho. Ka-kāro pan' ettha anukampāya daṭṭhabbo. *Haññati niccam atāṇo* 'ti parittāyaṇena[6] rahito satataŋ pīḷīyati. *Pattadaṇḍo* 'ti rājādīhi laddha-āṇo. *Takkāro* 'ti coro. *Vajja-*

---

[1] SH *omits.*
[2] SH (-namocetā . . . bandhanato taŋ mocetā 'ti attho).
[3] SH mahante kāma-.
[4] B sabbehi maddavehi.
[5] SH *does not repeat.*
[6] SH -kena.

bandhanabandho[1] 'ti rāgādivajjabandhanehi bandho.[1] *Āghātanapaccupaṭṭhito* 'ti maraṇa-dhammagaṇḍikaṭṭhānaŋ[2] upecca ṭhito. *Koci mocetā* (koci bandhanā mocetā 'ti 'pi pāṭho). *Anātho* 'ti n' atthi etassa nātho issaro, sayaŋ vā na nātho issaro 'ti anātho; assaraṇo 'ti vā attho. Paramakāpaññapatto[3] 'ti jarādipaṭibāhane appahutāya atīva kapaṇabhāvaŋ patto. Tāyetā 'ti rakkhitā. (Tāyitā 'ti vā pāṭho sundaro).[4] *Dukkhābhituṇṇo* 'ti jātīdukkhādīhi anekehi dukkhehi abhituṇṇo abhibyādhito atikampito. *Cirarattapīḷito* 'ti dukkheh' eva dīgham addhānaŋ pīḷito, ghaṭṭito. Gadhito 'ti gedhena viddho[5] abhijjhākāyaganthena vā ganthito. *Niccaŋ pipāsito* 'ti: pātuŋ bhuñjituŋ icchā pipāsā. Taṇhāpipāsāya nirantaraŋ pipāsito. *Andho* 'ti dassanaṭṭhena cakkhū 'ti saṅkhaŋ gatāya paññāya abhāvato kāṇo; paññāya[6] hi dhammasabhāvaŋ passati. *Acakkhuko* 'ti taŋ pana andhattaŋ na pacchā sambhūtaŋ, pakatiyā eva avijjamānacakkhuko 'ti tam eva andhattaŋ viseseti. *Hatanetto* 'ti nayanaṭṭhena nettan 'ti sankhātāya paññāya abhāvato yeva vinaṭṭhanettako. Samavisamaŋ dassentaŋ attabhavaŋ netī 'ti nettan 'ti vuttaŋ. Paññāya duggatiŋ[7] ca agatiŋ ca neti. Hatanettattā yeva 'ssa netuŋ abhāvaŋ dassento *apariṇāyako* 'ti āha avijjamānanettako 'ti attho. Añño 'pi 'ssa netā na vijjatī 'ti vuttaŋ hoti.

Vipathapakkhanto 'ti viparīto visamo vā patho vipatho, taŋ vipathaŋ pakkhanto paviṭṭho paṭipanno 'ti vipathapakkhanto; micchāpatha-sankhātaŋ micchadiṭṭhiŋ patipanno 'ti attho. *Añjasāparaddho* 'ti añjase ujumaggasmiŋ majjhimapaṭipadāya aparaddho viraddho. *Ariyapathaŋ ānetā* 'ti ariyaŋ aṭṭha-aṅgikaŋ maggaŋ upanetā paṭipādayitā. *Mahoghapakkhanto* 'ti yassa saŋvijjanti taŋ vaṭṭasmiŋ ohananti osīdāpentī 'ti oghā, pakati-oghato mahantā oghā 'ti mahoghā, te kāmogho, bhavogho, diṭṭhogho, avijjogho 'ti catuppabhedā. Te te mahoghe pakkhanto paviṭṭho 'ti mahoghapakkhanto. Saŋsāra-sankhātaŋ mahoghaŋ vā pakkhanto.

---

[1] SH -baddho. [2] B -gaṇṭhi-. [3] *Text* -kāruñña-.
[4] B Tāretā 'ti rakkhitā. (Tāritā 'ti pāṭho na sundaro.)
[5] SH gedhagiddho. [6] SH paññā. [7] SH sugatiŋ.

Idāni ekuttarikanayo: Tattha *dvīhi diṭṭhigatehī* 'ti sassatucchedadiṭṭhīhi. Tattha diṭṭhi yeva diṭṭhigataŋ, gūthagataŋ, muttagan 'ti ādīni viya. Gantabbābhāvato vā diṭṭhiyā gatamattam ev' etan 'ti diṭṭhigataŋ. Diṭṭhīsu gataŋ idaŋ dassanaŋ dvasaṭṭhidiṭṭhi-antogadhattā 'ti pi diṭṭhigataŋ. Dvāsaṭṭhi-tesaṭṭhidiṭṭhiyo 'pi hi sassataditthi-ucchedaditthi 'ti dve 'va diṭṭhiyo honti. Tasmā saṅkhepena sabbā diṭṭhiyo antokaronto dvīhi diṭṭhigatehī 'ti vuttaŋ. *Pariyuṭṭhito* 'ti pariyuṭṭhānaŋ patto, samudācāraŋ patto; uppajjituŋ appadānena kusalācārassa[1] gahaṇapatto 'ti attho. Vuttaŋ h' etaŋ Bhagavatā: "Dvīhi bhikkhave, diṭṭhigatehi pariyuṭṭhitā devamanussā olīyanti, eke atidhāvanti, eke cakkhumanto ca passantī" 'ti ādi.

Tīhi duccaritehī 'ti tividhakāyaduccaritena ca catubbidhavacīduccaritena ca tividhamanoduccaritena ca *vippaṭipanno* 'ti virūpaŋ paṭipanno micchāpaṭipanno 'ti attho. *Yogehi yutto* 'ti vaṭṭasmiŋ yojentī 'ti yogā 'ti; iti-atthena vā yogā. Tehi yogehi yutto samappito. *Catuyogayojito* 'ti kāmayogo, bhavayogo, diṭṭhiyogo, avijjāyogo 'ti imehi catūhi yogehi sakaṭasmiŋ gāvo[2] viya vaṭṭasmiŋ yojito. Pañcakamaguṇiko rāgo kāmayogo, rūpārūpabhavesu chandarāgo, jhānanikantisassat-diṭṭhi-sahajāto rāgo, bhavavasena patthanā bhavayogo, Dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo diṭṭhiyogo, Aṭṭhāsu ṭhānesu aññāṇaŋ avijjāyogo, Te eva cattāro balavabhūtā oghā, dubbalabhūtā yogā. *Catūhi ganthehī* 'ti yassa saŋvijjanti taŋ cutipaṭisandhivasena vaṭṭasmiŋ ganthenti ghaṭentī 'ti ganthā. Te abhijjhākāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaŋsaccābhiniveso kāyagantho 'ti catuppabhedā. Abhijjhāyati etāya, sayaŋ vā abhijjhāyati, abhijjhāyanamattam eva vā esā 'ti abhijjhā, lobho yeva. Nāmakāyaŋ gantheti cutipaṭisandhivasena vaṭṭasmiŋ ghaṭetī 'ti kāyagantho. Byāpajjati tena cittaŋ pūtibhāvaŋ gacchati, byāpādayati vā vinayācāra-rūpasampatti-hitasukhādīnī 'ti byāpādo. Ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaŋ sīlena suddhi, vatena suddhi, sīlabbatena suddhī 'ti parāmasanaŋ sīlabbataparāmāso. Sabbaññubhāsitaŋ 'pi paṭikkhipitvā sassato

[1] SH kusalavarassa. [2] SH yogo.

loko, idam eva saccaŋ, mogham aññan' ti ādinā ākārena abhinivisatī 'ti idaŋsaccābhiniveso. Tehi catūhi ganthehi *ganthito*, baddho 'ti attho.[1]

Catūhi upādānehī 'ti bhusaŋ ādiyanti dāḷhaggāhaŋ gaṇhantī 'ti upādānā. Te kāmūpādānaŋ, diṭṭhūpādānaŋ, sīlabbatūpādānaŋ, attavādūpādānan 'ti catuppabhedā. Vatthusaṅkhātaŋ kāmaŋ upādiyatī 'ti kāmūpādānaŋ; kāmo ca so upādānaŋ cā 'ti 'pi kāmūpādanaŋ. Diṭṭhi ca sā upādānaŋ cā 'ti diṭṭhūpādānaŋ; diṭṭhiŋ upādiyatī 'ti 'pi diṭṭhūpādānaŋ. Sassato attā ca loko cā 'ti ādīsu purimadiṭṭhiŋ uttaradiṭṭhi upādiyati. Sīlabbataŋ upādiyatī 'ti sīlabbatupādānaŋ; [a]Sīlabbataŋ ca taŋ upādānaŋ cā 'ti 'pi sīlabbatupādānaŋ.[b] Gosīla-govatādīni hi evaŋ visuddhī 'ti abhinivesato sayam eva upādānāni. Vadanti etenā 'ti vādo; upādiyanti etenā 'ti upādānaŋ. Kiŋ vadanti upādiyanti vā ? Attānaŋ. Attano vādūpādānaŋ attavādūpādanaŋ; attavādamattam eva vā attā 'ti upādiyanti etenā 'ti attavādūpādānaŋ. Ṭhapetvā imā dve diṭṭhiyo sabbā 'pi ditthī ditthūpādānaŋ. Tehi catūhi upādānehi *upādiyantī*[2] 'ti bhusaŋ gaṇhanti. (Upādiyatī[2] 'ti vā pāṭho.) Loko upādānehi taŋ taŋ ārammaṇaŋ bhusaŋ gaṇhātī 'ti attho.

Pañcagatisamārūḷho 'ti sukaṭadukkaṭakāranehi gammati upasaṅkamīyatī 'ti gati; sahokāsakā khandhā. Nirayo, tiracchānayoni, pettivisayo, manussā, devā 'ti imā pañca gatiyo vokkamanabhāvena[3] bhusaŋ ārūḷho *Pañcahi kāmaguṇehī* 'ti rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbasaṅkhātehi vatthukāmakoṭṭhāsehi. *Rajjatī* 'ti āyonisomanasīkāraŋ paṭicca rāguppādanena tehi rañjīyati; sāratto karīyatī 'ti attho. *Pañcahi nīvaraṇehī* 'ti: cittaŋ nīvaranti pariyonandhantī 'ti nīvaraṇā, kāmacchanda-byapāda-thīnamiddhauddhaccakukku cca-vicikicchāsankhātehi pañcahi nīvaraṇehi. [**130**] Otthaṭo 'ti uparito otthaṭo pihito. *Chahi vivādamūlehī* 'ti chahi vivādassa mūlehi. Yathā 'ha: "Cha yimāni, bhikkhave, vivādamūlāni. Katamāni cha ? Idha, bhikkhave, bhikkhu kodhano hoti upanāhī. Yo so, bhikkhave, bhikkhu

---

[1] B ganthito bandho.

[2] *Text gives the reading in the brackets* ( ).

[a to b] *Not in* SH.

[3] SH *v.l.* avo-.

kodhano hoti upanāhī, so satthari 'pi agāravo viharati appatisso, dhamme 'pi . . . sanghe 'pi . . . sikkhāyā 'pi na paripūrakārī; so[1] sanghe vivādaŋ janeti. So hoti vivādo bahujanassa ahitāya, bahujanassa asukhāya, bahuno janassa anatthāya, ahitāya dukkhāya devamanussānaŋ. Evarūpaŋ ce[2] tumhe, bhikkhave, vivādamūlaŋ ajjhattaŋ vā bahiddhā vā samanupasseyyātha tatra tumhe bhikkhave tass' eva pāpakassa vivādamūlassa pahāṇāya vāyameyyātha. Evarūpaŋ ce[2] tumhe bhikkhave vivādamūlaŋ ajjhattaŋ vā bahiddhā vā na samanupasseyyātha, tatra tumhe, bhikkhave, tass' eva pāpakassa vivādamūlassa āyatiŋ anavassavāya paṭipajjeyyātha. Evam etassa pāpakassa vivādamūlassa pahāṇaŋ hoti, evam etassa pāpakassa vivādamūlassa āyatiŋ anavassavo hoti. Puna ca paraŋ bhikkhave bhikkhu makkhī hoti palāsī, issukī hoti maccharī, saṭho hoti māyāvī, pāpiccho hoti micchādiṭṭhi, sandiṭṭhiparāmāsī hoti ādhānaggāhī, duppatinassaggī. Yo so bhikkhave bhikkhu sandiṭṭhiparāmāsī hoti ādhānaggāhī duppatinissaggī so satthari 'pi . . . pe . . . āyatiŋ anavassavo hotī" 'ti.

Tattha: Kodhano 'ti kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. Upanāhī 'ti vera-appatinissajjanalakkhaṇena upanāhena samannāgato. 'Ahitāya dukkhāya devamanussānan' 'ti dvinnaŋ bhikkhinaŋ vivādo kathaŋ devamanussānaŋ ahitāya dukkhāya saŋvattati? Kosambakakkhandhake viya, dvīsu bhikkhūsu vivādaŋ āpannesu tasmiŋ vihāre tesaŋ antevāsikā vivadanti, Tesaŋ ovādaŋ gaṇhanto bhikkhubhikkuṇīsaṅgho[3] vivadati. Tato tesaŋ upaṭṭhākā vivadanti. Atha manussānaŋ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīnaŋ ārakkhadevatā dhammavādiniyo honti, adhammavādīnaŋ adhammavādiniyo. Tato ārakkhadevatānaŋ mittā bhummaṭṭhadevatā bhijjanti. Evaŋ paramparāya yāva brahmalokā, ṭhapetvā ariyasāvake, sabbe devamanussā, dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādino

---

[1] SH *adds* yo so bhikkhave bhikkhu satthari agāravo . . . paripūrakārī *before* so.

[2] SH ca.

[3] SH *omits* bhikkhu-.

'va bahutarā honti. Tato yaŋ bahukehi gahitaŋ[1] vissajjetvā bahutarā 'va adhammaŋ gaṇhanti. Te adhammaŋ purakkhetvā viharanto apāyesu nibbattanti. Evaŋ dvinnaŋ bhikkhūnaŋ vivado devamanussānaŋ ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattaŋ vā 'ti tumhākaŋ abbhantaraparisāya vā. Bahiddhā vā 'ti paresaŋ parisāya vā. Makkhī 'ti paresaŋ guṇamakkhaṇalakkhaṇena makkhena samannāgato. Palāsī 'ti yugaggāhalakkhaṇena palāsena samannāgato. Issukī 'ti paresaŋ sakkārādi issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. Maccharī 'ti āvāsamacchariyādīhi[2] pañcahi micchariyehi samannāgato. Saṭho 'ti kerātiko. Māyāvī 'ti katapāpappaṭicchādako. Pāpiccho 'ti asantasambhāvanicchako dussīlo. Micchādiṭṭhī 'ti natthikavādī ahetukavadī akiriyavādī. Sandiṭṭhiparāmāsī 'ti sayaŋ ditthim eva parāmasati. Ādhānaggāhī 'ti dāḷhaggahī. Duppaṭinissaggī 'ti na sakkā hoti gahitaŋ vissajjāpetuŋ. Khuddakavatthuvibhaṅge pana, ' Tattha katamāni cha vivādamūlāni ? Kodho, makkho, issā, sāṭheyyaŋ, pāpicchatā, sandiṭṭhiparāmāsitā. Imāni cha vivādamūlānī " 'ti padhānavasena ekeko yeva dhammo vutto.

Chahi taṇhākāyehī 'ti rūpataṇhā, saddataṇhā, gandhataṇhā, rasataṇhā, phoṭṭhabbataṇhā, dhammataṇhā 'ti vuttāhi chahi taṇhāhi. Tattha yasmā ekekā yeva taṇhā anekavisayattā ekekasmiŋ pi visaye punappunaŋ uppattito anekā honti, tasmā samūhaṭṭhena kāya-saddena yojetvā taṇhākāyā 'ti vuttaŋ. Taṇhākāyā 'ti vutte 'pi taṇhā eva. Rajjatī 'ti sayaŋ ārammaṇe rajjati, sāratto hoti.

Chahi diṭṭhigatehī 'ti Sabbāsavasutte vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: " Tassa evaŋ ayoniso manasikaroto channaŋ diṭṭhīnaŋ aññatarā diṭṭhi uppajjati. Atthi me attā 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; n' atthi me attā 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; attanā vā attānaŋ sañjānāmī 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; annattanā 'va attānaŋ sañjānāmī 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; Athavā pan' assa evaŋ diṭṭhi hoti, ' Yo me ayaŋ

[1] SH *adds* sabbaŋ taŋ saccan 'ti dhammaŋ *after* gahitaŋ.
[2] B -maccharādīhi.

attā vado vedeyyo, tatra tatra kalyāṇapāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paṭisaŋvedeti, So kho pana me ayaŋ attā nicco, dhuvo, sassato, avipariṇāmadhammo, sassatisamaŋ tath' eva ṭhassatī ' 'ti.

Tattha: Atthi me attā 'ti sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitaŋ gaṇhāti. Saccato thetato 'ti bhūtato ca thirato ca ' Idaŋ saccan ' 'ti suṭṭhu daḷhabhāvenā 'ti vuttaŋ hoti. N' atthi me attā 'ti ucchedadiṭṭhi sato sattassa tattha tattha vibhavagahaṇato. Athavā: purimā 'pi tīsu kālesu atthī 'ti gahaṇato sassatadiṭṭhi; paccuppannam eva atthī 'ti gahaṇato[1] ucchedadiṭṭhi. Pacchimā 'pi atītānāgatesu n' atthī 'ti gahaṇato bhasmantā[2] āhutiyo 'ti gahitadiṭṭhigatikānaŋ viya ucchedadiṭṭhi. Atīte eva n' atthi gaṇhato[1] adhiccasamuppannikassa viya sassatadiṭṭhi. Attanā 'va attānaŋ sañjānāmī 'ti saññakkhandhasīsena khandhe attā 'ti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānato iminā attanā imaŋ attānaŋ sañjānāmī 'ti hoti. Attanā 'va attānan 'ti: Saññākkhandhaŋ yeva attā 'ti gahetvā, itare cattāro 'pi anattā 'ti gahetvā, saññāya te sañjānato evaŋ hoti. Anattanā 'va attānan 'ti: saññākkhandhaŋ anattā 'ti gahetvā, itare cattāro 'pi attā 'ti gahetvā, saññāya te sañjānato evaŋ hoti. Sabbā 'pi sassat-ucchedadiṭṭhiyo 'va.

Vado, vedeyyo 'ti ādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha: vadatī 'ti vado; vacīkammassa kārako 'ti vuttaŋ hoti. Vedayatī 'ti vedeyyo; jānāti, anubhavati cā 'ti vuttaŋ hoti. (Kiŋ vedeti ? Tatra tatra kalyāṇapāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paṭisaŋvedetī.) Tatra tatrā 'ti tesu tesu yoni-gati-ṭhiti-nivāsa-nikāyesu, ārammaṇesu vā.

Nicco 'ti uppādavayarahito. Dhuvo 'ti thiro, sārabhūto. Sassato 'ti sabbakāliko. Avipariṇāmadhammo 'ti attano pakatibhāvaŋ avijahanadhammo; kakaṇṭako viya nānappakārataŋ nāpajjati. Sassati saman 'ti canda-suriya-samuddamahāpaṭhavī-pabbat-ālokavohārena sassatiyo 'ti vuccanti. Sassatīhi samaŋ Sassatisamaŋ. Yāva sassatiyo tiṭṭhanti tāva tath' eva ṭhassatī 'ti gaṇhato evaŋ diṭṭhi hoti.

---

[1] SH gaṇhantī. [2] SH *v.l.* bhassattā.

Khuddakavatthu-vibhaṅge pana, " Tatra tatra dīgharattaŋ kalyāṇapāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paccanubhoti, na so jāto n-āhosī; na so jāto na bhavissatī; nicco, dhuvo, sassato, avipariṇāmadhammo 'tī vā pan' assa saccato thetato diṭṭhi uppajjatī," 'ti cha diṭṭhī evaŋ visesetvā vuttā. Tattha: Na so jāto n-āhosī 'ti so attā ajātidhammato na 'jāto' nāma. Sadā vijjamāno yevā 'ti attho. Ten' eva atīte n-āhosi, anāgate na bhavissati; yo hi jāto so 'ahosi,' yo ca jāyissati so 'bhavissatī' 'ti vuccati. Athavā: Na so jāto n-āhosī 'ti so sadā vijjamānattā atīte 'pi na jātu n-āhosi, anāgate 'pi na jātu na bhavissati.

Anusayā vuttaṭṭhā.

Sattahi saŋyojanehī 'ti Suttanipāte vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: " Satt' imāni, bhikkhave, saŋyojanāni. Katamāni satta? Anusayasaŋyojanaŋ, paṭighasaŋyojanaŋ, diṭṭhisaŋyojanaŋ, vicikicchāsaŋyojanaŋ, mānasaŋyojanaŋ, bhavarāgasaŋyojanaŋ, avijjāsaŋyojanaŋ. Imāni kho bhikkhave satta saŋyojanāni. Tattha: Anusayasaŋyojanan 'ti kāmarāgasaŋyojanaŋ. Sabbān' ev' etāni bandhanaṭṭhena saŋyojanāni.

Sattahi mānehī 'ti Khuddakavatthuvibhaṅge vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: " Māno, atimāno, mānātimāno, omāno, adhimāno, asmimāno, micchāmāno," 'ti. Tattha: Māno 'ti seyyādivasena puggalaŋ anāmasitvā jāti-ādīsu vatthuvasen' eva uṇṇati.[1] Atimāno 'ti 'Jāti-ādīhi mayā sadiso n' atthī' 'ti atikkamitvā uṇṇati.[1] Mānātimāno 'ti 'Ayaŋ pubbe mayā sadiso, idāni ahaŋ seṭṭho, ayaŋ hīnataro' 'ti uppannamāno. Omāno 'ti jāti ādīhi attānaŋ heṭṭhā katvā pavattamāno. 'Hīno 'ham asmī' 'ti māno yeva. Adhimāno 'ti anadhigate yeva catusaccadhamme adhigato 'ti māno. Ayam pana adhimāno parisuddhasīlassa kammaṭṭhāne appamattassa nāmarūpaŋ vavatthapetvā paccayapariggahena vitiṇṇakaṅkhassa tilakkhaṇaŋ āropetvā saṅkhāre sammasantassa āraddha-

[1] SH unnati.

vipassakassa puthujjanassa uppajjati, na aññesaŋ. Asmimāno 'ti rūpādīsu khandhesu 'Asmī' 'ti māno. 'Ahaŋ rūpan' 'ti ādivasena appannamāno 'ti vuttaŋ hoti. Micchāmāno 'ti pāpakena kammāyatanādinā uppannamāno.

Lokadhammā vuttatthā. *Samparivattatī* 'ti lokadhammehi hetubhūtehi lābhādīsu catūsu anurodhavasena, alābhādīsu catūsu paṭivirodhavasena bhusaŋ nivattati, pakatibhāvaŋ jahatī 'ti attho.

Micchattā 'pi vuttatthā. *Niyyāto* 'ti gato pakkhanto abhibhūto 'ti attho.

Aṭṭhahi purisadosehī 'ti Aṭṭhakanipāte upamāhi saha, Khuddakavatthuvibhaṅge upamaŋ vinā vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: "Katame aṭṭha purisadosā? Idha bhikkhū bhikkhuŋ āpattiyā codenti, so bhikkhu bhikkhūhi āpattiyā codiyamāno 'na sarāmi, na sarāmī' 'ti asatiyā 'va nibbeṭheti.[1] Ayaŋ paṭhamo purisadoso. Puna ca paraŋ bhikkhū bhikkhuŋ āpattiyā codenti. So bhikkhu bhikkhūhi āpattiyā codiyamāno codakaŋ yeva paṭippharati, 'Kin nu kho tuyhaŋ bālassa abyattassa bhaṇitena? Tuvam 'pi nāma maŋ bhaṇitabbaŋ maññasī?' 'ti. Ayaŋ dutiyo purisadoso. Puna ca paraŋ bhikkhū . . . . . . codakaŋ yeva paccāropeti, 'Tvam 'pi kho 'si itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno, tvaŋ tāva paṭhamaŋ paṭikarohī,' 'ti. Ayaŋ tatiyo purisadoso. Puna ca . . . . . . codiyamāno aññen' aññaŋ paṭicarati, bahiddhā kathaŋ apanāmeti, kopañ ca dosañ ca appaccayañ ca pātukaroti. Ayaŋ catuttho purisadoso. Puna ca . . . . . . codiyamāno saṅghamajjhe bāhāvikkhepakaŋ bhaṇati. Ayaŋ pañcamo . . . . . . codiyamāno anādiyitvā saṅghaŋ, anādiyitvā codakaŋ, sāpattiko 'va yenakāmaŋ pakkamati. Ayaŋ chaṭṭho . . . . . . codiyamāno n' eva 'Ahaŋ āpanno 'mhi', na panā- 'Haŋ anāpanno 'mhī', 'ti so tuṇhībhūto saṅghaŋ viheseti. Ayaŋ sattamo . . . . . . codiyamāno evam āha: 'Kin nu kho tumhe āyasmanto atibāḷhaŋ mayi byāvaṭā? Idān-

---

[1] B, SM nibbedheti (*throughout*).

āhaŋ sikkhaŋ paccakkhāya hīnāyā-vattissāmī' 'ti. So sikkhaŋ paccakkhāya hīnāyā-vattitvā evam āha: 'Idāni kho tumhe āyasmanto attamanā hothā' 'ti. Ayaŋ aṭṭhamo purisadoso. Ime aṭṭha purisadosā 'ti."

Tattha: Purisadosā 'ti purisānaŋ dosā. Te pana purisasantānaŋ dūsentī 'ti dosā. Na sarāmī 'ti mayā etassa kammassa kataṭṭhānaŋ na ssarāmi, na sallakkhemī 'ti evaŋ asatibhāvena nibbeṭheti moceti. Codakaŋ yeva paṭippharatī 'ti paṭiviruddho hutvā pharati, paṭi-āṇibhāvena tiṭṭhati. Kin nu tuyhan? 'ti tuyhaŋ bālassa abyattassa bhaṇitena nāma kiŋ? Yo tvaŋ n' eva vatthuŋ, na āpattiŋ, na codanaŋ jānāsī! 'ti dīpeti. Tvam 'pi nāma evaŋ kiñci ajānanto bhaṇitabbaŋ maññasī 'ti ajjhottharati. Paccāropetī 'ti tvam 'pi kho 'sī 'ti ādīni vadanto paṭi-āropeti. Paṭikarohī 'ti desanāgāminiŋ desehi, vuṭṭhānagāminito vuṭṭhāhi, tato suddhatte[1] patiṭṭhito aññaŋ codessasī 'ti dīpeti. Aññen' aññaŋ paṭicaratī 'ti aññena kāraṇena vacanena vā aññaŋ kāraṇaŋ vacanaŋ vā paṭicchādeti. Āpattiŋ āpanno 'ti vutto, Ko āpanno? Kiŋ āpanno? Kismiŋ āpanno? Kathaŋ āpanno? Kaŋ bhaṇatha? Kiŋ bhaṇathā? 'ti vadati. Evarūpaŋ kiñci tayā diṭṭhan? 'ti vutte, Na suṇāmī 'ti sotaŋ apaneti.[2] Bahiddhā kathaŋ apanāmetī 'ti: Itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno 'sī? 'ti puṭṭho, Pāṭaliputtaŋ gato 'mhī 'ti vatvā; puna, Na tāva Pāṭaliputtagamanaŋ pucchāma, āpattiŋ pucchāmā 'ti vutte, Tato Rājagahaŋ gato 'mhī 'ti. Rājagahaŋ vā yāhi, Brāhmaṇagahaŋ vā, āpattiŋ āpanno 'sī? 'ti. Tattha me sūkaramaŋsaŋ laddhan 'ti ādīni vadanto kathaŋ bahiddhā vikkhipati.

Kopan 'ti kupitabhāvaŋ. Dosan 'ti duṭṭhabhāvaŋ. Ubhayam 'p' etaŋ kodhass' eva nāmaŋ. Appaccayan 'ti asantuṭṭhākāraŋ; domanassass' etaŋ nāmaŋ. Pātukarotī 'ti dasseti pakāseti. Bāhāvikkhepakaŋ bhaṇatī 'ti bāhaŋ vikkhipitvā vikkhipitvā alajjivacanaŋ vadati. Anādiyitvā 'ti cittīkārena agahetvā avajānitvā; anādaro hutvā 'ti attho.

[1] B, SM suddhante. [2] SH, SM upa-.

Vihesetī 'ti viheṭheti bādhati. Atibāḷhan 'ti atidaḷhaŋ atippamāṇaŋ. Mayi byāvaṭā 'ti mayi byāpāraŋ āpannā. Hīnāy' āvattitvā 'ti hīnassa gihībhāvassa atthāya āvattitvā; gihī hutvā 'ti attho. Attamanā hothā 'ti tuṭṭhacittā hotha, mayā labhitabbaŋ labhatha, mayā vasitabbaṭṭhāne vasatha, phāsuvihāro vo mayā kato 'ti adhippāyena vadati.

Dussatī 'ti duṭṭho hotī.

Navahi āghātavatthūhī 'ti sattesu uppattivasen' eva kathitāni. Yath' āha: "Nava yimāni bhikkhave āghātavatthūni. Katamāni nava? Anatthaŋ me acarī 'ti āghātaŋ bandhati, anatthaŋ me caratī 'ti . . . . . . carissatī 'ti . . . Piyassa me manāpassa anatthaŋ acari . . . carati . . . carissatī 'ti . . . apiyassa me amanāpassa atthaŋ acari . . . carati . . . carissatī 'ti āghātaŋ bandhati. Imāni kho bhikkhave nava āghātavatthūnī" 'ti.

Tattha: Āghātavatthūnī 'ti āghātakāraṇāni. Āghātan 'ti c' ettha kopo. So yeva uparūpari kopassa vatthuttā āghātavatthu. Āghātaŋ bandhatī 'ti kodhaŋ bandhati karoti uppādeti. "Atthaŋ me n-ācari . . . na carati . . . na carissati, piyassa me manāpassa atthaŋ n-ācari . . . . . . appiyassa me amanāpassa anatthaŋ n-ācari . . . na carati . . . na carissatī" 'ti Niddese vuttāni aparāni 'pi nava āghātavatthūni imeh' eva hi saṅgahītāni.

Āghātito 'ti ghaṭṭito.

Navavidhamānehī 'ti katame navavidhamānā? Seyyassa seyyo 'ham asmī 'ti māno, seyyassa sadiso . . . hīno . . ., sadisassa seyyo . . . sadiso . . . hīno . . ., hīnassa seyyo . . . sadiso . . . hīno 'ham asmī 'ti māno. Ime navavidhamānā.

Ettha pana: Seyyassa seyyo 'ham asmī 'ti māno rājūnañ c' eva pabbajitānañ ca uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhanena vā vādhanehi vā, "Ko mayā sadiso atthī?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito 'pi sīladhutaṅgādīhi, "Ko mayā sadiso atthī?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Seyyassa sadiso 'ham asmī 'ti māno 'pi etesaŋ yeva uppajjati. Rājā hi

raṭṭhena vā . . . " Aññarājūhi saddhiŋ mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan ?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito 'pi sīladhutaṅgādīhi, " Aññena bhikkhunā mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan ?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Seyyassa hīno 'ham asmī 'ti māno 'pi etesaŋ yeva uppajjati. Yassa hi rañño raṭṭhaŋ vā dhanaŋ vā vāhanādīni vā nātisampannāni honti so, " Mayhaŋ rājā 'ti vohārasukhamattakam eva ! Kiŋ rājā nāma ahan !" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito 'pi appalābhasakkāro, " Ahaŋ dhammakathiko bahussuto mahāthero 'ti kathāmattam eva ! Kiŋ dhammakathiko . . . bahussuto . . . mahāthero nāmā-haŋ, yassa me lābhasakkāro n' atthī ?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Sadisassa seyyo 'ham asmī 'ti mānādayo amaccādīnaŋ uppajjanti. Amacco hi raṭṭhiyo vā bhogayānavāhanādīhi, " Ko mayā sadiso añño rājapuriso atthī ?" 'ti vā; " Mayhaŋ aññehi saddhiŋ kiŋ nānākaraṇan ?" 'ti vā; " Amacco 'ti nāmam eva mayhaŋ, ghāsacchādanamattam 'pi me n' atthi ! Kiŋ amacco nāmā-han !" 'ti vā etaŋ mānaŋ karoti. Hīnassa seyyo 'ham asmī 'ti mānādayo dāsādīnaŋ uppajjanti. Dāso hi, " Mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi ? Añño jīvituŋ asakkonto kucchihetu dāsā nāma jātā; aham pana paveṇi-āgatattā seyyo," 'ti vā; " Paveṇi-āgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiŋ mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan ?" 'ti vā; " Kucchivasenā-haŋ dāsabyaŋ upagato; mātāpitukoṭiyā pana me dāsaṭṭhānaŋ n' atthi. Kiŋ dāso nama ahan !" 'ti vā mānaŋ karoti. Yathā ca dāso, evaŋ pukkusacaṇḍālādayo 'pi etaŋ mānaŋ karonti yeva. Ettha ca: Seyyassa seyyo 'ham asmī 'ti uppannamāno 'va yāthāvamāno, itare dve ayāthāva-mānā. Tathā, Sadisassa sadiso 'ham asmī 'ti, Hīnassa hīno 'ham asmī 'ti uppannamānā 'va yāthāva-mānā. Itare dve ayāthāva-mānā. Tattha yāthāva-mānā arahattamaggavajjhā, ayāthāva-mānā sotāpattimaggavajjhā 'ti.

Taṇhāmūlakā vuttā yeva. *Rajjatī* 'ti na kevalaŋ rāgen' eva rajjati, atha kho taṇhāmūlakānaŋ pariyesanādīnam 'pi sambhavato taṇhāmūlakehi sabbehi akusaladhammehi rajjati. Yujjati bajjhatī 'ti adhippāyo.

Dasahi kilesavatthūhī 'ti: Katamāni dasa kilesavatthūni? Lobho, doso, moho, māno, diṭṭhi, vicikicchā, thīnaŋ, uddhaccaŋ, ahirikaŋ, anottappan 'ti imāni dasa kilesavatthūni.

Tattha: Kilesā eva kilesavatthūni. Vasanti vā ettha akhīṇāsavā sattā lobhādīsu patiṭṭhitattā 'ti vatthūni. Kilesā ca te tappatiṭṭhānaŋ sattānaŋ vatthūni cā 'ti kilesavatthūni. Yasmā c' ettha anantarapaccayādi-bhāvena uppajjamānā 'pi kilesā vasanti eva nāma, tasmā kilesānaŋ vatthūnī 'ti 'pi kilesavatthūni. Lubbhanti tena, sayaŋ vā lubbhati, lubbhanamattam eva vā tan 'ti lobho. Dussanti tena, sayaŋ vā dussati, dussanamattam eva vā tan 'ti doso. Muyhanti tena, sayaŋ vā muyhati, muyhanamattam eva vā tan 'ti moho. Maññatī 'ti māno. Diṭṭhi-ādayo vuttaṭṭhā 'va. Na hirīyatī 'ti ahiriko, tassa bhāvo ahirikaŋ. Na ottappatī 'ti anottāpī, tassa bhāvo anottappaŋ. Tesu ahirikaŋ kāyaduccaritādīhi ajigucchanalakkhaṇaŋ, anottappaŋ teh' eva asārajjanalakkhaṇaŋ.

Kilissatī 'ti upatāpīyati vibādhīyati.

Dasahi āghātavatthūhī 'ti pubbe vuttehi navahi ca, 'Aṭṭhāne vā pan-āghāto jāyatī' 'ti vuttena cā 'ti dasahi. Anatthaŋ me acarī 'ti ādīni 'pi hi avikappetvā khāṇukaṇṭakādimhi 'pi aṭṭhāne āghāto uppajjati.

Dasahi akusalakammapathehī 'ti: Katame dasa akusalakammapathā? Pāṇātipāto, adinnādānaŋ, kāmesu micchācāro, musāvādo, pisuṇā vācā, pharusā vācā, samphappalāpo, abhijjhā, byāpādo, micchādiṭṭhi. Ime dasa akusalakammapathā. Tattha akusalakammāni ca tāni pathā ca duggatiyā 'ti akusalakammapathā. *Samannāgato* 'ti samaṅgībhūto.

Dasahi saŋyojanehī 'ti: katamāni dasa saŋyojanāni? Kāmarāgasaŋyojanaŋ, paṭigha . . ., māna . . ., diṭṭhi . . ., vicikicchā . . ., sīlabbataparāmāsa . . ., bhavarāga . . ., issā . . ., macchariya . . ., avijjāsaŋyojanaŋ. Imāni dasa saŋyojanāni.

Micchattā vuttā yeva.

Dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā 'ti: Katamā dasavatthukā micchādiṭṭhi? N' atthi dinnaŋ, n' atthi yiṭṭhaŋ, n' atthi hutaŋ, 'n atthi sukaṭadukkaṭānaŋ kammānaŋ phalaŋ vipāko, n' atthi ayaŋ loko, n' atthi paro loko, n' atthi mātā, n' atthi pitā, n' atthi sattā opapātikā, n' atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imañ ca lokaŋ parañ ca lokaŋ sayaŋ abhiññāya sacchīkatvā pavedenti. Ayaŋ dasavatthukā micchādiṭṭhi.

Tattha Dasavatthukā 'ti: dasa vatthūni etissā 'ti dasavatthukā. N' atthi dinnan 'ti dinnaŋ nāma atthi sakkā kassaci kiñci dātun 'ti jānāti, dinnassa pana phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi yiṭṭhan 'ti yiṭṭhaŋ vuccati mahāyāgo, taŋ yajituŋ sakkā 'ti jānāti, yiṭṭhassa pana phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. Hutan 'ti āhunappāhuna mangalakiriyā, taŋ kātuŋ sakkā 'ti jānāti, tassa pana phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. Sukaṭadukkaṭānan[1] 'ti ettha dasa kusalakammapathā sukaṭakammāni[1] nāma, dasa akusala-kammapathā dukkaṭakammāni[1] nāma, tesaŋ atthibhāvaŋ jānāti phalaŋ vipāko pana n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi ayaŋ loko 'ti paraloke ṭhito imaŋ lokaŋ n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi paraloko 'ti idhaloke ṭhito paralokaŋ n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi mātā n' atthi pitā 'ti mātāpitu-atthibhāvaŋ jānāti, tesu katappaccayena koci phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi sattā opapāṭikā 'ti cavanaka-uppajjanakāsattā[2] n' atthī 'ti gaṇhāti. Sammaggatā sammāpaṭipannā 'ti anulomapaṭipadaŋ paṭipannā dhammikasamaṇabrāhmaṇā lokasmiŋ n' atthī 'ti gaṇhāti. Ye imañ ca lokaŋ . . . pe . . . pavedayantī 'ti imañ ca parañ ca lokaŋ attanā 'va abhivisitthena ñāṇena ñatvā pavedanasamattho sabbaññū buddho n' atthī 'ti gaṇhati.

Antaggāhikāya diṭṭhiyā 'ti sassato loko 'ti ādikaŋ ekekaŋ antabhāvaŋ[3] gaṇhātī 'ti antaggāhikā. Atha vā antassa gāho antaggaho. Antaggaho assā atthī 'ti antaggahikā, tāya antaggāhikāya. Sā pana vuttā yeva.

[1] B -kata-. [2] B upapajjakasattā. [3] SH antaŋ bhāgaŋ.

Aṭṭhasatataṇhāpapañcasatehī 'ti: aṭṭhuttaraŋ sataŋ aṭṭhasataŋ. Saŋsāre papañceti ciraŋ vasāpetī 'ti papañco. Taṇhā eva papañco taṇhāpapañco. Ārammaṇabhedena punappunaŋ uppattivasena ca taṇhānaŋ bahukattā bahuvacanaŋ katvā taṇhānaŋ papañcānaŋ sataŋ taṇhāpapañca sataŋ. Tena taṇhāpapañcasatenā 'ti vattabbe vacanavipallāsavasena taṇhāpapañcasatehī 'ti bahuvacananiddeso kato. Aṭṭhasatan 'ti saṅkhātena taṇhāpapañcasatenā 'ti attho daṭṭhabbo. Aṭṭha abbohārikāni katvā satam eva gahitan 'ti veditabbaŋ. Khuddakavatthuvibhaṅge pana taṇhāvicaritānī 'ti āgataŋ. Yath' āha:—

" Aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni ajjhattikassa upādāya, aṭṭhārasataṇhāvicaritāni bāhirassa upādāya, tad ekaccaŋ[1] abhisaŋyūhitvā abhisaṅkhipitvā chattiŋsa taṇhāvicaritāni honti. Iti atītani chattiŋsa taṇhāvicaritāni, anāgatāni chattiŋsa taṇhāvicaritāni, paccuppannāni chattiŋsa taṇhāvicaritāni, tad ekajjhaŋ abhisaŋyūhitvā abhisaṅkhipitvā aṭṭhasataŋ taṇhāvicaritaŋ[2] hotī " 'ti.

Taṇhāpopañcā yeva pan' ettha taṇhāvicaritānī 'ti vuttā, taṇhāsamudācārā taṇhāpavattiyo 'ti attho. Ajjhattakassa upādāyā 'ti ajjhattikaŋ khandhapañcakaŋ upādāya. Idaŋ hi upayogatthe sāmivacanaŋ. Vitthāro pan' assa tassa niddese vuttanayen eva veditabbo. Ayaŋ pan' ettha aparo nayo: Rūpārammaṇā yeva kāmataṇhā, bhavataṇhā, vibhavataṇhā 'ti tisso taṇhā honti. Tathāsaddādi-ārammaṇā 'ti chasu ārammaṇesu aṭṭhārasa taṇhā honti. Ajjhattārammaṇā aṭṭhārasa, bahiddhārammaṇā atthārasā 'ti chattiŋsa honti. Tā eva atītārammaṇā chattiŋsa, anāgatāramaṇā chattiŋsa, paccuppannāramaṇā chattiŋsā 'ti aṭṭha taṇhāvicaritasataŋ hoti. *Papañcito* 'ti ārammaṇe saŋsāre vā papañcito ciravāsito.

Dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatehī 'ti: " Katamāni dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni ? Brahmajāle veyyākaraṇe vuttaṃ Bhagavata, cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antā-

[1] SH ekajjhaŋ. [2] SH aṭṭhataṇhāvicaritasataŋ.

nantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññī-nāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañcadiṭṭhadhammanibbānavādā 'ti," imāni dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni Brahmajāle veyyākaraṇe vuttāni Bhagavatā 'ti. Vitthāro pan' ettha Brahmajālasutte vuttanayen' eva veditabbo.

Ahaŋ c' amhi tiṇṇo 'ti ahañ ca caturoghaŋ saŋsārasamuddaŋ tiṇṇo *amhi* bhavāmi. *Mutto* 'ti rāgādibandhanehi mutto. *Danto* 'ti nibbisevano nipparipphando. *Santo* 'ti sītībhūto. [**131**] *Assattho* 'ti nibbāṇadassanena[1] laddhassāso. *Parinibbuto* 'ti kilesaparinibbāṇena parinibbuto. *Pahomī* 'ti sammattho 'mhi. *Kho* iti ekaŋsatthe nipāto. *Pare ca parinibbāpetun* 'ti ettha 'Pare ca' saddo 'pare ca taretun' 'ti ādīhī 'pi yojetabbo 'ti.

Mahākaruṇāñāṇaniddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH, SM -dassane.

[SABBAÑÑUTAÑÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

1. Sabbaññutaññāṇaniddese: *katamaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññaṇan?* 'ti pucchitvā, tena samagatikattā, ten' eva saha 'Anāvaraṇaññāṇaŋ nidditthaŋ. Na hi anāvaraṇaññāṇaŋ dhammato visuŋ atthi. Ekam eva h' etaŋ ñāṇaŋ ākārabhedato dvedhā vuccati, saddhindriyasaddhābalādīni viya. Sabbaññutaññāṇam eva hi, n' atthi etassa āvaraṇan 'ti kenaci dhammena, puggalena vā, āvaraṇaŋ kātuŋ asakkuṇeyyatāya anāvaraṇan 'ti vuccati, āvajjanappaṭibaddhattā sabbadhammānaŋ. Aññe pana āvajjitvā 'pi na jānanti, Keci paŋ' āhu, 'Manoviññāṇaŋ viya sabbāramaṇikattā sabbaññutaññāṇaŋ. Taŋ yeva, ñāṇaŋ Inda-vajiraŋ viya, visayesu appaṭihatattā, anāvaraṇaññāṇaŋ. Anupubbasabbaññutāppatikkhepo sabbaññutaññāṇaŋ; sakiŋ sabbaññutāppatikkhepo anāvaraṇaññāṇaŋ. Bhagavā sabbaññutaññāṇappaṭilābhenā 'pi sabbaññū 'ti vuccati; na ca anupubbasabbaññū. Anāvaraṇaññāṇappaṭilābhenā 'pi sabbaññū 'ti vuccati; na ca sakiŋsabbaññū 'ti.

Sabbaŋ saṅkhatam asaṅkhataŋ anavasesaŋ jānātī 'ti: ettha Sabban 'ti jātivasena sabbadhammānaŋ nissesapariyādānaŋ. Anavasesan 'ti ekekass' eva dhammassa sabbākāravasena nissesapariyādānaŋ. Saṅkhatam asankhatan 'ti dvidhā pabhedadassanaŋ. Saṅkhataŋ hi[1] eko pabhedo; paccayehi sangamma katan 'ti saṅkhataŋ khandhapañcakaŋ. Tathā na saṅkhatan 'ti asaṅkhataŋ nibbāṇaŋ. Saṅkhataŋ aniccadukkhānattādīhi ākārehi anavasesaŋ jānāti. Asaṅkhataŋ suññatānimittāppanīhitādīhi ākārehi anavasesaŋ jānāti. N' atthi etassa saṅkhatassa, asaṅkhatassa ca avaseso 'ti anavasesaŋ. Saṅkhataŋ asaṅkhatañ ca anekabhedā 'pi, paññattipaccayehi akatattā asaṅkhatapakkhaŋ bhajati. Sabba-

[1] SH 'ti.

ññutaññāṇaŋ hi sabbā 'pi paññattiyo anekabhedato jānāti. Atha vā Sabban 'ti sabbadhammagahaṇaŋ; anavasesan 'ti nippadesagahaṇaŋ.

Tattha āvaraṇaŋ natthī 'ti: tattha tasmiŋ anavasesa-saṅkhat-āsaṅkhate nissaṅgattā sabbaññutaññāṇassa āvaranaŋ n' atthī 'ti tad eva sabbaññutaññāṇaŋ *anāvaraṇaññāṇaŋ* nāmā 'ti attho.

Idāni anekavisayabhedato dassetuŋ Atītan 'ti ādim āha. Tattha *atītaŋ, anāgataŋ, paccuppannan* 'ti kālabhedato dassitaŋ.

Cakkhuñ c' eva rūpā ca 'ti ādi vatthārammaṇabhedato. Etaŋ sabban 'ti tesaŋ cakkhu-rūpānaŋ anavasesapariyādānaŋ. Evaŋ sesesu.

2. *Yāvatā* 'ti anavasesapariyādānaŋ. Aniccaṭṭhan 'ti ādi sāmaññalakkhaṇabhedato dassitaŋ. *Aniccaṭṭhan* 'ti ca aniccākāraŋ; paccatte vā upayogavacanaŋ. Esanayo edisesu. *Rupassā* 'ti ādi khandabhedato dassitaŋ. [132] *Cakkhussa* . . . *pe* . . . *jarāmaraṇassā* 'ti heṭṭhāvutta-peyyālanayena yojetabbaŋ.

3. *Abhiññā* 'ti ādīsu heṭṭhāvuttaññāṇān' eva. *Abhiññaṭṭhan* 'ti abhijānanasabhāvaŋ; esa nayo edisesu. *Khandhānaŋ khandhaṭṭhan* 'ti ādi heṭṭhāvuttanayan' eva veditabbaŋ.

4. *Kusale dhamme* 'ti ādi kusalattikavasena bhedo. *Kāmāvacare dhamme* 'ti ādi catubhummikavasena.[1] (Ubhayathā 'pi *sabbe jānātī* 'ti bahuvacanapāṭho sundaro. Ekavacanasote patitattā pana potthakesu ekavacanena likhitaŋ.) *Dukkhassā* 'ti ādi cuddasannaŋ Buddhaññāṇānaŋ visayabhedo.

[133] 5. *Indriyaparopariyatte ñāṇan* 'ti ādīni cattāri ñāṇāni vatvā sabbaññutaññāṇaŋ kasmā na vuttan? 'ti ce: vuccamānassa sabbaññutaññāṇattā. Visayabhedato hi[2] sabbaññutaññāṇe vuccamāne taŋ ñāṇaŋ na vattabbaŋ hoti. Sabbaññutaññāṇaŋ pana sabbaññutaññāṇassa visayo hoti yeva.

6. Puna Kālakārāmasuttantādīsu vuttanayen' eva sabbaññutaññāṇabhūmiŋ[3] dassento, *yāvatā sadevakassa lokassā* 'ti ādim āha. Tattha saha devehi sadevakassa, saha Mārena

[1] SH -bhūmī-. [2] SH 'ti. [3] SH -bhūmī.

samārakassa; saha Brahmunā *sabrahmakassa* lokassa, saha samaṇa-brāhmaṇehi, *sassamaṇabrāhmaṇiyā*; saha devamanussehi *sadevamanussāya pajāya*; pajātattā pajā 'ti sattalokassa pariyāyavacanam etaŋ. Tattha sadevaka-vacanena pañcakāmāvacaradevagahaṇaŋ, samāraka-vacanena chakāmāvacaradevagahaṇaŋ, sabrahmaka-vacanena Brahmakāyikādi-Brahmagahaṇaŋ, sassamaṇabrāhmaṇi-vacanena sāsanassa paccatthika-ppaccamitta-samaṇa-brāhmaṇagahaṇaŋ, samitapāpabāhitapāpa-samaṇabrāhmaṇagahaṇañ ca, papāvacanena sattalokagahaṇaŋ, sadevamanussa-vacanena sammutideva-sesamanussagahaṇaŋ veditabbaŋ. Evam ettha tīhi padehi okāsaloko, dvīhi pajāvasena sattaloko gahito 'ti veditabbo.

Aparo nayo: sadevakagahaṇena arūpāvacaraloko gahito, samārakagahaṇena cha kāmāvacaradevalokā,[1] sabrahmakagahaṇena rūpāvacarabrahmaloko. Sassamaṇabrāhmaṇādigahaṇena catuparisāvasena sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasattaloko vā.

Api c' ettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa diṭṭhādi jānanabhāvaŋ sādheti. Tato yesaŋ siyā: "Māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavatti, kiŋ tassā-pi diṭṭhādiŋ jānātī?" 'ti tesaŋ vimatiŋ vidhamento samarakassā 'ti āha. Yesaŋ pana sīyā: "Brahmā mahānubhāvo ekaṅguliyā ekasmiŋ cakkavāḷasahasse ālokaŋ pharati, dvīhi . . . pe . . . dasahi aṅgulīhi dasāsu cakkavāḷasahassesu ālokaŋ pharati, Anuttarañ ca jhānasamāpattisukhaŋ paṭisaŋvedeti, kiŋ tassā-pi diṭṭhādiŋ jānātī?" 'ti tesaŋ vimatiŋ vidhamento sabrahmakassā 'ti āha. Tato yesaŋ siyā: "Puthu samaṇabrāhmaṇā sāsanapaccatthikā, kiŋ tesam 'pi diṭṭhādiŋ jānāti?" 'ti tesaŋ vimatiŋ vidhamento sasamaṇabrahmaṇiyā pajāyā 'ti āha. Evaŋ ukkaṭṭhānaŋ diṭṭhādijānanabhāvaŋ pakāsetvā atha sammutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa diṭṭhādijānanabhāvaŋ pakāseti. Ayam ettha anusandhikkamo.

Porāṇā pan' āhu: "Sadevakassā 'ti devatāhi saddhiŋ

[1] B -loko.

avasesalokassa; samārakassā 'ti Mārena saddhiŋ avasesalokassa; sabrahmakassā 'ti Brahmehi saddhiŋ avasesalokassa. Evaŋ sabbe 'pi tibhavūpage satte tīh' ākārehi tīsu padesu pakkhipitvā puna dvīh' ākārehi pariyādāpetuŋ[1] sassamaṇabrahmaṇiyā pajāya sadevamanussāyā 'ti vuttaŋ. Evaŋ pañcahi padehi tena tena ākārena tedhātukam eva pariyādānaŋ[2] hotī 'ti.

Diṭṭhan 'ti rūpāyatanaŋ. *Sutan* 'ti saddāyatanaŋ. *Mutan* 'ti patvā gahetabbato gandhāyatanaŋ, rasāyatanaŋ, phoṭṭhabbāyatanaŋ. *Viññātan* 'ti sukhadukkhādidhammārammaṇaŋ. *Pattan* 'ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaŋ. *Pariyesitan* 'ti pattaŋ vā apattaŋ vā pariyesitaŋ. *Anuvicaritaŋ manasā* 'ti cittena anusañcaritaŋ. *Sabbaŋ jānātī 'ti* iminā etaŋ dasseti: yaŋ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaŋ, pitan 'ti ādi rūpārammaṇaŋ cakkhudvāre āpāthaŋ āgacchati, ayaŋ satto imasmiŋ khaṇe imaŋ nāma rūpārammaṇaŋ disvā sumano vā, dummano vā, majjhatto vā jāto 'ti taŋ sabbaŋ Tathāgatassa *sabbaññutaññāṇaŋ* jānāti. Tathā yaŋ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo, mudiṅgasaddo 'ti ādi saddārammaṇaŋ sotadvāre āpātham āgacchati; mūlagandho, tacagandho 'ti ādi gandhārammaṇaŋ ghāṇadvāre āpātham āgacchati; mūlaraso, khandharaso 'ti ādi rasārammaṇaŋ jivhādvāre āpātham āgacchati; kakkhaḷaŋ, mudukan 'ti ādi paṭhavidhātu-tejodhātu-vāyodhātubhedaŋ phoṭṭhabbārammaṇaŋ kāyadvāre āpātham āgacchati; ayaŋ satto imasmiŋ khaṇe imaŋ nāma phoṭṭhabbārammaṇaŋ phusitvā sumano vā . . . pe . . . jāto 'ti sabbaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇaŋ jānāti. Tathā 'yaŋ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukha-dukkhādibhedaŋ dhammārammaṇaŋ manodvāre āpāthaŋ āgacchati; ayaŋ satto imasmiŋ khaṇe imaŋ nāma dhammārammaṇaŋ vijānetvā sumano vā, dummano vā, majjhatto vā jāto 'ti sabbaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇaŋ jānāti.

Imassa pana mahājanassa pariyesitvā apattam 'pi atthi, pariyesitvā pattam 'pi atthi, apariyesitvā apattam 'pi atthi,

[1] SH pariyādātuŋ. [2] SH -dinnaŋ.

apariyesitvā pattam 'pi atthi; sabbaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇena apattaŋ nāma n' atthī 'ti. Puna aparena pariyāyena sabbaññutaññaṇabhāvasādhanatthaŋ[1] Na tassā 'ti gātham āha. Tattha: *Na tassa adiṭṭham idh' atthi kiñci* 'ti tassa Tathāgatassa idha imasmiŋ tedhātuke loke, imasmiŋ vā paccuppannakāle, paññācakkhunā adiṭṭhaŋ nāma kiñci appamattakam 'pi na atthi, na saŋvijjati. Atthi 'ti idaŋ vattamānakālikaŋ ākhyātapadaŋ. Iminā paccuppannakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaŋ dasseti. Gāthābandhasukhatthaŋ pan' ettha dha-kāro saññutto.

Atho aviññātan 'ti ettha Atho iti vacanopādāne nipāto. Aviññātan 'ti atītakālikaŋ[2] aviññātaŋ nāma kiñci dhammajātaŋ. 'Nā-hosī' 'ti pāṭhaseso. Abyayabhūtassa atthisaddassa gahaṇe pāṭhasesaŋ vinā 'pi yujjati yeva. Iminā atītakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaŋ dasseti. *Ajānitabban* 'ti anāgatakālikaŋ ajānitabbaŋ nāma dhammajātaŋ na bhavissati, n' atthi vā. Iminā anāgatakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaŋ dasseti. Jānanakiriyāvisesanamattam ev' ettha a-kāro. *Sabbaŋ abhiññāsi yad atthi neyyan* 'ti yaŋ tekālikaŋ vā kālavemuttaŋ vā neyyaŋ jānitabbaŋ kiñci dhammajātaŋ atthi, taŋ sabbaŋ Tathāgato abhiññāsi, adhikena sabbaññutaññāṇena jāni paṭibijjhi. Ettha atthisaddena tekālikassa kālavimuttassa ca gahaṇaŋ; Atthisaddo abyayabhūto yeva daṭṭhabbo. *Tathāgato tena samantacakkhū* 'ti kālavasena okāsavasena ca nippadesattā samantā sabbato pavatta[3]-ñāṇacakkhu assā 'ti samantacakkhu. Tena yathāvuttena kāraṇena Tathāgato samantacakkhu; sabbaññū 'ti vuttaŋ hoti.

7. Imissā gāthāya puggabādhiṭṭhānāya desanāya sabbaññutaññāṇaŋ sādhitaŋ. Puna Buddhaññāṇānaŋ visayavasena sabbaññutaññāṇaŋ dassetukāmo, samantacakkhū 'ti ken' aṭṭhena samantacakkhū ? 'ti ādim āha. Tattha gāthāya *samantacakkhū* 'ti vuttapade yaŋ taŋ samantacakkhu, taŋ *ken' aṭṭhena samantacakkhū* ? 'ti attho. Attho pan' assa

[1] SH sabbaññutabhāvadassanatthaŋ. [2] SM atītaŋkā-.
[3] SH pavattaŋ; SM, SH *v.l.* pavatti-.

'Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho'* 'ti ādīhi vutto yeva hoti. Sabbaññutaññāṇaŋ hi samantacakkhu. Yath' āha samantacakkhu vuccati sabbaññutaññāṇan 'ti. Tasmiŋ sabbaññutaññāṇaṭṭhe vutte samantacakkhu-attho vutto yeva hotī 'ti. Buddhass' eva ñāṇānī 'ti *buddhaññāṇāni*. Dukkhe ñāṇādīni 'pi hi sabbākārena Buddhass' eva Bhagavato pavattanti. Itaresaŋ pana ekadesamatten' eva pavattanti. *Sāvakasādhāraṇānī* 'ti pana ekadesenā-'pi; atthitaŋ sandhāya vuttaŋ.

[**134**] 8. *Sabbo ñato* 'ti sabbo ñāṇena ñāto. *Aññāto dukkhaṭṭho n' atthī* 'ti vuttam eva atthaŋ paṭisedhena vibhāveti. *Sabbo diṭṭho* 'ti na kevalaŋ ñātamatto[1] yeva, atha kho cakkhunā diṭṭho viya kato. *Sabbo vidito* 'ti na kevalaŋ diṭṭhamatto yeva, atha kho pākaṭo kato.[2] *Sabbo sacchikato* 'ti na kevalaŋ vidito yeva atha kho tattha ñāṇappaṭilābhavasena paccakkhaŋ kato. *Sabbo phassito*[3] 'ti na kevalaŋ sacchikato yeva atha kho punappunaŋ yathāruci samudācāravasena phuṭṭho 'ti. Atha vā ñāto sabhāvalakkhaṇavasena. Diṭṭho sāmaññalakkhaṇavasena. Vidito rasavasena. Sacchikato paccupaṭṭhānavasena. Phassito padaṭṭhānavasena. Atha vā ñāto ñāṇuppādavasena. Diṭṭho cakkhuppādavasena. Vidito paññuppādavasena. Sacchikato vijjupādavasena. Phassito ālokuppādavasena. *Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho sabbo diṭṭho, adiṭṭho dukkhaṭṭho, n' atthī* 'ti ādinā nayena ca, *yāvatā sadevakassa lokassa* . . . pe . . . *anuvicaritaŋ manasā sabbaŋ ñātaŋ añātaŋ n' atthī* 'ti ādinā nayena ca vitthāro veditabbo. Paṭhamaŋ vuttagāthānigamanavasena puna vuttā. Taŋnigamane yeva hi kate ñāṇanigamanam 'pi katam eva hotī 'ti.

Sabbaññutaññāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Nitthitā.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya

Ñāṇaniddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

* *Text page* 132, *l.* 27.

[1] B ñāṇā-. [2] SH *omits*. [3] B phusito.

[ASSĀDADIṬṬHI-VAṆṆANĀ.]

[135] 1. Idāni ñāṇakathānantaraŋ kathitāya Diṭṭhikathāya anupubbānuvaṇṇanā anupattā. Ayaŋ hi diṭṭhikathā, ñāṇakathāya katañña̅ṇaparicayassa samādhigatasammādiṭṭhissa micchādiṭṭhimalavisodhanā sukarā hoti, sammādiṭṭhi ca suparisuddhā hotī 'ti, ñāṇakathānantaraŋ kathitā. Tattha: Kā diṭṭhī? 'ti ādikā pucchā; Diṭṭhī 'ti, abhinivesaparāmāso diṭṭhī 'ti ādikaŋ pucchitapucchāya vissajjanaŋ; Kathaŋ abhinivesaparāmāso diṭṭhī 'ti ādiko[1] vissajjitavissajjanassa vitthāraniddeso; Sabbā 'va tā diṭṭhiyo assādadiṭṭhiyo 'ti ādikā diṭṭhisuttasaŋsandanā; 'ti evam ime cattāro paricchedā.

Tattha pucchāparicchede tāva *Kā diṭṭhī*? 'ti dhammapucchā sabhāvapucchā. *Kati diṭṭhiṭṭhānānī*? 'ti hetuppaccayapucchā.[2] Kittakāni diṭṭhīnaŋ kāraṇānī? 'ti attho. *Kati diṭṭhhipariyuṭṭhānānī*? 'ti samudācārapucchā, vikārapucchā.[3] Diṭṭhiyo eva hi samudācāravasena cittaŋ pariyonandhantiyo uṭṭhahantī 'ti Ditthi-pariyuṭṭhānāni nāma honti. *Kati diṭṭhiyo?* 'ti diṭṭhīnaŋ saṅkhyāpucchā gaṇanāpucchā. *Kati diṭṭhābhinivesā?* 'ti vatthuppabhedavasena ārammaṇanānattavasena diṭṭhippabhedapucchā. Diṭṭhiyo eva hi taŋ taŋ vatthuŋ taŋ taŋ ārammaṇaŋ abhinivisanti parāmasantī 'ti Diṭṭhiparāmāsā 'ti vuccanti. *Katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto?* 'ti diṭṭhīnaŋ paṭipakkhapucchā, pahāṇūpāyapucchā. Ditthīnaŋ kāraṇāni hi khandhādīni diṭṭhisamugghātena tāsaŋ kāraṇāni na hontī 'ti tāni ca kāraṇāni samugghātitāni nāma honti, tasmā diṭṭhiṭṭhānāni. Sammā bhusaŋ haññanti etenā 'ti diṭṭhiṭṭhānasamugghāto 'ti vuccati.

Idāni etāsaŋ channaŋ pucchānaŋ Kā diṭṭhī 'ti ādīni cha vissajjanāni. Tattha: *kā diṭṭhī*? 'ti vissajjetabbapucchā. *Abhinivesaparāmāso diṭṭhī* 'ti vissajjanaŋ. Sā pana aniccā-

[1] SH ādito. [2] SH hetupucchā paccayapucchā. [3] SH *omits*.

dike vatthusmiŋ niccādivasena abhinivisati patiṭṭhahati daḷhaŋ gaṇhātī 'ti abhiniveso. Aniccādi-ākāraŋ atikkamitvā niccan 'ti ādivasena vuttamāno parato āmasati gaṇhātī 'ti parāmāso. (Atha vā niccan 'ti ādikaŋ paraŋ uttamaŋ saccan 'ti āmasati gaṇhātī 'ti parāmāso. Abhiniveso ca so parāmāso cā 'ti Abhinivesaparāmāso. Evaŋ pakāro diṭṭhī 'ti kiccato diṭṭhisabhāvaŋ vissajjeti.)

Tiṇi satan 'ti tiṇi satāni. Vacanavipallāso kato. *Katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghato?* 'ti pucchaŋ anuddharitvā 'va *sotāpattimaggo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto* 'ti vissajjanaŋ kataŋ.

2-8. Idāni *Kathaŋ abhinivesaparāmāso?* 'ti ādi vitthāraniddeso. Tattha *rūpan* 'ti upayogavacanaŋ. Rūpaŋ abhinivesaparāmāso 'ti sambandho. Rūpan 'ti c' ettha rūpūpādānakkhandho, kasiṇarupañ ca. *Etaŋ mamā* 'ti abhinivesaparāmāso diṭṭhi; *Eso 'ham asmī* 'ti abhinivesaparāmāso diṭṭhi; *Eso me attā 'ti abhinivesaparāmāso diṭṭhī* 'ti paccekaŋ yojetabbaŋ. Etan 'ti sāmaññavacanaŋ; ten' eva *Vedanaŋ etaŋ mama . . . saṅkhāre etaŋ mamā* 'ti napuŋsakavacanaŋ ekavacanañ ca kataŋ. 'Eso' 'ti pana vattabbaŋ apekkhitvā pulliṅgavacanaŋ kataŋ. *Etaŋ mamā* 'ti taṇhāmaññanāmūlikā diṭṭhi; *Eso 'ham asmī* 'ti mānamaññanāmūlikā diṭṭhi; *Eso me attā* 'ti diṭṭhimaññanā eva.

(Keci pana Etaŋ mamā 'ti mamaṅkārakappanā,[1] Eso 'ham asmī 'ti ahaṅkārakappanā, Eso me attā 'ti ahaṅkāra-mamaṅkāra-kappito attābhiniveso 'ti ca; tathā yathākkamen' eva taṇhāmūlaniveso mānappaggāho, taṇhāmūlaniviṭṭho mānappaggahito attābhiniveso 'ti ca saṅkhārānaŋ, dukkhalakkhaṇa-dassanaŋ saṅkhārānaŋ, aniccalakkhaṇadassanaŋ saṅkhārānan 'ti aniccalakkhaṇadassanahetuko[2] attābhiniveso 'ti ca; dukkhe asubhe ca sukhaŋ subhan 'ti vipallāsagatassa, anicce niccan 'ti vipallāsagatassa, catubbidhavipallasagatassa attābhiniveso 'ti ca; pubbenivāsañāṇassa ākārakappanā, dibbacakkhuñāṇassa anāgatapaṭilābhakappanā, pubbantā-

---

[1] SH mamiṅkāra-. [2] SH *omits* anicca.

paranta - idappaccayata - paṭiccasamuppannesu dhammesu kappanissitassa attābhiniveso 'ti ca; nandiyā atītaṃ anvāgameti, nandiyā anāgataŋ paṭikaṅkhati, paccuppannesu dhammesu saŋhīrati attābhinivesenā 'ti ca pubbante aññāṇahetukā diṭṭhi; aparante aññāṇahetukā diṭṭhi, pubbantāparante idappaccayatā - paṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇahetuko attābhiniveso; 'ti ca etesaŋ tiṇṇaŋ vacanānaŋ atthaŋ vaṇṇayanti.)

Diṭṭhiyo pan' ettha paṭhamaŋ pañcakkhandhavatthukā, [136] tato cha ajjhattika-bāhirāyatana-viññāṇakāya-samphassakāya[1]-vedanākāya-saññākāya-cetanākāya-taṇhākāya-vitakka-vicāra-dhātu-dasakasiṇa-dvattiŋsākāravatthukā diṭṭhiyo vuttā. [137] Dvattiŋsākāresu ca yattha visuŋ abhiniveso na yujjati, tattha sakalasarīrābhinivesavasen' eva visuŋ adhiniveso viya kato 'ti veditabbaŋ. Tato dvādasāyatanaaṭṭhārasadhātu-ekūnavīsati-indriyavasena yojanā katā, na tīni[2] ekantalokuttarindriyāni yojitani. Na hi lokuttaravatthukā diṭṭhiyo honti. Sabbatthā-pi ca lokiya-lokuttaramissesu dhammesu lokuttare ṭhapetvā lokiyā eva gahetabbā. Anindriyabaddharūpañ[3] ca na gahetabbam eva.

9-10. [138] Tato tedhātukavasen' eva,[4] tividhabhavavasena,[5] jhāna-brahmavihāra-samāpattivasena, paṭiccasamuppādaṅgavasena ca yojanā katā. Jātijarāmaraṇānaŋ visuŋ gahaṇe parihāro vuttanayo eva. Sabbāni c' etāni rūpādikāni jarāmaraṇantāni aṭṭhanavutisatapadāni[6] bhavanti.

11. Diṭṭhiṭṭhānesu: *khandhā 'pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti vīsativatthukāya 'pi sakkāyadiṭṭhiyā pañcakkhandhānaŋ yeva vatthuttā; "Ye hi keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā attānaŋ samanupassamānā samanupassanti sabbe te pañcupādānakkhandhesu yeva samanupassanti etesaŋ vā aññataran" 'ti vuttattā ca; pañcūpādānakkhandhā diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ. *Avijjā pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti avijjāya andhīkatānaŋ diṭṭhi-uppattito: "Yā 'yaŋ bhante diṭṭhi asammā-

---

[1] SH phassa-. [2] B *omits*. [3] SH -bandha-.
[4] SH *omits*. [5] SH navavidhavasena. [6] SH -sataŋ padāni.

sambuddhesu sammāsambuddhā " 'ti; " Ayaŋ nu kho bhante ditthi kiŋ paṭicca paññāyatī?" 'ti; " Mahatī kho esā Kaccāna dhātu, Yad idaŋ avijjādhātu. Hīnaŋ Kaccāna dhātuŋ paṭicca uppajjati hīnā saññā, hīnā diṭṭhī"; 'ti vacanato ca avijjā diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ.

Phasso pi diṭṭhiṭṭhānan 'ti tena phassena phuṭṭhassa diṭṭhi-uppattito, " Ye te bhikkhave samaṇabrāhmaṇā pubbanta-kappikā pubbantānudiṭṭhino[1] pubbantaŋ ārabbha anekavihitāni adhimuttipadāni abhivadanti tad api phassapaccayā," 'ti vacanato ca phasso diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ. *Saññā 'pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti ākāramattaggahaṇena ayathāva-sabhāvaggāhahetuttā saññāya.

" Yāni ca tīṇi yāni ca saṭṭhi
Samaṇappavādasitāni bhuripaññā
Saññakkhara-saññānissitāni
Osaraṇāni viccyya[2] oghatam agā,"

'ti vacanato: " Saññānidānā hi papañcasankhā " 'ti vacanato ca saññā ditthinaŋ kāraṇaŋ. *Vitakko 'pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti ākāraparivitakkena diṭṭhi-uppattito,

" Na h' eva saccāni bahūni nānā
Aññatra saññāya saccāni loke;
Takkaŋ ca diṭṭhīsu pakappayitvā
Saccaŋ musā 'ti dvayadhammam āhū,"[3]

'ti vacanato ca vitakko diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ.

Ayoniso manasikāro 'pi diṭṭhiṭṭhānan 'ti ayoniso manasikārassa akusalānaŋ sādhāraṇahetuttā,[4] tass' eva " Ayoniso manasikaroto channaŋ diṭṭhinaŋ aññatarā diṭṭhi uppajjatī " 'ti vacanato ca, ayoniso manasikāro diṭṭhinaŋ kāraṇaŋ. *Pāpamitto* 'pi *diṭṭhiṭṭhānan* 'ti pāpamittassa diṭṭhānugati-āpajjanena diṭṭhi-uppattito; " Bāhiraŋ bhikkhave aṅgan 'ti karitvā[5] na aññaŋ ekaṅgam 'pi samanupassāmi, yaŋ evaŋ mahato anatthāya saŋvattati, yathā yidaŋ bhikkhave pāpa-

---

[1] SH *omits*. [2] SN 538, *which reads* vineyya.
[3] SN 886. [4] SH asādhāraṇa-. [5] B karitvāna.

mittatā," 'ti vacanato ca pāpamitto diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ. *Parato 'pi ghoso diṭṭhiṭṭhānan* 'ti durakkhātadhammassavaṇena ditthi-uppattito; "Dve 'me bhikkhave hetū, dve paccayā micchādiṭṭhiyā uppādāya: parato ca ghoso, ayoniso ca manasikāro," 'ti vacanato ca parato ghoso micchādiṭṭhikato micchādiṭṭhipaṭisaŋyuttakato[1] diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ.

Idāni Diṭṭhiṭṭhānan 'ti padassa atthaŋ vivaranto *khandhā hetu khandhā paccayo* 'ti ādim āha. Khandhā eva diṭṭhīnaŋ *Uppādāya*[2] janakahetu c' eva[3] upatthambhakappaccayo cā 'ti attho. *Samuṭṭhānaṭṭhenā* 'ti samuṭṭhahanti uppajjanti etena 'ti Samuṭṭhānaŋ kāraṇan 'ti attho. Tena samuṭṭhānaṭṭhena; tena ṭhitikāraṇabhāvenā[4] 'ti attho.

12. Idāni kiccabhedena diṭṭhibhedaŋ dassento *katamāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni?* 'ti adim āha. Tattha: *Yā diṭṭhī* 'ti idāni vuccamānānaŋ aṭṭhārasannaŋ padānaŋ sādhāraṇaŋ mūlapadaŋ. Yā diṭṭhi tad eva ditthigataŋ, yā diṭṭhi tad eva diṭṭhigahaṇan 'ti sabbehi sambandho kātabbo. Ayāthāvadassanaṭṭhena diṭṭhi; tad eva diṭṭhīsu gataŋ dassanaŋ, dvāsaṭṭhiditthi-antogadhattā 'ti *diṭṭhigataŋ*. Heṭṭhā 'pi 'ssa attho vutto yeva. Dvinnaŋ antānaŋ ekantagatattā 'p-diṭṭhigataŋ. Sā eva diṭṭhi duratikkamaṇaṭṭhena *diṭṭhigahaṇaŋ*. Tiṇagahaṇa-vanaghaṇa-pabbatagahaṇāni viya. Sāsaṅka-sappaṭibhayaṭṭhena diṭṭhikantāraŋ, corakantāraŋ, vāḷakantaraŋ, nirudakakantāraŋ, dubbhikkhakantāraŋ viya. (Dhammasaṅgaṇiyaŋ Diṭṭhikantaro 'ti sakaliṅgen' eva āgataŋ.) Sammāditthiyā vinivijjhanaṭṭhena paṭilomaṭṭhena ca *diṭṭhivisūkaŋ*. Micchādassanaŋ hi uppajjamānaŋ sammādassanaŋ vinivijjhati c' eva vilometi ca. (Dhammasaṅgaṇiyaŋ Diṭṭhivisūkāyikan 'ti āgataŋ.) Kadāci sassatassa, kadāci Ucchedassa gahaṇato diṭṭhiyā virūpaŋ phanditan 'ti *diṭṭhivipphanditaŋ*. Diṭṭhigatiko hi ekasmiŋ patiṭṭhātuŋ na sakkoti, kadāci sassataŋ anussarati, kadāci ucchedaŋ. Diṭṭhi yeva anatthe saŋyojetī 'ti *diṭṭhisaŋyojanaŋ*. Ditthi yeva anto tudanaṭṭhena duṇṇīharaṇīyaṭṭhena ca sallan 'ti *diṭṭhi-*

[1] SH *v.l.* -katā.
[2] *Text* upādāya.
[3] SH -hetum eva ca.
[4] SH diṭṭhikāraṇabhavenā.

sallaŋ. Diṭṭhi yeva pīḷākaraṇaṭṭhena sambādho[1] 'ti *diṭṭhisambādho*. Diṭṭhi yeva mokkhāvaraṇaṭṭhena paḷibodho 'ti *diṭṭhipaḷibodho*. Diṭṭhi yeva dummocanīyaṭṭhena bandhanan 'ti *diṭṭhibandhanaŋ*. Diṭṭhi yeva duruddharaṭṭhena papāto 'ti *diṭṭhipapāto*. Diṭṭhi yeva thāmgataṭṭhena anusayo 'ti *diṭṭhānusayo*. Diṭṭhi yeva attānaŋ santāpetī 'ti *diṭṭhisantāpo*. Diṭṭhi yeva attānaŋ anudahatī 'ti *diṭṭhipariḷāho*. Diṭṭhi yeva kilesakāyaŋ ganthetī 'ti *diṭṭhigantho*. Diṭṭhi yeva bhusaŋ ādiyatī 'ti *diṭṭhūpādanaŋ*. Diṭṭhi yeva saccan 'ti ādivasena abhinivisatī 'ti *diṭṭhābhiniveso*. Diṭṭhi yeva idaŋ paran 'ti āmasati, parato vā āmasatī 'ti *diṭṭhiparāmāso*.

[**139**] 13. Idāni rāsivasena soḷasaditthiyo uddisanto *Katamā soḷasadiṭṭhiyo*? 'ti ādim āha. Tattha sukhasomanassa-saṅkhate assāde diṭṭhi *assādadiṭṭhi*. Attānaŋ anugatā diṭṭhi *attānudiṭṭhi*. N' aṭṭhī 'ti pavattattā viparitā diṭṭhi *micchādiṭṭhi*. Sati kāye diṭṭhi, santi vā kaye diṭṭhi *sakkāyadiṭṭhi*. Kāyo 'ti c' ettha khandhapañcakaŋ. Khandhapañcaka-saṅkhāto sakkāyo vatthu patiṭṭhā etissā 'ti *sakkāyavatthukā*. Sassatan 'ti pavattā diṭṭhi *sassatadiṭṭhi*. Ucchedo 'ti pavattā diṭṭhi *ucchedadiṭṭhi*. Sassatādi-antaŋ gaṇhātī 'ti *antaggāhikā*; antagāho vā assā atthī 'ti antaggāhikā. Atīta-saṅkhātaŋ pubbantaŋ anugatā diṭṭhi *pubbantānuditthi*. Anāgata-saṅkhātaŋ aparantaŋ anugatā ditthi *aparantānuditthi*. Anatthe saŋyojetī 'ti *saŋyojanikā*. Ahaṅkāravasena Ahan 'ti uppannena mānena diṭṭhiyā mūlabhūtena vinibandhā ghaṭitā uppāditā diṭṭhi *ahan 'ti mānavinibandhā diṭṭhi*. Tattha mamaṅkāravasena Maman 'ti uppannena mānena vinibandhā diṭṭhi *maman 'ti mānavinibandhā diṭṭhi*. Attano vadanaŋ kathanaŋ attavādo. Tena paṭisaŋyuttā baddhā[2] diṭṭhi *attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi*. Attānaŋ yeva[3] loko 'ti vadanaŋ kathanaŋ lokavādo, tena paṭisaŋyuttā diṭṭhi, *lokavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi*. Bhavo vuccati sassataŋ; sassatavasena uppajjamānā[4] diṭṭhi *bhavadiṭṭhi*. Vibhavo vuccati ucchedo; ucchedavasena uppajjamānā[4] diṭṭhi *vibhavadiṭṭhi*.

---

[1] SH thāmagataṭṭhena anusambādho; SM palikaraṇaṭṭhen' anusambādhā.

[2] B, SM bandhā. [3] SH, SM *omit*. [4] SH, SM uppajjana-.

14-16. Idāni tīṇi sataŋ diṭṭhābhinivese niddisitukāmo Katame tiṇi sataŋ diṭṭhābhinivesā ? 'ti pucchitvā te avissajjetvā 'va visuŋ visuŋ abhinivesa-vissajanen' eva te vissajjetukāmo, *Assādadiṭṭhiyā katīh' ākārehi abhiniveso* hoti ? 'ti ādinā nayena soḷasannaŋ diṭṭhīnaŋ abhinivesākāraŋ pucchitvā[1] puna *assādadiṭṭhiyā pañcatiŋsāya ākārehi abhiniveso hotī* 'ti tasaŋ soḷasannaŋ diṭṭhīnaŋ abhinivesākāragahaṇaŋ[2] vissajetvā, puna tāni gaṇanāni vissajento. [**140**] *Assādadiṭṭhiyā katamehi pañcatiŋsāya ākārehi abhiniveso hotī* 'ti ādim āha. Tattha: *Rūpaŋ paṭiccā* 'ti rūpakkhandhaŋ paticca. *Uppajjati sukhaŋ somanassan* 'ti ayaŋ me kāyo īdiso 'ti rūpasampadaŋ nissāya gehassitaŋ rāgasampayuttaŋ sukhaŋ somanassaŋ uppajjati. Heṭṭhā vutten' aṭṭhena sukhañ ca somanassañ ca taŋ yeva. *Rūpassa assādo* 'ti rūpanissayo assādo. Taŋ hi sukhaŋ taṇhāvasena assādīyati upabhuñjīyatī 'ti assādo. *Abhinivesaparāmāso diṭṭhī* 'ti so assādo sassato 'ti vā ucchijjissatī 'ti vā sassataŋ vā ucchijjamānaŋ vā attānaŋ sukhitaŋ karotī 'ti vā abhinivesaparāmāso hoti; tasmā yā ca diṭṭhi, yo ca assādo 'ti assādassa diṭṭhibhāvābhāve 'pi assādaŋ vinā sā diṭṭhi na hotī 'ti katvā ubhayam 'pi samuccitaŋ. *Assādadiṭṭhī* 'ti assāde pavattā diṭṭhī 'ti vuttaŋ hoti.

Idāni nānāsuttehi saŋsandetvā micchādiṭṭhiŋ micchādiṭṭhikañ ca garahitukāmo *assādadiṭṭhi micchādiṭthī* 'ti adim āha. Tattha *diṭṭhivipattī* 'ti sammādiṭṭhivināsaka-micchādiṭṭhisaṅkhāta-diṭṭhiyā vipatti. *Diṭṭhivipanno* 'ti vipannā vinaṭṭhā sammādiṭṭhi assā 'ti diṭṭhivipanno. Vipannadiṭṭhī 'ti vuttaŋ hoti. Micchādiṭṭhiyā vā vipanno vinaṭṭho 'ti diṭṭhivipanno. *Na sevitabbo* upasaṅkamanena; *na bhajitabbo* cittena; *na payirupāsitabbo* upasaṅkamitvā nisīdanena. *Taŋ kissa hetū ?* 'ti taŋ sevanādikaŋ kena kāraṇena na kātabban ? 'ti tassa kāraṇapucchā. *Diṭṭhi hi 'ssa pāpikā* 'ti kāraṇavissajjanaŋ. Yasmā assa puggalassa diṭṭhi pāpikā, tasmā taŋ sevanādikaŋ na kātabban 'ti attho. *Diṭṭhiyā rāgo* 'ti 'Sundarā me diṭṭhī' 'ti diṭṭhiŋ ārabbha diṭṭhiyā uppa-

[1] SH abhinivesākāragahaṇaŋ na pucchitvā; SM abhinivesākāraṇaŋ na pucchitvā.

[2] B, SM -gaṇanaŋ.

jjanarāgo. *Diṭṭhirāgaratto* 'ti tena diṭṭhirāgeṇa raṅgena rattaŋ[1] vatthaŋ[1] viya ratto. *Na mahapphalan* 'ti vipākaphalena; *na mahānisaŋsan* 'ti nissandaphalena.

Purisapuggallassā 'ti purisa-saṅkhātassa puggalassa. Lokavohāreṇa[2] hi puŋ[3] vuccati sarīraŋ, tasmiŋ pusmiŋ reseti[4] pavattatī 'ti Puriso. Puŋ vuccati nirayo; taŋ puŋ galati gacchatī 'ti puggalo. Yebhuyyena hi sattā sugatito cutā duggatiyaŋ yeva nibbattanti. *Taŋ kissa hetū?* 'ti taŋ na mahapphalataŋ kena kāraṇena hoti? *Diṭṭhi hi 'ssa pāpikā* 'ti yasmā assa puggalassa diṭṭhi pāpikā, tasmā na mahapphalaŋ hotī 'ti attho. *Dve 'va gatiyo* 'ti pañcasu gatīsu dve 'va gatiyo. Vipajjamānāya diṭṭhiyā *nirayo*, sampajjamānāya *tiracchānayoni*. *Yañ c' eva kāyakamman* 'ti sakaliṅgadhāraṇa-paṭipadānuyoga - abhivādana-paccupaṭṭhāna-añjalikammādikāyakammaŋ. *Yañ ca vacīkamman* 'ti sakasamayapariyāpuṇṇa - sajjhāyana - desanā-samādāpanādivacī - kammaŋ. *Yañ ca manokamman* 'ti idhalokacintāpaṭisaŋyuttañ ca paralokacintāpaṭisaŋyuttañ ca, katākatacintāpaṭisaŋyuttañ ca manokammaŋ.[5] Tiṇakaṭṭhadhaññabījesu sattadiṭṭhidānānuppadāna-paṭiggahaṇaparibhogesu ca kāyavacīmanokammāni. *Yathādiṭṭhī* 'ti yā ayaŋ diṭṭhi tassā anurūpaŋ. *Samattan* 'ti paripuṇṇaŋ. *Samādinnan* 'ti gahitaŋ.

Aṭṭhakathāyaŋ pana vuttaŋ: tad etaŋ yathādiṭṭhiyaŋ ṭhitakāyakammaŋ, diṭṭhisahajātakāyakammaŋ, diṭṭhānulomika-kāyakamman 'ti tividhaŋ hoti. Tattha pāṇaŋ hanato, adinnaŋ ādiyato, micchā carato, n' atthi tatonidānaŋ pāpaŋ; n' atthi pāpassa āgamo 'ti; yaŋ evandiṭṭhikassa sato pāṇātipāta-adinnādāna-micchācārasaṅkhātaŋ kāyakammaŋ; idaŋ yathādiṭṭhiyaŋ ṭhitakāyakammaŋ nāma. Pāṇaŋ hanato, adinnaŋ ādiyato, micchā carato, n' atthi tatonidānaŋ pāpaŋ, n' atthi pāpassa āgamo 'ti yaŋ imāya diṭṭhiyā, iminā dassanena sahajātaŋ kāyakammaŋ, idaŋ diṭṭhisahajātakāyakammaŋ nāma. Tad eva pana samattaŋ samādinnaŋ gahitaŋ parāmaṭṭhaŋ diṭṭhānulomika-kāyakammaŋ nāma. Vacī-

---

[1] SM rattavaṇṇaŋ. [2] SH, SM lokika-.
[3] SH, SM puri. [4] SH, SM purismiŋ seti. [5] SH *omits*.

kamma-manokammesu 'pi es' eva nayo. Ettha pana musā bhaṇato, pisuṇaŋ bhaṇato, pharusaŋ bhaṇato, samphappalapato, abhijjhāluno, byāpannacittassa, micchādiṭṭhikassa sato n' atthi tatonidānaŋ pāpaŋ, n' atthi pāpassa āgamo, 'ti yojanā kātabbā. Liṅgadhāraṇādi-pariyāpuṇṇādi-lokacintādivasena vuttanayo c' ettha sundaro.

Cetanādīsu diṭṭhisahajātā[1] cetanā *cetanā* nāma. Diṭṭhisahajātā patthanā *patthanā* nāma. Cetanāpatthanānaŋ vasena cittaṭṭhapanā *paṇidhi* nāma. Tehi pana cetanādīhi sampayuttā phassādayo saṅkhārakkhandhapariyāpannā dhammā *saṅkhārā* nāma. *Aniṭṭhāyā* 'ti ādīhi dukkham eva vuttaŋ. Dukkhaŋ hi sukhakāmehi sattehi na esitattā *aniṭṭhaŋ*; appiyattā *akantaŋ*; manaso avaḍḍhanato, manasi avikappato vā[2] *amanāpaŋ*; āyatiŋ abhaddatāya ahitaŋ; pīḷanato dukkhan 'ti. *Taŋ kissa hetū* ? 'ti taŋ evaŋ-saŋvattanaŋ kena kāraṇena hotī ? 'ti attho.

Idāni 'ssa kāraṇaŋ: *diṭṭhi hi 'ssa pāpikā* 'ti yasmā tassa puggalassa diṭṭhi pāpikā, lāmakā, tasmā evaŋ saŋvattatī 'ti attho. *Allāya paṭhaviyā nikkhittan* 'ti udakena tintāya bhūmiyā ropitaŋ. *Paṭhavīrasaŋ*, [141] *āporasan* 'ti tasmiŋ tasmiŋ ṭhāne paṭhaviyā ca sampadaŋ, āpassa ca sampadaŋ. Bījanikkhittaṭṭhāne hi na sabbā 'va paṭhavī, na sabbo āpo ca bījaphalaŋ gaṇhāpeti, yo pana tesaŋ padeso bījaŋ phusati so yeva bījaphalaŋ gaṇhāpeti. Tasmā bījaposanāya paccayabhūto yeva so padeso paṭhavīraso, āporaso 'ti veditabbo. Rasa-saddassa hi sampatti attho. Yath' āha:

Kicca-sampatti-atthena
Raso nāma pavuccatī

'ti. Loke ca suraso gandhabbo 'ti vutte susampanno gandhabbo 'ti attho ñāyati. *Upādiyatī* 'ti gaṇhāti. Yo hi padeso paccayo hoti, taŋ paccayaŋ labhamānaŋ bījaŋ taŋ gaṇhāti nāma. *Sabbaŋ taŋ* 'ti sabbaŋ taŋ rasajātaŋ. *Tittakatāyā* 'ti so pathavīraso āporaso ca atittako samāno 'pi, tittakaŋ bījaŋ

---

[1] SM -gata-. [2] SH, SM avisappanato ca.

nissāya nimbarukkhādīnaŋ tesaŋ phalānañ ca tittakabhāvāya saŋvattati.[1] *Kaṭukatāyā* 'ti idaŋ purimass' eva vevacanaŋ.

Vaṇṇagandharasūpeto
Ambo 'yaŋ ahuvā pure;
Tam eva pūjaŋ labhamāno
Ken' ambo kaṭukapphalo ?*

'ti āgataṭṭhāne viya hi idhāpi tittakam eva appiyaṭṭhena kaṭukan 'ti veditabbaŋ. *Asātatāyā*[2] 'ti amadhurabhāvāya. (Asāduttāyā[3] 'ti 'pi pāṭho. Asādubhāvāyā[3] 'ti attho. Sādū[4] 'ti hi madhuraŋ.) *Bījaŋ hi 'ssā* 'ti assa nimbādikassa bījaŋ. Evam evan[5] 'ti evam eva.[6] Yasmā sukhā vedanā paramo assādo, tasmā micchādiṭṭhiyā dukkhā vedanā-vasena ādīnavo dassito 'ti.

Puna aṭṭhārasa-bhedena diṭṭhiyā ādīnavaŋ dassetuŋ *assādadiṭṭhi micchādiṭṭhī* 'ti ādim āha. Taŋ vuttattham eva.

17. [**142-143**] *Imehi aṭṭhārasahi ākārehi pariyuṭṭhitacittassa saŋyogo* 'ti diṭṭhiyā eva saŋsāre bandhanaŋ dasseti. Yasmā pana diṭṭhibhūtāni 'pi saŋyojanāni atthi, adiṭṭhibhūtāni 'pi tasmā taŋ pabhedaŋ dassento.

18. *Atthi saŋyojanāni c' evā* 'ti ādim āha. Tattha yasmā kāmarāgasaŋyojanass' eva anūnayasaŋyojanan 'ti āgataṭṭhānam 'pi atthi, tasmā *anunayasaŋyojanan* 'ti vuttaŋ. Kāmarāgabhāvaŋ appatvā pavattaŋ lobhaŋ sandhāya evaŋ[7] vuttaŋ 'ti veditabbaŋ. Sesakhandhāyatanādimūlakesu 'pi vāresu iminā 'va nayena attho veditabbo. Vedanāparamattā ca assādassa vedanāpariyosānā eva desanā katā. Saññādayo na gahitā. *Imehi pañcatiŋsāya ākārehī* 'ti pañcakkhandhā, ajjhattikāyatanādīni pañca-chakkāni cā 'ti imāni pañcatiŋsavatthūni nissāya uppānna-assādārammaṇavasena pañcatiŋsāya ākārehi.

Assādadiṭṭhi-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

* *Dadhivāhana-J*.

[1] SH, SM sampavattati. [2] *Text* asāratāya. [3] SM Asādhu-. [4] SM sādhū. [5] *Text* Evam eva. [6] SH evaŋ evaŋ. [7] SM etaŋ.

[ATTĀNUDIṬṬHI-VAṆṆANĀ.]

19. Attānudiṭṭhiyaŋ: *assutavā puthujjano* 'ti

"Āgamādhigamābhāvā,
Ñeyyo assutavā iti."

Yassa hi khandha-dhātu-āyatana-sacca-paccay-ākāra-satipaṭṭhānādīsu uggaha-paripucchā-vinicchayavirahitattā attānudiṭthipaṭisedhakaro n' eva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā n' eva adhigamo atthi, so āgamādhigamānaŋ abhāvā ñeyyo assutavā itī. Sutan 'ti hi Buddhavacanāgamo ca sutaphalattā hetuvohāravasena adhigamo ca, taŋ sutaŋ assa atthī 'ti sutavā. Na sutavā asutavā. Svā-yaŋ

Puthūnaŋ jananādīhi,
Kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā,
Puthu vā 'yaŋ jano iti.*

So hi puthūnaŋ nāṇappakārānaŋ kilesādīnaŋ jananādīhi kāraṇehi puthujjano. Yath' āha: "Puthū kilese jānentī 'ti puthujjanā; puthu-avihatasakkāyadiṭṭhikā 'ti puthujjanā; puthu-satthārānaŋ mukha-ullokakā 'ti puthujjanā; puthu nānāgatīhi avaṭṭhitā 'ti puthujjanā; puthu-nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontī 'ti puthujjanā; puthu-nānā-oghehi vuyhantī 'ti puthujjanā; puthu-nānāsantāpehi santapantī 'ti puthujjanā; Puthu-nānāpariṭāpehi pariḍayhantī 'ti puthujjanā; Puthu-pañcakāmaguṇesu gathitā[1] mucchitā ajjhopannā laggā laggitā paḷibuddhā 'ti puthujjanā; Puthu-pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitā 'ti puthujjanā" 'ti. Puthūnaŋ va gaṇanapatham atītānaŋ ariyadhammaparammukhānañ ca nīcadhammasamudācārānaŋ antogadhattā 'pi puthujjanā; puthu vā 'yaŋ visuŋ yeva

* *Same as St.* 88, *p.* 205, *vol. i.*

[1] B, SM gadhitā.

saṅkhaŋ gato visaŋsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi jano 'ti 'pi puthujjano. Evam etehi assutavā. Puthujjano 'ti dvīhi pakārehi[1] ye te :

"Duve puthujjanā vuttā
Buddhen' ādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko
Kalyāṇ' eko puthujjano,"*

'ti dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotī 'ti veditabbo. *Ariyānaŋ adassāvī* 'ti ādīsu ariyā 'ti ārakattā kilesehi, anayena iriyanato, aye ca irīyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato, buddhā[2] ca, paccekabuddhā ca, buddhasāvakā ca vuccanti; Buddhā eva vā idha ariyā, yath' āha: "Sadevake bhikkhave loke . . . pe . . . Tathāgato ariyo 'ti vuccatī" 'ti.

Sappurisānan 'ti ettha pana paccekabuddhā, Tathāgatasāvakā ca sappurisā 'ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisā 'ti sappurisā; sabbe yeva vā ete dvedhā 'pi vuttā, Buddhā 'pi hi ariyā ca sappurisā ca; paccekabuddhā, buddhasāvakā 'pi; yath' āha:

"Yo ve kataññū katavedi dhīro
Kalyāṇamitto daḷhabhattī ca hoti,
Dukkhitassa[3] sakkacca[4] karoti kiccaŋ
Tathāvidhaŋ sappurisaŋ vadantī"

'ti. (Ettha hi kataññū, katavedī, dhīro 'ti paccekasambuddho vutto; kalyāṇamitto daḷhabhattī cā 'ti buddhasāvako; dukkhitassa[3] sakkacca[5] karoti kiccan[5] 'ti sammāsambuddho 'ti.)

Idāni yo tesaŋ ariyānaŋ adassanasīlo na ca dassane sādhukārī, so *ariyānaŋ adassāvī* 'ti veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvī 'ti duvidho. Tesu ñāṇena ada-

* *Same as St.* 89, *p.* 205, *vol. i.*

[1] SH, SM padehi. [2] SM buddho. [3] SH Dukhi-.
[4] B, SM -kaccaŋ. [5] BM kaccaŋ.

ssāvī idhā-dhippeto. Maŋsacakkhunā hi, dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhā 'pi adiṭṭhā 'va honti; tesaŋ cakkhūnaŋ vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasigālādayo 'pi hi cakkhunā ariye passanti, na ca te ariyānaŋ sassāvino. Tasmā cakkhunā dassanaŋ na dassanaŋ, ñāṇena dassanam eva dassanaŋ; Yath' āha: "Kin te Vakkali! iminā pūtikāyena diṭṭhena? Yo kho Vakkali, dhammaŋ passati so maŋ passatī" 'ti. Tasmā cakkhunā passanto 'pi ñāṇena ariyehi diṭṭhaŋ aniccādilakkhaṇaŋ apassanto ariyādhigatañ ca dhammaŋ anadhigacchanto ariyakaradhammānaŋ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā ariyānaŋ adassāvī 'ti veditabbo. *Ariyadhammassa akovido* 'ti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. *Ariyadhamme avinīto* 'ti ettha pana:

"Duvidho vinayo nāma,
Ekamek' ettha pañcadhā,
Abhāvato tassa ayaŋ
Avinīto 'ti vuccati."

Ayaŋ hi saŋvaravinayo, pahāṇavinayo, 'ti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhe 'pi vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. Saŋvaravinayo 'pi hi sīlasaŋvaro, satisaŋvaro, ñāṇasaŋvaro, khantisaŋvaro, viriyasaŋvaro 'ti pañcavidho. Pahāṇavinayo 'pi tadaṅgappahāṇaŋ, vikkhambhanappahāṇaŋ, samucchedappahāṇaŋ, paṭippassaddhippahāṇaŋ, nissaraṇappahāṇan 'ti pañcavidho. Tattha: "Iminā pātimokkhasaŋvarena upeto hoti samupeto" 'ti ayaŋ sīlasaŋvaro. "Rakkhati cakkhundriyaŋ, cakkhundriye saŋvaraŋ āpajjatī" 'ti ayaŋ satisaŋvaro (M. 27, 11).

"Yāni sotāni lokasmiŋ,
(Ajitā 'ti Bhagavā)
Sati tesaŋ nivāraṇaŋ;
Sotānaŋ saŋvaraŋ brūmi,
Paññāy' ete pithīyare," (SN. 1035)

'ti ayaŋ ñāṇasaŋvaro. "Khamo hoti sītassa uṇhassā," 'ti ayaŋ khantisaŋvaro (M. 2, 6). "Uppannaŋ kāmavitakkaŋ n-ādhivāsetī," 'ti ayaŋ viriyasaŋvaro (M. 2, 8). Sabbo 'pi cā-yaŋ saŋvaro yathāsakaŋ saŋvaritabbānaŋ vinetabbānañ

ca kāyaduccaritādīnaŋ saŋvaraṇato saŋvaro, vinayanato vinayo 'ti vuccati. Evaŋ tāva saŋvaravinayo pañcadhā bhijjatī 'ti veditabbo.

Tathā 'yaŋ nāmarūpa-paricchedādīsu vipassanāñāṇesu paṭipakkhabhāvato, dīpālokena viya tamassa, tena tena vipassanāñāṇena tassa tassa anatthassa[1] pahāṇaŋ; seyyathīdaŋ: nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetu-visamahetudiṭṭhīnaŋ, kaṅkhāvitaraṇena kathaṅkathībhāvassa, kalāpasammasanena ahaŋ-mamā-tigāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena bhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanena abhiratisaññāya, muccitukamyatāññaṇena[2] amuccitukamyatāya,[2] upekkhāñāṇena anupekkhāya, anulomañāṇena dhammaṭṭhitiyā, nibbāṇe[3] ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggahassa pahāṇaŋ. Etaŋ tadaṅgappahāṇaŋ nāma.

Yaŋ pana upacāra-ppaṇābhedena samādhinā pavattibhāvanivāraṇato, ghaṭappahārena viya udakapiṭṭhe sevālassa, tesaŋ tesaŋ nīvaraṇādidhammānaŋ pahāṇaŋ, idaŋ vikkhambhanappahāṇaŋ nāma. Yaŋ catunnaŋ ariyamaggānaŋ bhāvitattā taŋ taŋ maggavato attano attano santāne " diṭṭhigatānaŋ pāhāṇāyā " 'ti ādinā nayena vuttassa samudayassa pakkhikassa kilesagaṇassa accantaŋ appavattibhāvena pahāṇaŋ, idaŋ samucchedappahāṇaŋ nāma. Yaŋ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaŋ kilesānaŋ, idaŋ paṭippassaddhippahāṇaŋ nāma. Yaŋ sabbasaṅkhatanissaṭattā pahīnasabbasaṅkhataŋ nibbānaŋ; idaŋ nissaraṇappahāṇaŋ nāma.

Sabbaŋ pi c' etaŋ pahāṇaŋ, yasmā cāgaṭṭhena pahāṇaŋ, vinayanaṭṭhena vinayo; tasmā pahāṇavinayo 'ti vuccati. Taŋ taŋ pahāṇaŋ gato[4] vā tassa tassa vinayassa sabbhāvato[5] 'p' etaŋ pahāṇavinayo 'ti vuccati. Evaŋ pahāṇavinayo 'pi pañcadhā bhijjatī 'ti veditabbo.

---

[1] SH aṅgassa. [2] SH, SM muñci- *for* mucchi. [3] SM nibbānena.
[4] B, SM taŋ-taŋ-pahāṇagato. [5] SH, SM sambhavato.

Evam ayaŋ saṅkhepato duvidho, pabhedato[1] ca dasavidho vinayo bhinnasaŋvarattā pahātabbassa ca appahīṇattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa n' atthi, tasmā abhāvato tassa ayaŋ avinīto 'ti vuccatī 'ti. Esa nayo *sappurisānaŋ adassāvī sappurisadhammassa akovido, sappurisadhamme avinīto* 'ti etthā-pi. Ninnānākaraṇaŋ hi etaŋ atthato. Yath' āha: " Ye ca te ariyā te 'va te sappurisā; ye ca te sappurisā te 'va te ariyā. Yo ca so ariyānaŋ dhammo so 'va so sappurisānaŋ dhammo; yo ca so sappurisānaŋ dhammo so 'va so ariyānaŋ dhammo; ye ca te ariyānaŋ vinayā te 'va te sappurisānaŋ vinayā; ye ca te sappurisānaŋ vinayā te 'va ariyānaŋ vinayā. Ariye 'ti vā sappurise 'ti vā ariyadhamme 'ti vā sappurisadhamme 'ti vā ariyavinaye 'ti vā sappurisavinaye 'ti vā; esese ekekaṭṭhe[2] same samabhāge tajjāte vā taññevā," 'ti.

Kasmā pana thero, *attānudiṭṭhiyā katamehi visatiyā ākārehi abhiniveso hotī* 'ti pucchitvā taŋ avissajjitvā 'va " Idha assutavā puthujjano " 'ti evaŋ puthujjanaŋ niddisī ? 'ti. Puggalādhiṭṭhānāya desanāya taŋ atthaŋ āvīkātuŋ paṭhamaŋ puthujjanaŋ niddisī 'ti veditabbaŋ. Evaŋ puthujjanaŋ niddisitvā idāni abhinivesuddesaŋ dassento " Rūpaŋ attato samanupassati " 'ti ādim āha.

Tattha: *rūpaŋ attato samanupassatī* 'ti rūpakkhandhaŋ kasiṇarūpañ ca attā 'ti diṭṭhipassanāya samanupassati. Niddese pan' assa rūpakkhandhe abhiniveso pañcakkhandhādhikārattā pākaṭo 'ti taŋ avatvā kasiṇarūpam eva rūpan 'ti sāmaññavasena vuttan 'ti veditabbaŋ. *Rūpavantaŋ vā attānan* 'ti arūpaŋ attā 'ti gahetvā tasmiŋ attani rūpaŋ[3] samanupassati. [a]*Attani vā rūpan* 'ti arūpam eva attā 'ti gahetvā tasmiŋ attani rūpaŋ samanupassati.[b] *Rūpasmiŋ vā attānan* 'ti arūpam eva attā ti gahetvā taŋ attānaŋ rupasmiŋ samanupassati.

---

[1] SH pabhedo.

[2] SH eke ekaṭṭhe.

[3] B taŋ attānaŋ rūpavantaŋ.

[a to b] SH, SM *omit.*

Tattha: rūpam attato samaupassatī 'ti suddharūpam eva attā 'ti kathitaŋ. Rūpavantaŋ vā attānaŋ, attani vā rūpaŋ, rūpasmiŋ vā attānaŋ; *vedanaŋ* attato samanupassati. *Saññaŋ . . . saṅkhāre . . . viññāṇaŋ attato samanupassatī* 'ti imesu sattasu ṭhānesu arūpaŋ attā 'ti kathitaŋ. *Vedanāvantaŋ*[1] *vā attānaŋ, attani vā vedanaŋ,*[2] *vedanāya*[3] *vā attānan* 'ti evaŋ catūsu khandhesu tiṇṇaŋ tiṇṇaŋ vasena dvādasaṭṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tā pana vīsatī 'pi diṭṭhiyo maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, sotāpattimaggavajjhā.

20. Idāni taŋ niddisanto, *Kathaŋ rūpan* 'ti ādim āha. Tattha: *paṭhavīkasiṇan* 'ti paṭhavīmaṇḍalakaŋ, taŋ nissāya uppāditaŋ paṭibhāganimitta-saṅkhātaŋ sakalapharaṇavasena pathavīkasiṇaŋ. *Ahan* 'ti attānam eva sandhāya gaṇhāti. *Attan* 'ti attānaŋ. Telapadīpassā 'ti telayuttassa padīpassa. *Jhāyato* 'ti jalato. *Yā acci* **[144]** *so vaṇṇo* 'ti ādi acciŋ muccitvā vaṇṇassa abhāvato vuttaŋ. *Yā ca diṭṭhi pañca vatthū* 'ti tadubhayaŋ ekato katvā *rūpavatthukā attānudiṭṭhī* vuccati 'ti attho. Ālokakasiṇādīni[4] nissāya uppāditakasiṇa-nimittān' eva; paricchinnākāsakasiṇaŋ pana rūpajjhānassa ārammaṇaŋ hontam 'pi ākāsakasiṇan 'ti vuccamāne arūpajjhānārammaṇena kasiṇugghāṭimākāsena saṅkiṇṇaŋ hotī 'ti na gahitan 'ti veditabbaŋ. Rūpādhikārattā viññāṇakasiṇaŋ na gahetabbam evā 'ti.

21. *Idh' ekacco vedanaŋ . . . saññaŋ . . . saṅkhāre . . . viññāṇaŋ attato samanupassatī* 'ti cattāro khandhe abhinditvā ekato gahaṇavasena vuttaŋ. So hi citta-cetasikānaŋ visuŋ visuŋ karaṇe asamatthattā sabbe ekato katvā attā 'ti gaṇhāti.

Iminā rūpeṇa rūpavā 'ti ettha sarīrarūpam 'pi kasiṇarūpam 'pi labbhati. *Chāyāsampanno*' ti chāyāya sampanno avirūḷho.[5] [a]*Tam enā* 'ti ettha, ena-saddo nipātamattaŋ, tan 'ti[b] vā attho. Chāyāvā 'ti vijjamānacchāyo. Rūpam attā

[1] *Text* viññāṇavantaŋ. [2] *Text* viññāṇaŋ. [3] *Text* viññāṇasmiŋ.
[4] SH Āpokasiṇādīni āpādīni. [5] SH, SM *omit.*
[a to b] Tam enan 'ti ettha enaŋ saddo nipātamattaŋ, tam etan 'ti.

'ti agahite 'pi rūpaŋ amuccitvā diṭṭhiyā uppannatā *rūpavatthukā* 'ti vuttaŋ.

[145] 22-23. *Attani rūpaŋ samanupassatī* 'ti sarīrarūpassa, kasiṇarūpassa ca cittanissitattā tasmiŋ arūpasamudāye attani taŋ rūpaŋ samanupassati. *Ayaŋ gandho* 'ti ghāyitagandham āha. *Imasmiŋ pupphe* 'ti pupphanissitattā gandhassa evam āha. *Rūpasmiŋ attānaŋ samanupassatī* 'ti yattha rūpaŋ gacchati, tattha cittaŋ gacchati; tasmā rūpanissitaŋ cittaŋ gahetvā tam arūpasamudayaŋ attānaŋ tasmiŋ rūpe samanupassati. Oḷārikattā rūpassa oḷārikādhāraŋ karaṇḍakam āha.

24. *Idh' ekacco cakkhusamphassajaŋ vedanan* 'ti ādīsu visuŋ visuŋ vedanāya diṭṭhigahaṇe asati 'pi vedanā 'ti ekagahaṇena gahite sabbāsaŋ vedanānaŋ antogadhattā visuŋ visuŋ gahitā eva hontī 'ti visuŋ visuŋ yojanā katā 'ti veditabbā. So hi anubhavanavasena vedanāya oḷārikattā vedanaŋ yeva attā 'ti gaṇhāti.

[146] 25-27. *Saññaŋ saṅkhāre viññāṇaŋ rūpaŋ attato samanupassatī* 'ti saññādayo arūpadhamme rūpañ ca ekato katvā attānaŋ anupassati.[1] Ummattako viya hi puthujjano yathā yathā upaṭṭhāti tathā tathā gaṇhāti.

28-31. *Cakkhusamphassajaŋ saññan* 'ti ādīsu sañjānanavasena saññāya pākaṭattā saññaŋ attā 'ti gaṇhāti. Sesaŋ vedanāya vuttanayena veditabbaŋ.

[147-149] 32-39. *Cakkhusamphassajaŋ cetanan* 'ti ādīsu saṅkhārakkhandhapariyāpannesu dhammesu cetanāya padhānattā, pākaṭattā ca, cetanā eva niddiṭṭhā; tāya itare 'pi niddiṭṭhā 'va honti. So pana cetasikabhāvavasena pākaṭattā cetanaŋ attā 'ti gaṇhāti. Sesaŋ vuttanayam eva. *Cakkhuviññāṇan* 'ti ādīsu vijānanavasena cittassa pākaṭattā, cittaŋ attā 'ti gaṇhāti. Sesam etthā-pi vuttanayam eva.

Attānudiṭṭhi-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[1] SH, SM attā 'ti samanupassati.

40. Micchādiṭṭhi heṭṭhā vuttaṭṭhā yeva. Ayam pana aparo nayo: *N' atthi dinnan* 'ti ucchedadiṭṭhikattā dānaphalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi yiṭṭhan* 'ti ettha: yiṭṭhan 'ti khuddakayañño. Hutan 'ti mahāyañño; dvinnam 'pi phalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi sukaṭadukkaṭānaŋ kammānaŋ phalaŋ vipāko* 'ti dānaphalassa paṭikhittattā sīlādīnaŋ puññakammānaŋ pāṇātipātādīnaŋ pāpakammānaŋ phalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi ayaŋ loko* 'ti pure katena kammena.[1] *N' atthi paro loko* 'ti idha katena kammunā. *N' atthi mātā n' atthi pitā* 'ti tesu katakammānaŋ phalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi sattā opapātikā* 'ti kammahetukaŋ upapattiŋ paṭikkhipati. *N' atthi loke samaṇabrāhmaṇā . . . pe . . . pavedentī* 'ti idhalokaparaloke passituŋ abhiññāpaṭilābhāya paṭipadaŋ paṭikkhipati.

Idha pāḷiyaŋ pana *n' atthi dinnan 'ti vatthun* 'ti n' atth 'dinnan' 'ti vuccamānadānaŋ; tassā diṭṭhiyā vatthū[2] 'ti attho. *Evaŋ vādo micchā* 'ti evaŋ n' atthi dinnan 'ti vādo vacanaŋ micchā viparīto.

41-42. Sakkāyadiṭṭhī 'ti pana attānudiṭṭhi yeva. Aññattha āgatapariyāyavacana-dassanatthaŋ vuttā 'ti veditabbā. Sakkāyavatthukāya *sassatadiṭṭhiyā* 'ti kammadhāraya-samāso. *Rūpavantaŋ vā attānan* 'ti ādīnaŋ paṇṇarasannaŋ vacanā naŋ ante *samanupassatī* 'ti sambandho kātabbo. Pāṭho vā aññathā hi na ghaṭīyatī 'ti. Evaŋ "rūpavantaŋ vā attānaŋ samanupassatī" 'ti ekam eva dassetvā sesā cuddasa saṅkhittā.

[150] 43. *Sakkāyavatthuka-ucchedadiṭṭhiyā.* [151] *Evaŋ rūpaŋ attato samanupassatī* 'ti ekam eva dassetvā sesā catasso saṅkhittā.

44-48. Antaggāhikāya diṭṭhiyā paṭhamavāre ākārapucchā, dutiye ākāragahaṇaŋ, tatiye ākāravissajjanaŋ. Tattha: *loko* 'ti attā; *so anto* 'ti aññamaññapaṭipakkhesu sassat-ucche-

---

[1] SH, SM kammunā. [2] SH, SM vatthun.

dantesu sassatagāhe sassatanto, asassatagāhe ucchedanto. [**152**] *Parittaŋ okāsan* 'ti suppamattaŋ vā sarāvamattaŋ vā khuddakaŋ ṭhānaŋ. *Nīlakato pharatī* 'ti nīlan 'ti ārammaṇaŋ karoti. *Ayaŋ loko* 'ti attānaŋ sandhāya vuttaŋ. *Parivaṭumo* 'ti samantato paricchedavā. *Antasaññī* 'ti antavā 'ti saññī. Anto assa atthī 'ti anto 'ti gahetabbaŋ. *Yaŋ pharatī* 'ti yaŋ kasiṇarūpaŋ pharati. *Taŋ vatthuŋ c' eva loko cā* 'ti taŋ kasiṇarūpaŋ ārammaṇañ c' eva lokiyaṭṭhena[1] loko ca. *Yena pharatī* 'ti yena cittena pharati. *So attā c' eva loko cā* 'ti attānam apekkhitvā pulliṅgaŋ kataŋ. Taŋ cittaŋ attā c' eva lokiyaṭṭhena[1] loko cā 'ti vuttaŋ hoti. *Antavā* 'ti anto. Obhāsakato[2] pharatī 'ti ālokakasiṇavasena, tejokasiṇavasena, odātākasiṇavasena vā obhāso 'ti pharati. Nīlādīnaŋ pañcannaŋ pabhassarakasiṇānaŋ yeva gahitattā, paṭhavī-āpo-vāyo-kasiṇavasena attābhiniveso na hotī 'ti gahetabbaŋ. [**153**] *Vipulaŋ okāsan* 'ti khalamaṇḍala-mattādivasena na mahantaŋ ṭhānaŋ. Anantavā 'ti vuddha[3]-anantavā. *Apariyanto* 'ti vuddha[3]-apariyanto. *Anantasaññī* 'ti ananto 'ti saññī.

49-50. *Taŋ jīvan* 'ti so jīvo; liṅgavipallāso kato. Jīvo 'ti ca attā eva. Rūpādīni pañcā 'pi parivaṭumaṭṭhena sarīraŋ. *Jīvaŋ na sarīran* 'ti attā-saṅkhāto jīvo rūpa-saṅkhātaŋ sarīraŋ na hoti. Esa nayo vedanādīsu.

[**154**] 51. *Tathāgato* 'ti satto; arahan 'ti eke. Parammaraṇā 'ti maraṇato uddhaŋ; paraloke 'ti attho. *Rūpaŋ idh' eva maraṇadhamman* 'ti attano pākaṭakkhandhasīsena pañcakkhandhagahaṇaŋ; taŋ imasmiŋ yeva loke nassanapakatikan 'ti attho. Sesakkhandhesu 'pi es' eva nayo. *Kāyassa bhedā* 'ti khandhapañcaka-saṅkhātassa kāyassa bhedato paraŋ. Iminā vacanena parammaraṇā 'ti etassa uddessassa attho vutto hoti. *'Pī 'ti*-ādīsu *hotī* 'ti mūlapadaŋ; catūsu 'pi *api*-saddo sumuccayattho. *Tiṭṭhatī* ti sassatattā tiṭṭhati; na cavatī 'ti attho. Hotī 'ti padassa vā atthavisesanatthaŋ

---

[1] SH āloki-; SH *v.l.* āloka-. [2] B Obhāsato.
[3] SH buddha-.

Tiṭṭhatī 'ti padaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. *Uppajjatī* 'ti aṇḍaja-jalābuja-yonippavesavasena uppajjati nāma. *Nibbattatī* 'ti saŋsedaja-opapātika-yonippavesavasena nibbattati nāmā 'ti atthayojanā veditabbā.

52. *Ucchijjatī* 'ti pabandhābhāvavasena. *Vinassatī* 'ti bhaṅgavasena. *Na hoti parammaraṇā* 'ti purimapadānaŋ atthavivaraṇaŋ; cutito uddhaŋ na vijjatī 'ti attho.

53. *Hoti ca na ca hotī* 'ti ekaccasassatikānaŋ diṭṭhi; ekena pariyāyena hoti, ekena pariyāyena na[1] hotī 'ti attho. Jīvabhāvena hoti, pubbajīvassa abhāvena na hotī 'ti vuttaŋ hoti.

54. *N' eva hoti, na na hotī* 'ti amarāvikkhepikānaŋ diṭṭhi. Hotī 'ti ca na hoti, na hotī 'ti ca na hotī 'ti attho. Anuvādabhayā, musāvādabhayā ca, mandattā, momūhattā ca pubbe vuttattha-dvayassa[2] paṭikkhepamattaŋ karoti. [**155**] Imehi paññāsāya ākārehī 'ti yathāvuttānaŋ dasannaŋ pañcakānaŋ vasena paññāsāya ākārehī 'ti.

Antaggāhikadiṭṭhi-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

55. Pubbantāparantānudiṭṭhīsu: sassataŋ vadantī 'ti sassatavādā. Atha vā vadenti etenā 'ti vādo, diṭṭhigatass' etaŋ adhivacanaŋ. Sassatan 'ti vādo 'pi sassatayogena sassato, sassato vādo etesan 'ti *sassatavādā*. Tathā ekaccaŋ sassatan 'ti vādo. Ekaccasassato; so etesaŋ atthī 'ti *ekaccasassatikā*. Tathā antavā anantavā, antavā ca anantavā ca, n' eva antavā nā-nantavā 'ti pavatto vādo antānanto, so etesaŋ atthī 'ti *antānantikā*. Na maratī 'ti amarā. Kā sa ? 'Evaŋ pi me no' 'ti ādinā nayena pariyantarahitassa diṭṭhigatikassa diṭṭhi c' eva vācā ca. Vividho khepo vikkhepo; amarāya diṭṭhiyā, vācāya vā vikkhepo. Amarāvikkhepo; so etesaŋ atthī 'ti *amarāvikkhepikā*. Aparo nayo: amarā nāma

[1] BM *omits* na. [2] SH pubbavuttanayassa.

maccajāti. Sā ummujjana-nimujjanādivasena[1] udake sandhāvamanā gahetuŋ na sakkā hoti. Evam eva, ayam 'pi vādo ito c' ito ca sandhāvati, gāhaŋ na upagacchatī 'ti amarāvikkhepo 'ti vuccati[2] ; so etesaŋ atthī 'ti amarāvikkhepikā. Adhiccasamuppanno 'ti: akāraṇasamuppanno attā ca loko cā 'ti dassanaŋ adhiccasamuppannaŋ, taŋ etesaŋ atthī 'ti *adhiccasamuppanniko*.

56. Saññiŋ vadantī 'ti *saññīvādā*; asaññiŋ vadantī 'ti *asaññīvādā*; nevasaññiŋ nāsaññiŋ vadantī 'ti *nevasaññīnāsaññīvādā*. Athavā saññī 'ti pavatto vādo saññīvādo; so etesaŋ atthī 'ti te saññivādā; tatthā asaññīvādā, nevasaññīnāsaññīvādā ca. Ucchedaŋ vadantī 'ti *ucchedavādā*. Diṭṭhadhammo 'ti paccakkhadhammo; tattha tattha paṭiladdhaattabhāvass' etaŋ adhivacanaŋ. Diṭṭhadhamme nibbānaŋ diṭṭhadhammanibbānaŋ; imasmiŋ yeva[2] attabhāve dukkhavūpasamo 'ti attho; taŋ vadantī 'ti *diṭṭhadhammanibbānavādā*. Imasmiŋ pan' atthe vitthāriyamāne, sāṭṭhakathaŋ sakalaŋ Brahmajālasuttaŋ vattabbaŋ hoti. Evañ ca sati atipapañco hotī 'ti na vitthārito. Tadatthikehi taŋ apekkhitvā gahetabbo.

57. Yasmā *saŋyojanikā diṭṭhi* sabbadiṭṭhisādhāraṇā, tasmā tassā sabbadiṭṭhisaŋyojanattā, sabbadiṭṭhisādhāraṇo attho niddiṭṭho. So heṭṭhāvuttadiṭṭhi-pariyuṭṭhānen' eva veditabbo.[2]

58. Mānavinibandhadiṭṭhīsu: *cakkhuŋ ahan 'ti abhinivesaparāmāso* 'ti mānapubbako abhinivesaparāmāso; na hi diṭṭhi mānasampayuttā hoti; ten' eva ca *mānavinibandhā* 'ti vuttaŋ; mānavinibandhamūlakā[3] 'ti attho.

[156] 59. *Cakkhuŋ maman 'ti abhinivesaparāmāso* 'ti etthāpi es' eva nayo. Ettha pana 'mamā' 'ti vattabbe, 'maman' 'ti anunāsikāgamo veditabbo. 'Ahan' 'ti mānavinibandhā-

---

[1] B uppajjanādivasena. [2] SH *omits*.
[3] SH mānapaṭibandhā mānamūlakā.

ya rūpādīni 'pi ajjhattikān' eva. Na hi kasiṇarūpaŋ vinā bāhirāni ahan 'ti gaṇhāti. 'Maman' 'ti mānavinibandhāya pana bāhirāni 'pi labbhanti, bāhirāni 'pi hi maman 'ti gaṇhāti. Yasmā pana dukkhā vedanā aniṭṭhattā mānavatthu na hoti, tasmā cha vedanā, tāsaŋ mūlapaccayā cha phassā ca na gahitā. Saññādayo paṇa idha paricchinnattā na gahitā 'ti veditabbā.

60. *Attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi* attānudiṭṭhi yeva, attā 'ti vādena paṭisaŋyuttattā puna evaŋ vuttā.

[157] 61. *Attā ca loko cā 'ti* so eva attā ca lokiyaṭṭhena[1] loko cā 'ti attho. *Sassato* 'ti sassatavādānaŋ diṭṭhi; *Asassato* 'ti ucchedavādānaŋ. *Sassato ca asassato* cā 'ti ekaccasassatikānaŋ; *n' eva sassato nāsassato* 'ti amarāvikkhepikānaŋ; *antavā* 'ti parittakasiṇalābhīnaŋ takkikānañ[2] ca nigganṭhājīvakānañ ca. Atha vā ucchedavādino, "satto jātiyā pubbantavā maraṇena aparantavā" 'ti vadanti. Adhiccasamuppannikā "satto jātiyā pubbantavā" 'ti vadanti. *Anantavā* 'ti appamāṇakasiṇalābhīnaŋ. Sassatavādino pana "pubbantāparanto n' atthi; tena anantavā" 'ti vadanti. Adhiccasamuppanikā "aparantena anantavā" 'ti vadanti. *Antavā ca anantavā cā* 'ti uddham adho avaḍḍhitvā tiriyaŋ vaḍḍhitakasiṇānaŋ. *N' eva antavā n-ānantavā* 'ti amarāvikkhepikānaŋ etaŋ.

62. Bhava-vibhavadiṭṭhīnaŋ yathāvuttadiṭṭhito visuŋ abhinivesābhāvato, visuŋ niddesaŋ akatvā yathāvuttadiṭṭhīnaŋ yeva vasena oliyanaŋ[3] atidhāvanan 'ti ekekaŋ ākāraŋ niddisituŋ pucchaŋ akatvā 'va[4] *oliyanābhiniveso bhavadiṭṭhi*; *atidhāvanābhiniveso vibhavadiṭṭhī* 'ti āha. Tattha: bhavanirodhāya dhamme desiyamāne cittaŋ na pakkhandatī 'ti vuttaŋ. Oliyanābhiniveso sassatasaññāya nibbāṇato saṅkocanābhiniveso 'ti attho. Bhaven' eva kho pan' eke aṭṭiyamānā harā-

[1] BM ālokatthena; SH ālokana.
[2] SH *v.l.* titthiyānañ.
[3] SH olī- (*throughout*).
[4] SH *omits* 'va; SH *v.l.* ca.

yamāna jigucchamānā vibhavaŋ abhinandantī 'ti vuttaŋ. Atidhāvanābhiniveso, ucchedasaññāya nirodhagāmini-paṭipadātikkamanābhiniveso 'ti attho.

Idāni tāva bhava-vibhavadiṭṭhiyo sabbadiṭṭhīsu yojetvā dassetuŋ *assādadiṭṭhiyā* 'ti ādim āha. Tattha: yasmā assādadiṭṭhikā sassataŋ vā ucchedaŋ vā nissāya " n' atthi kāmesu doso " 'ti gaṇhanti, tasmā pañcattiŋsākārā 'pi assādadiṭṭhiyo *siyā bhavadiṭṭhiyo siyā vibhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttā. Tattha: yasmā ekekā 'pi diṭṭhiyo sassatagāhavasena bhavadiṭṭhiyo bhaveyyuŋ, ucchedagāhavasena vibhavadiṭṭhiyo bhaveyyun 'ti attho. *Attānudiṭṭhiyā* rūpaŋ attato samanupassati . . . vedanaŋ . . . saññaŋ . . . saṅkhāre . . . viññāṇaŋ attato samanupassatī 'ti pañcasu rūpādito attano anaññattā tesu ca ucchinnesu attā ucchinno 'ti gahaṇato *pañca vibhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ. Sesesu pañcadosāsu ṭhānesu rūpādito attano aññattā tesu ucchinnesu 'pi attā sassato 'ti gahaṇato *paṇṇarasa bhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ.

Micchādiṭṭhiyā sabbā 'va tā[1] *vibhavadiṭṭhiyo* 'ti ucchedavasena pavattattā antavā-nantavādiṭṭhīsu parittārammaṇa-appamāṇārammaṇajjhānalābhino dibbacakkhunā[2] rūpadhātuyā cavitvā satte aññattha upapanne passitvā, bhavadiṭṭhiŋ apassitvā vibhavadiṭṭhiŋ gaṇhanti. [158] Tasmā tattha *siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vihbavadiṭṭhiyo,* 'ti vuttaŋ. *Hoti ca na ca hotī* 'ti ettha: Hoti cā 'ti bhavadiṭṭhi; Na ca hotī 'ti vibhavadiṭṭhi. *N' eva hoti, na na hotī* 'ti ettha: N' eva hotī 'ti vibhavaditthi; Na na hotī 'ti bhavadiṭṭhi; tasmā tattha ' siyā ' 'ti vuttaŋ.

Pubbantānudiṭṭhiyā ekaccasassatikā sassatañ ca paññāpenti, asassatañ ca paññāpenti, tasmā sā bhavadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhi ca hoti. Cattāro antānantikā antānantaŋ attānaŋ paññāpenti, tasmā sā attānudiṭṭhisadisā, bhavadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhi ca. Cattāro amarāvikkhepikā bhavadiṭṭhiŋ vā vibhavadiṭṭhiŋ vā nissāya vācāvikkhepaŋ āpajjanti, avasesā pana *bhavadiṭṭhiyo* 'va; tasmā te te san-

[1] *Text* sabbāvatā (*throughout*). [2] SH -kā.

dhāya *siyā* 'ti vuttaŋ. *Aparantānudiṭṭhiyā* satta ucchedavādā *vibhadiṭṭhiyo*, avasesā *bhavadiṭṭhiyo*, tasmā te te sandhāya *siyā* 'ti vuttaŋ; *Saŋyojanikadiṭṭhiyā* sabbadiṭṭhīnaŋ vasena *siyā* 'ti vuttaŋ. *Ahan 'ti māna-vinibandhāya diṭṭhiyā* cakkhādīnaŋ 'ahan' 'ti gahitattā, tesaŋ vināse, attā 'pi vinaṭṭho hoti[1]; tasmā *sabbā 'va tā vibhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ. Attānudiṭṭhiyā viya *mamaŋ 'ti mānavinibandhāya diṭṭhiyā* cakkhādito attano aññattā, tesaŋ vināse 'pi attā na vinassatī 'ti *sabbā 'va tā bhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ. *Lokavādapaṭisaŋyuttayā diṭṭhiyā* sassato attā ca loko cā 'ti ādinā nayena vuttatā bhavavibhavadiṭṭhi pakaṭā yeva. Ettāvatā assādadiṭṭhādikā vibhavadiṭṭhipariyosānā soḷasadiṭṭhiyo tīṇi satañ ca diṭṭhābhinivesā niddiṭṭhā honti. Attānudiṭṭhi ca, sakkāyadiṭṭhi ca, attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi ca atthato ekā; pariyāyena tividhā vuttā. Saŋyojanikā pana diṭṭhi avatthābhedena sabbā 'pi diṭṭhiyo honti.

Idāni: sabbā 'va tā diṭṭhiyo assādadiṭṭhiyo 'ti ādi aññena pariyāyena yathāyogaŋ diṭṭhisaŋsandanā[2] hoti.[3] Tattha: sabbā 'va tā diṭṭhiyo 'ti yathāvuttā anavasesā diṭṭhiyo diṭṭhirāgarattattā taṇhāssādanissitattā ca *assādadiṭṭhiyo*; attasinehānugatattā *attānudiṭṭhiyo*; viparītadassanattā *micchādiṭṭhiyo*; khandhavatthukattā *sakkāyadiṭṭhiyo*; ekekassa antassa gahitattā *antaggāhikā diṭṭhiyo.* [**159**] Anattasaŋyojanikattā *saŋyojanikā diṭṭhiyo*; attavādena yuttattā *attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhiyo* 'ti imā satta diṭṭhiyo sabbadiṭṭhisaṅgāhikā. Sesā pana nava diṭṭhiyo na sabbadiṭṭhisaṅgāhikā.

Idāni: vitthārato vuttā sabbā 'va tā diṭṭhiyo dvīsu yeva ditthīsu saṅkhipitvā, sattānaŋ diṭṭhidvayanissayaŋ dassento bhavañ ca diṭṭhin 'ti gātham* āha. Sabbā 'pi hi tā diṭṭhiyo

* *Printed like prose in the Text, p.* 159, *ll.* 2-4, bhavaṭṭhiyo *to* 'ti *should be read as follows :*

Bhavañ ca diṭṭhiŋ vibhavañ ca diṭṭhiŋ
Etaŋ dvayaŋ takkitā nissitā ye;
Tesaŋ nirodhamhi na h' atthi ñāṇaŋ
Yatthāyaŋ loko viparītasaññī.

[1] SH hotī 'ti. [2] SH *v.l.* diṭṭhi tattha saŋsadanā. [3] SH *omits.*

bhavadiṭṭhī vā honti, vibhavadiṭṭhī vā. *Bhavañ ca diṭṭhiŋ vibhavañ ca diṭṭhin* 'ti ettha pana *ca*-saddo diṭṭhim eva samuccinoti, na nissayaŋ; na hi eko bhava-vibhavadiṭṭhidvayaŋ nissayati. Yath' āha: "Iti bhāvadiṭṭhisannissitā vā sattā honti vibhavadiṭṭhisannissitā vā" 'ti. *Takkikā* 'ti takkena vadantī 'ti takkikā; te hi diṭṭhigatikā sabhāvapaṭivedhapaññāya abhāvā kevalaŋ takkena vattanti. Ye 'pi ca jhānalābhino abhiññālābhino vā diṭṭhiŋ gaṇhanti, te 'pi takketvā gahaṇato takkikā eva. *Nissitāse*[1] 'ti nissitā 'ti attho; ekam eva padaŋ; Se 'ti nipātamattaŋ vā. *Tesaŋ nirodhamhi n' atthi*[2] *ñāṇan* 'ti, diṭṭhinissayassa kāraṇavacanam etaŋ. Sakkāyadiṭṭhinirodhe, nibbāṇe yasmā tesaŋ ñaṇaŋ n' atthi tasmā, etaŋ diṭṭhidvayaŋ nissitā 'ti attho. (" Na hi atthi ñāṇan " 'ti ettha hi-kāro kāraṇopadese nipāto.) *Yatthā-yaŋ loko viparītasaññī* 'ti yattha sukhe, nirodhamhi ayaŋ sadevako loko dukkham iti viparitasaññī hoti, tasmiŋ nirodhamhi na h' atthi ñāṇan 'ti sambandho. Dukkham iti viparītasaññitaya idaŋ suttaŋ:*

Rūpā saddā rasā gandhā
Phassā dhammā ca kevalā,
Iṭṭhā kantā manāpā ca
Yāvat 'atthī' 'ti vuccati;

Sadevakassa lokassa
Ete te sukhasammatā;
Yattha c' ete nirujjhanti
Taŋ tesaŋ dukkha-sammataŋ.

Sukhaŋ taŋ diṭṭhi pariyeti
Sakkāyassūparodhanaŋ[3];
Paccanīkam idaŋ hoti
Sabbalokena passataŋ.

* *Cf.* Saŋyutta IV, 127-128.

[1] *Text* Nissitā ye. [2] SH na h' atthi.
[3] SH, SM Sukhaŋ taŋ dukkham ariyehi, Sakkā yassūparodhanaŋ.

Yaŋ pare sukhato āhu
Tad ariyā āhu dukkhato;
Yaŋ pare dukkhato āhu
Tad ariyā sukhato 'pi ca.[1]

Passa dhammaŋ durājānaŋ
Sammūḷh' ettha aviddasū;
Nivutānaŋ tamo hoti
Andhakāro apassataŋ.

Satañ ca vivaṭaŋ hoti
Āloko passatām idha;
Santike na vijānanti
Magā dhamma-akovidā.[2]

Bhavarāgaparetehi
Bhava-sotānusārīhi
Māradheyyānupannehi
N-āyaŋ dhammo Susambuddho.

Ko nu aññatra ariyehi
Padaŋ sambuddham arahati?
Yaŋ padaŋ sammad aññāya
Parinibbanti anāsavā 'ti.

63. Idāni sabbāsaŋ diṭṭhīnaŋ diṭṭhidvayabhāvaŋ diṭṭhisamugghātakañ ca sammādiṭṭhiŋ suttato dassetukāmo *Dvīhi bhikkhave* 'ti suttaŋ āhari. Tattha: *devā* 'ti brahmuno 'pi vuccanti. *Oliyantī* 'ti saṅkucanti. *Atidhāvantī* 'ti atikkamitvā gacchanti. *Cakkhumanto* 'ti paññāvanto. *Ca*-saddo atirekattho. *Bhavārāmā* 'ti bhavo ārāmo, abhiramaṇaṭṭhānaŋ etesan 'ti bhavārāmā. *Bhavaratā* 'ti bhave abhiratā. *Bhavasamudītā* 'ti bhavena santuṭṭhā. *Desiyamāne* 'ti Tathāgatena vā Tathāgatasāvakena vā desiyamāne. *Na pakkhandatī* 'ti dhammadesanaŋ vā bhavanirodhaŋ vā na pavisati. *Na pasīdatī* 'ti tattha pasādaŋ na pāpuṇāti. *Na*

[1] B ariyā āhu sukhato. [2] SH, B *v.l.* dhammassa 'kovidā.

santiṭṭhatī 'ti tattha na patiṭṭhāti. *N-ādhimuccatī* 'ti tattha ghanabhāvaŋ na pāpuṇāti. Ettāvatā sassatadiṭṭhi vuttā.

Aṭṭīyamānā 'ti dukkhaŋ pāpuṇamānā. *Harāyamānā* 'ti lajjaŋ pāpuṇamānā. *Jigucchamānā* 'ti jigucchaŋ pāpuṇamānā. *Vibhavaŋ abhinandantī* 'ti ucchedaŋ paṭicca tussanti; ucchedaŋ patthayantī 'ti vā attho. *Kirā* 'ti anussavatthe nipāto. *Bho* 'ti ālapanamattaŋ. *Santan* 'ti nibbutaŋ. *Paṇītaŋ* 'ti dukkhābhāvato paṇītaŋ; padhānabhāvaŋ nītan[1] 'ti vā paṇītaŋ. *Yāthāvan* 'ti yathāsabhāvaŋ. Ettāvatā ucchedadiṭṭhi vuttā.

Idhā 'ti imasmiŋ sāsane. *Bhūtan* 'ti hetuto sañjātaŋ khandhapañcaka-saṅkhātaŋ dukkhaŋ.[2] *Bhūtato passatī* 'ti idaŋ bhūtaŋ dukkhan 'ti passati. *Nibbidāyā* 'ti vipassanatthāya. *Virāgāyā* 'ti ariyamaggatthāya. Nirodhāyā 'ti nibbāṇatthāya. *Paṭipanno hotī* 'ti, tadanurūpaŋ paṭipadaŋ paṭipanno hoti. *Evaŋ . . . passantī* 'ti iminā pakārena pubbabhāge lokiyañāṇena, paṭivedhakāle lokuttarañāṇena passanti. Ettāvatā sammādiṭṭhi vuttā.

Idāni dvīhi gathāhi tassā sammāditthiyā ānisaŋsaŋ sandasseti.[3] Tattha: *Yo bhūtaŋ bhūtato disvā* 'ti dukkhaŋ pariññābhisamayena abhisametvā 'ti attho. *Bhūtassa ca atikkaman* 'ti nirodhaŋ sacchikiriyābhisamayena abhisametvā 'ti attho. *Yathābhūte 'dhimuccatī* 'ti maggabhāvanābhisamayavasena yathāsabhāve nirodhe, "Etaŋ santaŋ, etaŋ paṇītan" 'ti adhimuccati. *Bhavataṇhā-parikkhayā* 'ti samudayassa pahāṇenā 'ti attho. Asati 'pi c' ettha saccānaŋ nanābhisamayatte disvā 'ti pubbakālikavacanaŋ saddhiŋ pubbabhāga-[4] paṭipadāya vohāravasena vuttan 'ti veditabbaŋ. Na hi pubbaŋ passitvā pacchā adhimuccati; catusaccābhisamayo samānakālam[5] eva hoti. Samānakāle 'pi vā pubbakālikāni padāni bhavantī 'ti na doso.

1 SH -bhāvanītan.
2 SH -saṅkhātadukkhaŋ.
3 B dasseti.
4 SH -bhāge.
5 SH -samayasamāna-.

Sa ve 'ti ekaŋsena so arahaŋ. *Bhūtapariññāto*[1] 'ti dukkhaŋ pariññātavā. *Vītataṇho* 'ti vigatataṇho. *Bhavābhave* 'ti khuddake ca mahante ca bhave. Vuddhi-atthe 'pi hi a-kārassa sambhavato abhavo 'ti mahābhavo; so pana khuddaka-mahantabhāvo upādāyūpādāya veditabbo. (Atthavā: Bhave 'ti sassate; abhave 'ti ucchede; tadubhaye 'pi diṭṭhirāgābhāvena vītataṇho.) *Bhūtassa vibhavā* 'ti vaṭṭadukkhassa samucchedā. *N-āgacchati punabbhavan* 'ti arahato parinibbāṇaŋ vuttaŋ.

[**160**] 64. *Tayo puggalā* 'ti ādi micchādiṭṭhi[2]-garahaṇatthaŋ sammādiṭṭhi[2]-pasaŋsanatthaŋ ca vuttaŋ. Tattha virūpabhāvaŋ pannā gatā diṭṭhi etesan 'ti *vipannadiṭṭhī*. Sundarabhāvaŋ pannā gatā diṭṭhi etesan 'ti *sampannadiṭṭhī*. *Titthiyo* 'ti: titthaŋ vuccati ditthi; taŋ paṭipannattā titthe sādhu; titthaŋ yassa atthī 'ti vā titthiyo. Ito bahiddhā pabbajjūpagato. *Titthiyasāvako* 'ti tesaŋ diṭṭhānugatim āpanno gahaṭṭho. *Yo ca micchādiṭṭhiko* 'ti tadubhayabhāvaŋ anupagantvā yāya kāyaci diṭṭhiyā micchādiṭṭhiko. *Tathāgato* 'ti sammāsambuddho; paccekabuddho 'pi etth' eva saṅgahito. *Tathāgatasāvako* 'ti maggappatto, phalappatto ca. *Yo ca sammādiṭṭhiko* 'ti tadubhayavinimutto lokiyasammādiṭṭhiyā sammāditthiko.

Gāthāsu: *Kodhano* 'ti yo abhiṇhaŋ kujjhati so; *upanāhī* 'ti tam eva kodhaŋ vaḍḍhetvā upanandhanasīlo. *Pāpamakkhī* 'ti lāmakabhūtamakkhavā. *Māyāvī* 'ti katapāpapaṭicchādanavā. *Vasalo* 'ti hīnajacco. *Visuddho* 'ti ñāṇadassanavisuddhiyā vissuddho. *Suddhataŋ gato* 'ti maggaphala-saṅkhātaŋ suddhabhāvaŋ gato. *Medhāvī* 'ti paññavā. Imāya gāthāya lokuttarasammādiṭṭhisampanno eva thomito.

65. *Vipannadiṭṭhiyo, sampannadiṭṭhiyo* 'ti puggalavohāraŋ pahāya dhammam eva garahanto thomento ca āha. *Etaŋ maman 'ti* taṇhāmaññanavasena diṭṭhi. *Eso 'ham asmī* 'ti

[1] B, SM Bhūtaŋ pariññā so; *Text* Bhūtassa pariññā.
[2] SH -diṭṭhika-.

mānamaññanamūlikā diṭṭhi. *Eso me attā 'ti* diṭṭhimaññānam eva.

66. *Etaŋ maman 'ti kā diṭṭhī?* 'ti ādīhi tissannaŋ vipannadiṭṭhīnaŋ vibhāgañ ca, gaṇanañ[1] ca, kālasaṅgahañ ca pucchitvā vissajjanaŋ kataŋ. Tattha: Kā ditthī? 'ti anekāsu diṭṭhīsu katamā diṭṭhi? 'ti attho. *Katamantānuggahitā* 'ti pubbantāparanta-saṅkhātakāladvaye katamena kālena anuggahitā; anubaddhā[2] 'ti attho. Yasmā *etaŋ maman* 'ti parāmasanto, "etaŋ mama ahosi, evaŋ mama ahosi, ettakaŋ mama ahosī" 'ti atītaŋ vatthuŋ apadisitvā parāmasati, tasmā *pubbantānudiṭṭhi* hoti, *pubbantānuggahitā* ca *tā diṭṭhiyo* honti.

Yasmā *eso 'ham asmī* 'ti parāmasanto, "Iminā 'haŋ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā eso 'haŋ[3] visujjhissāmī," 'ti anāgataŋ phalaŋ upādāya parāmasati; tasmā *aparantānudiṭṭhi* hoti, *aparantānuggahitā* ca *tā diṭṭhiyo* honti.

[**161**] Yasmā *eso me attā* 'ti parāmasanto atītānāgataŋ upādinnasantatiŋ upādāya "Eso me attā" 'ti parāmasti, sakkāyadiṭṭhivasena ca parāmasati; tasmā *sakkāyadiṭṭhi* hoti, *pubbantāparantanugghitā* ca *tā diṭṭhiyo* honti. Yasmā pana sakkāyadiṭṭhipamukhā yeva dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo honti; sakkāyadiṭṭhisamugghātena ca dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo samugghataŋ gacchanti, tasmā *sakkāyadiṭṭhipamukhena dvāsaṭṭhi diṭṭhigatānī* 'ti vuttaŋ. Sakkāyadiṭṭhipamukhena sakkāyadiṭṭhidvārena dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni hontī 'ti attho. (Sakkāyadiṭṭhipamukhānī* 'ti pāṭho sundarataro. Sakkāyadiṭṭhi pamukhā ādikā etesan 'ti sakkāyadiṭṭhipamukhāni. Kāni tāni? Dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni.)

Kā diṭṭhī 'ti pucchāya *vīsativatthukā attānudiṭṭhi vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī* 'ti visajjanaŋ kataŋ. Kati diṭṭhiyo 'ti

* *As in the Text.*

[1] B bhavañ ca gamanañ. [2] B -bandhā.
[3] SH *v.l.* eso 'ham asmi; SH eso 'smi.

pucchāya sakkāyadiṭṭhipamukhāni dvāsaṭṭhidiṭṭhigatānī 'ti vissajjanaŋ. Sā yeva pana sakkāyadiṭṭhī, Eso me attā 'ti vacanasāmaññena attānudiṭṭhī 'ti vutta. Tassā vuttāya attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhī 'ti 'pi vuttā eva hoti.

68.* *Ye keci bhikkhave* 'ti ādi suttāharaṇaŋ sampannadiṭṭhipuggala-sambandhena sampannadiṭṭhipuggala-visesa[1]-dassanatthaŋ kataŋ. Tattha *niṭṭhaŋ gatā* 'ti maggañāṇavasena, sammāsambuddho Bhagavā 'ti nicchayaŋ gatā, nibbematikā 'ti attho. (Niṭṭhāgatā 'ti paṭho samāsapadaŋ hoti; attho pana so yeva.)

Diṭṭhisampannā 'ti diṭṭhiyā sundarabhāvaŋ gatā. *Idha niṭṭhā* 'ti imissā kāmadhātuyā parinibbāṇaŋ. *Idha vihāya niṭṭhā* 'ti imaŋ kāmabhavaŋ vijahitvā suddhāvāsabrahmaloke parinibbāṇaŋ. Sattakkhattuŋ paramā sattavāraparamā bhavūpapatti attabhāvagahaṇaŋ assa, tato paraŋ aṭṭhamaŋ bhavaŋ nādiyatī 'ti sattakkhattuparamo, tassa *sattakkhattuparamassa* sotāpannassa. *Kolaṅkolassā* 'ti kulato kulaŋ gacchatī 'ti kolaṅkolo. Sotāpattiphalasacchikiriyato hi paṭṭhāya nīce kule upapatti[2] nāma n' atthi; mahābhogakulesu yeva nibbattatī 'ti attho; tassa kolaṅkolassa sotāpannassa. *Ekabījassā* 'ti khandhabījaŋ nāma kathitaŋ. Yassa hi sotāpannassa ekaŋ yeva khandhabījaŋ atthi, ekaŋ attabhāvagahaṇaŋ, so ekabījī nāma, tassa ekabījissa sotāpannassa. Bhagavatā gahitanāmavasena c' etāni[3] etesaŋ nāmāni. Ettakaŋ hi ṭhānaŋ gato sattakkhattuparamo nāma hoti, ettakaŋ kolaṅkolo, ettakaŋ ekabījī 'ti Bhagavatā etesaŋ nāmaŋ gahitaŋ. Bhagavā hi ayaŋ ettakaŋ ṭhānaŋ na[4] gamissati; ayaŋ ettakaŋ ṭhānaŋ gamissatī 'ti ñatvā tesaŋ tesaŋ[4] tāni tāni nāmāni aggahesi. Mudupañño hi sotāpanno sattabhave nibbattento sattakkhattuparamo nāma. Majjhimapañño paraŋ chaṭṭhaŋ bhavaŋ nibbattento kolaṅkolo

* *Text omits figure* 67 *through oversight.*

[1] SH -vibhāga-.
[2] SH uppatti.
[3] SH -vasen' eva tāni.
[4] SH, SM *omit* na.

nāma. Tikkhapañño ekaŋ bhavaŋ nibbattento ekabījī nāma. Taŋ pan' etaŋ tesaŋ tesaŋ[1] mudumajjhimatikkhapaññataŋ pubbahetu niyāmeti. Ime tayo 'pi sotāpannā kāmabhavavasena vuttā; rūpārūpabhave pana bahukā 'pi paṭisandhiyo gaṇhanti. *Sakadāgāmissā* 'ti paṭisandhivasena sakiŋ kāmabhavaŋ āgacchatī 'ti sakadāgāmī; tassa sakadāgāmissa. *Diṭṭhe 'va dhamme arahā* 'ti imasmiŋ yeva attabhāve arahā. (Arahan 'ti 'pi pāṭho.) *Idha niṭṭhā* 'ti kāmabhavaŋ saŋsarante yeva sandhāya vuttaŋ; rūpārūpabhave uppannā pana ariyā kāmabhave na uppajanti, tatth' eva parinibbāyanti.

Antarāparinibbayissā 'ti āyuvemajjhassa antarā yeva kilesaparinibbāṇena parinibbāyanato[2] antarāparinibbāyī. So pana uppannasamanantarāparinibbāyī; āyuvemajjhaŋ appatvā parinibbāyī, āyuvemajjhaŋ patvā parinibbāyī 'ti tividho hoti. Tassa antarāparinibbāyissa anāgāmino; *upahaccaparinibbāyissā* 'ti āyuvemajjhaŋ atikkamitvā vā, kālakiriyaŋ upagantvā vā, kilesaparinibbānena parinibbāyantassa anāgāmino. *Asaṅkhāraparinibbāyissā* 'ti asaṅkhārena appayogena adhimattappayogaŋ akatvā 'va kilesaparinibbānena parinibbāyanadhammassa anāgāmino. *Sasaṅkhāraparinibbāyissā* 'ti sasaṅkhārena dukkhena kasirena adhimattayogaŋ[3] katvā 'va kilesaparinibbānena parinibbāyanadhammassa anāgāmino.

Uddhaŋsotassa akaniṭṭhagāmino 'ti uddhaŋ vāhībhāvena uddhamassa taṇhāsotaŋ vaṭṭasotaŋ vā 'ti uddhaŋsoto; uddhaŋ vā gantvā paṭilabhitabbato uddhamassa maggasotan 'ti uddhaŋsoto; akaniṭṭhaŋ gacchatī 'ti akaniṭṭhagāmī, tassa uddhaŋsotassa akaniṭṭhagāmino anāgāmissa. Ayam pana anāgāmī catuppabhedo hoti:[1] yo hi[1] avihato paṭṭhāya cattaro brahmaloke sodhetvā akaniṭṭhaŋ gantvā parinibbāyati, ayaŋ uddhaŋsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā tayo brahmaloke sodhetvā sudassībrahmaloke ṭhatvā parinibbāyati, ayaŋ uddhaŋsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo ito akaniṭṭham eva gantvā parinibbāyati, ayaŋ na uddhaŋsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā catūsu brahmalokesu

[1] SH *omits*. [2] B -yanto. [3] SH -ppayogaŋ.

tattha tatth' eva parinibbāyati ayaŋ na uddhaŋsoto na akaniṭṭhagāmī nāmā 'ti. Ime pañca anāgāmino suddhāvāsaŋ gahetvā vuttā. Anāgāmino pana rūparāg-ārūparāgānaŋ appahīnattā ākaṅkhamānā sesarūp-ārūpabhavesū 'pi nibbattanti. Suddhāvāse nibbattā pana aññattha na nibbattanti.

69. *Aveccappasannā* 'ti ariyamaggavasena jānitvā bujjhitvā acalappasādena pasannā. *Sotāpannā* 'ti ariyamaggasotaŋ āpannā; iminā sabbe 'pi ariyaphalaṭṭhā puggalā saṅgahitā[1] 'ti.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya.
Diṭṭhikathā-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH gahitā.

[ĀNĀPĀNASSATIKATHĀ-VAṆṆANĀ.]

[162] 1. Idāni diṭṭhikathānantaraŋ kathitāya Ānāpānassatikathāya apubbatthānuvaṇṇanā anuppattā. Ayaŋ hi Ānāpānassatikathā; Diṭṭhikathāya suvidita-diṭṭhādīnavassa, micchādiṭṭhimala-visodhanena suvisuddhacittassa yathābhūtāvabodhāya samādhibhāvanā sukarā hoti, sabbasamādhibhāvanāsu ca sabbasabbaññū-bodhisattānaŋ bodhimūle iminā 'va samādhinā samāhitacittānaŋ yathābhūtāvabodhato ayam eva samādhibhāvanā padhānā 'ti ca; Diṭṭhikathānantaraŋ kathitā. Tattha: *soḷasavatthukaŋ ānāpānasatisamādhiŋ bhāvayato samādhikāni dve ñāṇasatāni uppajjantī* 'ti ñāṇagaṇaṇaniddeso[1]; *aṭṭha paripanthe ñāṇānī* 'ti ādi ñāṇagaṇananiddeso. *Katamāni aṭṭha paripanthe ñāṇānī* 'ti ādīni *imāni ekavīsati vimuttisukhe ñāṇānī* 'ti pariyantaŋ sabbañāṇānaŋ viṭṭhāraniddeso; ante *soḷasavatthukaŋ ānāpānasatisamādhiŋ bhāvayato* 'ti ādi nigamanan 'ti evaŋ tāva pāḷivavaṭṭhānaŋ veditabbaŋ.

Tattha gaṇanuddese gaṇanavāre tāva Soḷasavatthukan 'ti dīgha-rassa-sabbakāyapaṭisaŋvedī-passambhayaŋ-kāyasaṅkhāran[2] 'ti kāyānupassanācatukkaŋ. Pītipaṭisaŋvedī-sukhapaṭisaŋvedī-cittasaṅkhārapaṭisaŋvedī-passambhayaŋ-cittasaṅkhāran 'ti vedanānupassanācatukkaŋ. Cittapaṭisaŋvedī, abhippamodayaŋ cittaŋ, samādahaŋ cittaŋ,[3] vimocayaŋ cittan 'ti cittānupassanācatukkaŋ. Aniccānupassī, virāgānupassī, nirodhānupassī, paṭinisaggānupassī 'ti dhammānupassanācatukkan 'ti imesaŋ catunnaŋ catukkānaŋ vasena soḷasa vatthūni patiṭṭhā ārammaṇāni assā 'ti Soḷasavatthuko; taŋ soḷasavatthukaŋ; samāsavasena pan' ettha vibhattilopo kato. *Ānan* 'ti abbhantaraŋ pavisanavāto. *Apānan* 'ti bahinikkhamanavāto. Keci pana vipariyāyena vadanti.

---

[1] SH -gaṇanuddeso. [2] SH *uses separate words.*
[3] B *reads* passambhayaŋ.

Apānaŋ hi apetaŋ ānato 'ti Apānan' ti vuccati.[1] Niddese [a]pana pakārass' eva dīghattam ajjhupekkhitvā, apanan 'ti[b] vuttaŋ. Tasmiŋ ānāpāne sati, Ānāpānasati; assāsapassāsapariggāhikāya satiyā etaŋ adhivacanaŋ. Anāpānasatiyā yutto samādhi, ānāpānasatiyaŋ vā samādhi Anāpānassatisamādhi. Taŋ *bhāvayato* 'ti nibbedhabhāgiyaŋ bhāventassa. *Samādhikānī*[2] 'ti saha adhikena vattantī 'ti samādhikāni,[2] sātirekānī 'ti attho. Ma-kāro pan' ettha padasandhikāro. (Keci pana saŋ-adhikānī 'ti vadanti. Evaŋ sati dve ñāṇasatāni yeva adhikāni cā 'ti āpajjati. Taŋ na yujjati. Imāni hi vīsati-adhikāni dve ñāṇasatāni hontī 'ti.)

Paripanthe[3] *ñāṇānī* 'ti paripanthaŋ[4] ārammaṇaŋ katvā pavattañāṇāni. Tathā *upakāre . . . upakkilese ñāṇāni. Vodāne ñāṇānī* 'ti vodāyati tena cittaŋ parisuddhaŋ hotī 'ti vodānaŋ. Kiŋ taŋ? ñāṇaŋ. Vodānañāṇanī 'ti vattabbe, 'sutamaye ñāṇan' 'ti ādīsu viya "Vodāne ñāṇānī" 'ti vuttaŋ. Sato sampajāno hutvā karotī 'ti satokārī; tassa *satokārissa*[5] *ñāṇāni. Nibbidāñāṇānī* 'ti nibbidābhūtāni ñāṇāni. *Nibbidānulomañāṇānī* 'ti nibbidāya anukūlāni ñāṇāni. (Nibbidānulomi-ñāṇānī 'ti pi pāṭho. Nibbidānulomo etesaŋ atthī 'ti nibbidānulomī 'ti attho.) *Nibbidāpaṭippassaddhiñāṇānī* 'ti nibbidāya paṭippassaddhiyaŋ ñāṇāni. *Vimuttisukhe* ñāṇānī 'ti vimuttisukhena sampayuttāni ñāṇāni.

Gaṇanavāra-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

2. *Katamāni aṭṭhā* 'ti ādīhi paripantha[6]-upakārānaŋ paṭipakkhavikkhepa[7]-yugalattā tesu ñāṇāni sah' eva niddiṭṭhāni. *Kāmacchanda-nekkhamādīni* heṭṭhā vuttaṭṭhāni. *Upakāran* 'ti ca liṅgavipallāsavasena napuŋsakavacanaŋ kataŋ. *Sabbe hi akusalā dhammā* 'ti vuttāvasesā ye keci akusalā dhammā;

---

[1] SH vuccanti.
[a to b] SH pan' assa nākārassa dīghattaŋ . . . ānan 'ti.
[2] SH sama-.
[3] SH *v.l.* Paribandhe.
[4] SH *v.l.* paribandhaŋ.
[5] *Text* satokārīsu.
[6] SH *v.l.* -bandha.
[7] SH, SM -vipakkha-.

tathā sabbe 'pi nibbedhabhāgiyā *kusalā dhammā*. Paripantho upakāran 'ti ca taŋ tad eva apekkhitvā ekavacanaŋ kataŋ. Ettha ca *paripanthe ñāṇāni ca upakāre ñāṇāni* ca pucchitvā tesaŋ ārammaṇān' eva vissajjetvā, teh' eva tāni vissajjitāni hontī 'ti tadārammaṇāni ñāṇāni[1] nigametvā dassesi. *Upakkilese ñāṇādīsu* 'pi es' eva nayo. *Soḷasahi ākārehī* 'ti ubhayapakkhavasena[2] vuttehi soḷasahi ñāṇakoṭṭhāsehi. *Udutaŋ cittaŋ*[3] *samuducittan*[4] 'ti upacārabhūmiyaŋ cittaŋ uddhaŋ citaŋ, sammā uddhaŋ citaŋ; uparūparikataparicayan sammā uparūparikataparicayan 'ti attho. (Udujitaŋ cittaŋ samudujitan 'ti 'pi pāṭho. Uparibhāvāya jitaŋ uparibhāvakarehi vā ñāṇehi jitaŋ udujitaŋ. Samudujitan 'ti sammā uparibhāvāya uparibhāvakarehi vā ñāṇehi jitaŋ. Sammā 'ti c' ettha visamabhāvapaṭikkhepo. Imasmiŋ pāṭhe u, dū, 'ti dve dve upasaggā honti. Udājitaŋ cittaŋ samudājitan 'ti 'pi pāṭho. Etthā-pi jitattho yeva. Udā 'ti idaŋ pana nipātamattam evā 'ti vadanti. Vīṇopamaṭṭhakathāya tajjitaŋ sutajjitan 'ti ca attho vutto; so idha na yujjati.) *Ekatte santiṭṭhatī* 'ti upacārabhūmiyaŋ tāva nānārammaṇavikkhepābhāvena ekatte patiṭṭhāti.

[163] 3-4. *Niyyānāvaraṇaṭṭhena nīvaraṇā*[5] 'ti ettha arati[6] pi sabbe pi akusalā[7] āvaraṇaṭṭhena nivāranaṭṭhena[8] nīvaraṇā 'ti vuttā. Niyyāṇāvaraṇaṭṭhenā 'ti niyyāṇānaŋ āgamanamagga-pidahanaṭṭhena. (Niyyāṇāvāraṇatthenā 'ti 'pi pāṭho, niyyāṇapaṭipakkhaṭṭhenā[9] 'ti attho.) *Nekkhammaŋ ariyānaŋ niyyāṇan* 'ti maggaṭṭhānaŋ ariyānaŋ niyyāna-saṅkhātassa ariyamaggassa hetuttā phalūpacārena ariyānaŋ niyyāṇaŋ. *Tena ca* hetubhūtena maggakkhaṇe *ariyā niyyanti* niggacchanti. Keci pana niyyāṇan 'ti maggo 'ti vadanti. Idha upacārassa adhippetattā maggakhaṇe ca ālokasaññāya sabba-

1 SH *omits*.
2 SH, SM ñāṇapakkha-.
3 *Text* Uddhataŋ cittaŋ; SH, SM Udu citaŋ.
4 SH, SM -citan.
5 B Nīvaraṇatthena nīvaraṇānī.
6 B āyatim.
7 B *adds* dhammā.
8 *Not in* SH, SM.
9 SN, SM niyyāṇānaŋ paṭikkhepanaṭṭhenā.

kusaladhammānañ ca abhāvā taŋ na yujjati. *Nivutattā* 'ti paṭicchannattā. *Na pajānātī* 'ti puggalavasena vuttaŋ.

Soḷasañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Visuddhacittassā 'ti upacārabhūmiyaŋ yeva. [**164**] *Khaṇikasamodhānā* 'ti cittakkhaṇe cittakkhaṇe[1] uppajjanato khaṇo etesaŋ atthī 'ti khaṇikā upakkilesā; khaṇikānaŋ samodhāno samāgamo sambandho khaṇikasamodhāno; tasmā khaṇikasamodhānā. Uppajjamānā upakkilesā khaṇikappabandhavasena, khaṇikaparamparāvasena uppajjanti, na ekacittakkhaṇavasenā 'ti vuttaŋ hoti.

5. Paṭhamacchakke *assāsādimajjhapariyosānan* 'ti abbhantarapavisanavātassa nāsikaggaŋ vā mukhanimittaŋ vā ādi, hadayaŋ majjhaŋ, nābhi pariyosānaŋ. Taŋ tassa[2] ādimajjhapariyosānaŋ. *Satiyā anugacchato* yogissa ṭhānanānattānugamanena cittaŋ ajjhattaŋ vikkhepaŋ gacchati, taŋ *ajjhattavikkhepagataŋ cittaŋ* ekatte[3] asaṇṭhahanato *samādhissa paripantho*. *Passāsādimajjhapariyosānan* 'ti bahinikkhamaṇavātassa nābhi ādi, hadayaŋ majjhaŋ; nāsikaggaŋ vā, mukhanimittaŋ vā, bahi-ākāso vā pariyosānaŋ. Yojanā pan' ettha vuttanayen' eva veditabbā. *Assāsapaṭikaṅkhanā nikanti taṇhācariyā* 'ti nāsikāvātāyattam idaŋ kammaṭṭhānan 'ti sallakkhetvā oḷārikoḷārikassa assāsassa patthanā-saṅkhātā nikāmanā eva taṇhāpavatti. Taṇhāpavattiyā sati ekatte[3] asaṇṭhahanato *samādhissa paripantho*. *Passāsapaṭikaṅkhanā nikantī* 'ti puna assāsapubbakassa passāsassa patthanāsaṅkhātā nikanti. Sesaŋ vuttanayen' eva yojetabbaŋ. *Assāsenābhitunnassā* 'ti atidīghaŋ, atirassaŋ vā assāsaŋ karontassa assāsamūlakassa kāyacittakilamatthassa sabbhāvato,[4] tena assāsena viddhassa pīḷitassa. *Passāsapaṭilābhe mucchanā* 'ti assāsena pīḷitattā yeva passāse assādasaññino passāsaŋ patthayato, tasmiŋ passāsapaṭilābhe rajjanā. *Passāsa*-mūlake 'pi es' eva nayo.

---

[1] SM *does not repeat.*
[2] SM antassa.
[3] SH *v.l.* ekagge.
[4] SM sambhāvato.

Vuttass' eva atthassa anuvaṇṇanatthaŋ vuttesu gāthābandhesu: anugacchatī 'ti *anugacchamānā*. *Satī* 'ti ajjhattabahiddhā vikkhepahetubhūtā sati. Vikkhipati anena cittan 'ti vikkhepo. Ko so? Assāso. So ajjhattaŋ vikkhepo ajjhattavikkhepo. Tassa ākaṅkhanā *ajjhattavikkhepākaṅkhanā*.* Asammāmanasikāravasena ajjhattavikkhepakassa assāsassa ākaṅkhanā 'ti vuttaŋ hoti. Eten' eva nayena *bahiddhā vikkhepapatthanā* veditabbā. *Yehī* 'ti yehi upakkilesehi. *Vikkhepamānassā* 'ti vikkhepiyamānassa,[1] vikkhepaŋ āpādiyamānassa. *No ca cittaŋ vimuccatī* 'ti cittaŋ assāsārammaṇe ca nādhimuccati, paccanīkadhammehi ca na vimuccati. "Cittaŋ no ca vimuccati parapattiyā ca hontī" 'ti sambandho. *Vimokkhaŋ appajānantā* 'ti so vā añño vā ārammaṇavimuttivimokkhaŋ ca vipaccanīkavimuttivimokkhañ[2] ca evaŋ appajānantā. *Parapattiyā* 'ti parapaccayaŋ,[3] parasaddahanaŋ[4] arahanti, na attappaccakkhaŋ ñāṇan 'ti. "Parappaccayikā" 'ti vattabbe parapattiyā 'ti vuttaŋ. Attho pana so yeva.

6. Dutiyacchakke, *nimittan* 'ti assāsapassāsānaŋ phussanaṭṭhānaŋ. Assāsapassāsā hi dīghanāsikassa nāsapuṭaŋ ghaṭṭento pavattanti, rassanāsikassa uttaroṭṭhaŋ. Yadi hi ayaŋ yogī taŋ nimittam eva āvajjati; tassa nimittam eva āvajjamānassa *assāse cittaŋ vikampati*, na patiṭṭhātī 'ti attho. Tassa tasmiŋ citte appatiṭṭhite samādhissa abhāvato taŋ vikampanaŋ *samādhissa paripantho*. Yadi *assāsam* eva āvajjati tassa *cittaŋ* abbhantarapavesanavasena vikkhepaŋ āvahati, nimitte na patiṭṭhāti; tasmā *nimitte vikampati*. Iminā nayena sesesu 'pi yojanā kātabbā.

[**165**] Gāthāsu: *vikkhipate*[5] 'ti vikkhepīyati vikkhepaŋ āpādīyati.

* *So correct in the Text.*

1 SH, SM vikkhipiya-.
2 SH paccanīka-.
3 B apappaccayaŋ.
4 SH *v.l.* parasaddagahaṇaŋ.
5 SH, SM -ppate.

7. Tatiyacchakke *atītānudhāvanaŋ cittan* 'ti phusanaṭṭhānaŋ atikkamitvā gataŋ, assāsaŋ vā passāsaŋ vā anugacchamānaŋ cittaŋ. *Vikkhepānupatitan* 'ti vikkhepena anugataŋ, vikkhepaŋ vā sayaŋ anupatitaŋ anugataŋ. *Anāgatapaṭikaṅkhanaŋ cittan* 'ti phusanaṭṭhānaŋ appattaŋ assāsaŋ vā passāsaŋ vā paṭikankhamānaŋ paccāsiŋsamānaŋ cittaŋ. *Vikkhepitan*[1] 'ti tasmiŋ appatiṭṭhānen' eva vikkhepena vikampitaŋ. *Līnan* 'ti atisithilaviriyādīhi saṅkucitaŋ. *Kosajjānupatitan* 'ti kusitabhāvānugataŋ. *Atipaggahitan* 'ti accāraddhaviriyatādī hi ati-ussāhitaŋ.[2] *Uddhaccānupatitan* 'ti vikkhepānugataŋ. *Abhiṇatan* 'ti assāsvatthūsu bhusaŋ nataŋ allīnaŋ. Apanatan 'ti nirassādāvatthūsu patihataŋ, tato apagataŋ vā apagatanataŋ va. Na tato apagatan 'ti attho. *Rāgānupatitan* 'ti ettha assāsapassāsanimittaŋ[3] manasikaroto uppannapītisukhe vā, pubbe hasita-lapita-kīḷitavatthūsu vā rāgo anupatati. *Byāpādānupatitan* 'ti ettha manasikāre nirassāda-gatacittassa uppannadomanassavasena vā, pubbe samudāciṇṇesu āghātavatthūsu vā, byāpādo anupatati.

Gāthāsu: *na samādhiyatī* 'ti na samāhitaŋ hoti. *Adhicittan* 'ti cittasīsena niddiṭṭho adhiko samādhi.

8. Ettāvatā tīhi chakkehi aṭṭhārasa upakkilese niddisitvā, idāni tesaŋ upakkilesānaŋ samādhissa paripanthabhāvasādhanena ādīnavaŋ dassento puna *assāsādimajjhapariyosānan* 'ti ādim āha. Tattha: *Kāyo pi cittam 'pi sāraddhā ca*[4] *hontī* 'ti vikkhepasamuṭṭhānarūpānaŋ vasena rūpakāyo 'pi vikkhepasantativasena cittam 'pi mahatā khobhena khubhitā sadarathā ca[4] honti. Tato mandatarena *iñjitā* kampitā; tato mandatarena *phanditā* calitā honti. Balavā[5] 'pi,[4] majjhimo 'pi, mando 'pi khobho hoti yeva, na sakkā khobhena na bhāvitun 'ti vuttaŋ hoti. [166] *Cittaŋ vikampitattā* 'ti cittassa vikampitattā.

---

[1] *Text* Vikkhambhitaŋ; SH vikampitan.
[2] SH ussāpitaŋ.
[3] B -passāsāni.
[4] B, SM *omit.*
[5] SM Phalavā.

Gāthāsu: *paripuṇṇā*[1] *abhāvitā* 'ti yathā paripuṇṇā hoti tathā abhāvitā. *Iñjito* 'ti kampito. *Phandito* 'ti mandakampito. Heṭṭhā nīvaraṇānaŋ anantarattā, *imehi ca pana nīvaraṇehī** 'ti accantasamīpanidassanavacanaŋ kataŋ. Idha pana nigamane nīvaraṇānaŋ santarattā, *tehi ca pana nīvaraṇehi* 'ti parammukha-nidassanavacanaŋ kataŋ.

Upakkilesañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

9. *Vodāne ñāṇānī* 'ti visuddhañāṇāni. *Taŋ vivajjayitvā* 'ti yaŋ pubbe vuttaŋ atītānudhāvanaŋ cittaŋ vikkhepānupatitaŋ taŋ vivajjayitvā 'ti sambandhitabbaŋ. *Ekaṭṭhāne samādahatī* 'ti assāsapassāsānaŋ phusanaṭṭhāne samaŋ ādahati patiṭṭhāpeti. [**167**] *Tatth' eva adhimocetī* 'ti ekaṭṭhāne 'ti vutte assāsapassāsānaŋ phusanaṭṭhāne yeva sanniṭṭhāpeti sanniṭṭhānaŋ karoti. *Paggaṇhītvā* 'ti dhammavicaya-pītisambojjhaṅgabhāvanāya paggahetvā. *Viniggaṇhitvā* 'ti passaddhi-samādhi-upekkhāsambojjhaṅgabhāvanāya viniggaṇhitvā; satindriya-viriyindriyehi paggahetvā; satindriya-samādhindriyehi viniggahetvā 'ti pi vadanti. *Sampajāno hutvā* 'ti asubhabhāvanādīhi. Puna *sampajāno hutvā* 'ti mettābhāvanādīhi. Yena rāgena anupatitaŋ, yena byāpādena anupatitaŋ taŋ *pajahatī* 'ti sambandho. Taŋ cittaŋ īdisan 'ti sampajānanto tappaṭipakkhena rāgaŋ pajahati, byāpādaŋ pajahatī 'ti vā attho. *Parisuddhan* 'ti nirupakkilesānaŋ. *Pariyodātan* 'ti pabhassaraŋ. *Ekattagataŋ hotī* 'ti taŋ taŋ visesaŋ pattassa taŋ taŋ ekattaŋ gataŋ hoti.

10. *Katame te ekattā* 'ti idha yujjamāne pi ekatte ekato katvā pucchati. *Dānūpasagg-upaṭṭhān-ekattan* 'ti dānavatthu-saṅkhātassa dānassa upasaggo vossajjanaŋ dānūpasaggo, dānavatthupariccāgacetanā; tassa upaṭṭhānaŋ ārammaṇakaraṇavasena upagantvā ṭhānaŋ dānupasagg-upaṭṭhānaŋ; tad' eva ekattaŋ, tena vā ekattaŋ ekaggabhāvo dānupasagg-upaṭṭhān-ekattaŋ. (Dānavossagg-upaṭṭhān-ekattan[2] 'ti

* *Text page* **163**, *last line.*

[1] *Text* apari-. SH paripuṇṇaŋ. [2] *So in the Text.*

pāṭho sundarataro; so ev' attho.) Etena paduddhāravasena[1] cāgānussatisamādhi vutto. Paduddhāravasena[1] vutto 'pi c' esa, itaresaŋ tiṇṇam 'pi ekattānaŋ upanissayapaccayo hoti. Tasmā idha niddiṭṭhan 'ti vadanti.

Visākhā 'pi hi mahā-upāsikā āha: 'Idha bhante, disāsu vassaŋ vutthā bhikkhū Sāvatthiŋ āgacchsissanti Bhagavantaŋ dassanāya; te Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā pucchissanti, "Itthannāmo bhante bhikkhu kālaṅkato[2]; tassa kā gati? ko abhisamparāyo?" 'ti. Taŋ Bhagavā byākarissati sotāpattiphale vā, sakadāgāmiphale vā, anāgāmiphale vā, arahatte vā. Ty-āhaŋ upasaṅkamitvā pucchissāmi, "Āgatapubbā nu kho bhante tena ayyena Sāvatthī?" 'ti. Sace me vakkhanti, "Āgatapubbā tena bhikkhunā Sāvatthī" 'ti; niṭṭham ettha gacchissāmi; nissaŋsayaŋ kho paribhuttaŋ tena ayyena vassikasāṭikā vā, āgantukabhattaŋ vā, gāmikabhattaŋ vā, gilānabhattaŋ vā, gilānupaṭṭhākabhattaŋ vā, gilānabhesajjaŋ vā, dhuvayāgū vā 'ti. Tassā me tad anussarantiyā pāmojjaŋ[3] jāyissati, pamuditāya pīti jāyissati; pītimanāya kāyo passambhissati, passaddhakāyā sukhaŋ vediyissāmi, sukhiniyā cittaŋ samādhiyissati. Sā me bhavissati īndriyabhāvanā, balabhāvanā, bojjhaṅgabhāvanā' 'ti.

Atha vā ekattesu, paṭhamaŋ upacārasamādhivasena vuttaŋ, dutiyaŋ appaṇāsamādhivasena, tatiyaŋ vipassanāvasena, catutthaŋ maggaphalavasenā 'ti veditabbaŋ.

Samathassa nimittaŋ *samathanimittaŋ*. Vayo bhaṅgo eva lakkhaṇaŋ *vayalakkhaṇaŋ*. *Nirodho* nibbāṇaŋ. Sesam etesu tīsu vuttanayen' eva yojetabbaŋ. *Cāgādhimittānaŋ* 'ti dāne adhimuttānaŋ. *Adhicittan* 'ti vipassanāpādakasamādhi. *Vipassakānan* 'ti bhaṅgānupassanato paṭṭhāya tīhi anupassanāhi saṅkhāre vipassantānaŋ. *Ariyapuggalānan* 'ti aṭṭhannaŋ. Dutīyādīni tīṇi ekattāni ānāpānassativasena sesakammaṭṭhānavasena ca yujjanti. *Catūhi ṭhānehī* 'ti catūhi kāraṇehi. Samādhi-vipassanā-magga-phalānaŋ vasena *eka-*

---

[1] SH saddhu-. [2] SH kālakato. [3] SH pāmujjaŋ.

ttagataŋ cittaŋ paṭipadāvisuddhipakkhandañ[1] *c' eva hoti upekkhānubrūhitañ ca ñāṇena ca sampahaŋsitan* 'ti uddesapadāni.

11. *Paṭhamassa jhānassa ko ādī* 'ti ādīni tesaŋ uddesapadānaŋ vitthāretukāmatā-pucchā-pubbaṅgamāni niddesapadāni.

12. Tattha: Paṭipadāvisuddhipakkhandan 'ti paṭipadā eva nīvaraṇamalavisodhanato visuddhi, taŋ paṭipadāvisuddhiŋ pakkhandaŋ paviṭṭhaŋ. Upekkhānubrūhitan 'ti tatramajjhattupekkhāya brūhitaŋ vaḍḍhitaŋ. Ñāṇena sampahaŋsitan 'ti pariyodāpakena ñāṇena sampahaŋsitaŋ pariyodāpītaŋ visodhitaŋ. (Paṭipadāvisuddhi nāma sasambhāriko upacāro, upekkhānubrūhanā nāma appaṇā, sampahaŋsanā nāma paccavekkhanā 'ti evam eke vaṇṇayanti.) Yasmā pana ekattagataŋ cittaŋ paṭipadāvisuddhipakkhandañ c' eva hotī 'ti ādi vuttaŋ, tasmā anto-appaṇāyam eva āgamanavasena paṭipadāvisuddhi. Tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā, dhammānaŋ anativattanādi-bhāvasādhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena[2] sampahaŋsanā veditabbā.

Kathaŋ? Yasmiŋ hi samaye[3] appaṇā uppajjati tasmiŋ *yo* nīvaraṇa-saṅkhāto kilesagaṇo *tassa* jhānassa *paripantho tato cittaŋ visujjhati, visuddhattā* āvaraṇavirahitaŋ hutvā, *majjhimaŋ samathanimittaŋ paṭipajjati.* Majjhimaŋ samathanimittaŋ nāma samappavatto appaṇāsamādhi yeva. Tadanantaraŋ pana purimacittaŋ ekasantatipariṇāmanayena tathattaŋ upagacchamānaŋ majjhimasamathanimittaŋ paṭipajjati nāma. Evaŋ *paṭipannattā* tathattūpagamanena *tattha pakkhandati* nāma.

[168] 13. Evaŋ tāva purimacitte vijjamānākāranipphādikā paṭhamassa jhānassa uppādakkhaṇe yeva āgamanavasena

[1] *Text* -pasannañ; SH, SM -pakkhannañ (*throughout*).
[2] B -nibbatti-. [3] SH vāre.

paṭipadāvisuddhi veditabbā. Evaŋ visuddhassa pana tassa puna visodhetabbābhāvato visodhane byāpāraŋ[1] akaronto *visuddhaŋ cittaŋ ajjhupekkhati* nāma. Samathabhāvūpagamanena samathapaṭipannassa puna samādhāne[2] byāpāraŋ akaronto ca *samathapaṭipannaŋ ajjhupekkhati* nāma. Samathapaṭipannabhāvato eva c' assa kilesasaŋsaggaŋ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraŋ akaronto *ekattupaṭṭhānaŋ ajjhupekkhati* nāma. Evaŋ tatramajjhattupekkhāya kiccavasena *upekkhānubrūhanā* veditabbā.

14-16. Ye pan' ete evaŋ upekkhānubrūhite tattha jātā samādhipaññā-saṅkhātā yuganandhadhammā aññamaññaŋ anatikkamamānā[3] hutvā pavattā, yāni ca saddhādīni indriyāni nānākilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasāni hutvā pavattāni, yaŋ c' esa tadupagaŋ tesaŋ anativattana-ekarasabhāvanaŋ anucchavikaŋ viriyaŋ vāhayati, yā c' assa tasmiŋ khaṇe pavattā āsevanā, sabbe 'pi te ākārā yasmā ñāṇena saṅkilesa-vodānesu taŋ taŋ ādīnavañ ca ānisaŋsaŋ[4] ca disvā tathā tathā sampahaŋsitattā nipphannā, tasmā dhammānaŋ anativattanādibhāvasādhanena[5] pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaŋsanā veditabbā 'ti vuttaŋ.

Tattha yasmā upekkhāvasena ñāṇaŋ pākaṭaŋ hoti; yath' āha: "Tathā paggahitaŋ cittaŋ sādhukaŋ ajjhupekkhati upekkhāvasena, paññāvasena paññindriyaŋ adhimattaŋ hoti upekkhāvasena, nānattakilesehi cittaŋ vimuccati vimokkhavasena, paññāvasena paññindriyaŋ adhimattaŋ hoti, vimuttattā te dhammā ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanā" 'ti. Tasmā ñāṇakiccabhūtā *sampahaŋsanā pariyosānan* 'ti vuttā.

Evaŋ tivattagatan 'ti ādīni tass' eva cittassa thomanavacanāni. Tattha: Evaŋ tivattagatan 'ti evaŋ yathāvuttena vidhinā paṭipadāvisuddhipakkhandana - upekkhānubrūhanā - ñāṇa-sampahaŋsanāvasena tividhabhāvaŋ gataŋ. *Vitakka-*

[1] SH *v.l.*; SM byāpādaŋ.
[2] B samādāne.
[3] SH, SM anativattamānā.
[4] SH *omits.*
[5] SH anuvattanā-.

sampannan 'ti kilesakkhobhavirahitattā vitakkena sundarabhāvaŋ paññaŋ gataŋ. *Cittassa adhiṭṭhānasampannan* 'ti tasmiŋ yeva ārammaṇe cittassa nirantarappavatti-saṅkhātena adhiṭṭhānena sampannaŋ anūnaŋ yathā adhiṭṭhānavasiyaŋ adhiṭṭhānan 'ti jhānappavatti, tathā idhā pi cittassa adhiṭṭhānan 'ti cittekaggatā 'pi yujjati. Tena hi ekasmiŋ yeva ārammaṇe cittaŋ adhiṭṭhāti, na ettha vikkhippatī 'ti. *Samādhisampannan* 'ti visuŋ vuttattā pana vuttanayen' eva gahetabbaŋ.

Athavā samādhiss' eva jhānaṅgasaṅgahitattā cittassa adhiṭṭhānasampannan 'ti jhānaṅgapañcakavasena vuttaŋ. Samādhisampannan 'ti indriyasaṅgahitattā indriyapañcakavasena. Dutiyajjhānādīsu pana alabbhamānā 'ti padāni pahāya labbhamānakavasena *pītisampannan* 'ti ādi vuttaŋ.

[**169**] 17-20. *Aniccānupassanā*dīsu aṭṭhārasasu mahāvipassanāsu vitakkādayo paripuṇṇā yeva. Tāsaŋ kāmāvacarattā, etāsu ca appaṇāya abhāvato. *Paṭipadāvisuddhi*-ādayo khaṇikasamādhivasena yojetabbā. Catūsu maggesu paṭhamajjhānikavasena vitakkādīnaŋ labbhanato labbhamānakavasen' eva vitakkādayo paripuṇṇā vuttā. Dutiyajjhānikādīsu hi maggesu vitakkādayo jhānesu viya parihāyantī 'ti.

Ettāvatā terassa vodānañāṇāni vitthārato niddiṭṭhāni honti. Kathaŋ? Ekaṭṭhāne samādahanena, tatth' eva adhimuccanena, kosajjapajahanena, uddhaccapajahanena, rāgapajahanena, byāpādapajahanena sampayuttāni cha ñāṇāni ca; catūhi ekattehi sampayuttāni cattāri ñāṇāni; paṭipadāvisuddhi-upekkhānubrūhanā-sampahaŋsanābhisampayuttāni tīṇi ñāṇānī 'ti. Evaŋ terasa ñāṇāni niddiṭṭhāni.

[**170**] 21. Evaŋ sante 'pi ānāpānasatisamādhi-bhāvanāvasena tesaŋ nipphattiŋ dassetukāmo tāni ñāṇāni anigametvā 'va *Nimittaŋ assāsapassāsā* 'ti ādinā nayena codanāpubbaṅgamaŋ ānāpānasatisamādhi-bhāvanāvidhiŋ dassetvā ante tāni ñāṇāni nigametvā dassesi. Tattha: nimittaŋ vuttam eva. *Anārammaṇā-m-ekacittassā* 'ti anārammaṇā ekacittassa.

Ma kāro pan' ettha padasandhikaro. ("Anārammaṇam ekacittassā" 'ti 'pi pāṭho. Ekassa cittassa ārammaṇaŋ na bhavantī 'ti attho). *Tayo dhamme* 'ti nimittādayo tayo dhamme. *Bhāvanā* 'ti ānāpānasatisamādhi bhāvanā.

[171] 22. *Kathan* 'ti paṭhamaŋ vuttāya codanāgāthāya, anantaraŋ vuttāya parihāragāthāya atthaŋ kathetukamyatāpucchā. *Na c' ime* 'ti na ca ime. ("Na ca 'me" 'ti 'pi pāṭho. So yeva padacchedo.) Kathaŋ *na ca aviditā honti*? Kathaŋ *na ca cittaŋ vikkhepaŋ gacchatī*? 'ti evaŋ kathaŋ saddo sesehi 'pi pañcahi yojetabbo. *Padhānaŋ paññāyatī* 'ti ānāpānasatisamādhi-bhāvanārambhakaŋ viriyaŋ sandissati. Viriyaŋ hi padahanti tenā 'ti padhānan 'ti vuccati. *Payogañ ca sādhetī* 'ti nīvaraṇavikkhambhakaŋ jhānañ ca yogī[1] nipphādeti. Jhānaŋ hi nīvaraṇavikkhambhaṇāya payuñjīyatī 'ti payogo 'ti vuttaŋ. *Visesam adhigacchatī* 'ti saŋyojanappahāṇakaraŋ maggañ ca paṭilabhati. Maggo hi samathavipassanānaŋ ānisaŋsattā viseso 'ti vutto. Visesassa ca pamukhabhūtattā ca-kārena samuccayo na kato.

Idāni taŋ pucchitam atthaŋ upamāya sādhento *Seyyathā 'pi rukkho* 'ti ādim āha. Tass' attho: yathā nāma kakacena phālanatthaŋ vāsiyā tacchitvā rukkho phālanakāle niccalabhāvatthaŋ *same bhūmi*-ppadese payogakkhamaŋ katvā ṭhapito. *Kakacenā* 'ti hatthakakacena. *Āgate* 'ti rukkhaŋ phusitvā attano samīpabhāgaŋ āgate. *Gate* 'ti rukkhaŋ phusitvā parabhāgaŋ[2] gate. *Vā*-saddo samuccayattho. *Na aviditā hontī* 'ti rukkhe kakacadantehi phuṭṭhaŋ purisena pekkhamānaŋ ṭhānaŋ appatvā tesaŋ āgamana-gamanābhāvato sabbe 'pi kakacadantā viditā 'va honti. *Padhānan* 'ti rukkhacchedanakiriyaŋ. *Visesam adhigacchatī* 'ti vacanaŋ upamāya n' atthi.* *Upanibandhanānimittan* 'ti upanibandhanāya satiyā nimittabhūtaŋ kāraṇabhūtaŋ nāsikaggaŋ vā, mukhanimittaŋ vā. Upanibandhati etāya ārammaṇe

* *This justifies the omission mentioned in footnote* 2 *of the Text.*

[1] SH *v.l.* yo hī.   [2] SH *v.l.*; SM -bhāvaŋ.

cittan 'ti upanibandhanā nāma, sati. *Nāsikagge vā* 'ti dīghanāsiko nāsikagge, *mukhanimitte vā* 'ti rassanāsiko uttaroṭṭhe. Uttaroṭṭho hi mukhe satiyā nimittan 'ti mukhanimittan 'ti vutto. *Āgate* 'ti phuṭṭhaṭṭhānato abbhantaraŋ āgate. *Gate* 'ti phuṭṭhaṭṭhānato bahiddhā gate. *Na aviditā hontī* 'ti phusanaṭṭhānaŋ appatvā assāsapassāsānaŋ āgamanagamanābhāvato sabbe 'pi te viditā eva honti.

23. Kammanīyaŋ hotī 'ti yena viriyena *kāyo 'pi cittam 'pi kammanīyaŋ* bhāvanākammakkhamaŋ bhāvanākammayoggaŋ *hotī, idaŋ* viriyaŋ *padhānaŋ* nāmā 'ti phalena kāraṇaŋ vuttaŋ hoti. *Upakkilesā pahīyantī* 'ti vikkhambhanavasena nīvaraṇāni pahīyanti. *Vitakkā vūpasammantī* 'ti nānārammaṇacarino anavaṭṭhitā vitakkā vūpasamaŋ gacchanti. Yena jhānena upakkilesā pahīyanti, vitakkā vūpasammanti *ayaŋ payogo* 'ti payogam apekkhitvā pulliṅganiddeso kato. *Saŋyojanā pahīyantī* 'ti tan tam maggavajjhā saŋyojanā samucchedappahāṇena pahīyanti. *Anusayā byantīhontī* 'ti pahīṇānaŋ puna anuppattidhammakattā vigato uppādanto vā, vayanto etesan 'ti byantā. Pubbe abyantā[1] byantā hontī 'ti byantīhonti; vinassantī 'ti attho. Saŋyojanappahāṇaŋ anusayappahāṇena hoti, na aññathā 'ti dassanatthaŋ anusayappahāṇam āha. Yena maggena saŋyojanā pahīyanti, anusayā byantīhonti, *ayaŋ viseso* 'ti attho.

Catutthacatukke ariyamaggassā-pi niddiṭṭhattā idha ariyamaggo vutto. Ekacittassa ārammaṇadvayābhāvassa avutte 'pi siddhattā taŋ avissajjetvā 'va *Evaŋ ime tayo dhammā ekacittassa ārammaṇā na* [172] *hontī* 'ti nigamanaŋ kataŋ.

24. Idāni taŋ bhāvanāsiddhisādhakaŋ yogāvacaraŋ thunanto *Ānāpānasati yassā* 'ti gāthaŋ vatvā tassā niddesam āha. Tattha ānāpānasatiyo *yathā Buddhena desitā* tathā *paripuṇṇā subhāvitā anupubbaŋ paricitā yassa* atthi saŋvijjati, *so imaŋ lokaŋ pabhāseti.* Kiŋ viya? *Abbhā mutto 'va candimā.* Yathā abbhādīhi mutto candimā imaŋ okāsalokaŋ[2] pabhāseti, tathā so yogāvacaro imaŋ khandhādilokaŋ

[1] SH *v.l.*; SM abyanti. [2] SH *v.l.* obhāsa-.

pabhāsetī 'ti gathāya sambandho. Abbhā mutto 'va candimā 'ti ca padassa niddese mahikādīnam 'pi vuttattā ettha ādi-saddalopo kato 'ti veditabbo. Gathāniddese no passāso . . . . . . no assāso 'ti so yeva attho, paṭisedhena visesetvā vutto. *Upaṭṭhānaŋ satī* 'ti asammussanatāya tam eva assāsaŋ upagantvā ṭhānaŋ sati nāmā 'ti attho. Tathā[1] passāsaŋ. Ettāvatā ānāpānesu sati ānāpānasatī 'ti attho, vutto hotī.

Idāni sativasen' eva *Yassā* 'ti vuttaŋ puggalaŋ niddisitukāmo *Yo assasati tass' upaṭṭhāti, yo passasati tass' upaṭṭhātī* 'ti vuttaŋ. Yo assasati tassa sati assāsaŋ upagantvā tiṭṭhati, yo passasati tassa sati passāsaŋ upagantvā tiṭṭhatī 'ti attho. *Paripuṅṅā* 'ti jhāna-vipassanā-maggaparamparāya arahattamagguppattiyā paripuṇṇā. Te yeva hi jhāna-vipassanāmagga-dhamme sandhāya pariggahaṭṭhenā 'ti ādim āha. Te hi dhammā iminā yoginā pariggayhamānattā pariggahā, tena *pariggahaṭṭhena paripuṇṇā.* Tattha sabbesaŋ cittacetasikānaŋ aññamaññaparivārattā *parivāraṭṭhena paripuṇṇā.* Bhāvanāpāripūrivasena *paripūraṭṭhena paripuṇṇā.*

Catasso bhāvanā 'ti ādīni *subhāvitā* 'ti vuttapadassa atthavasena vuttāni. *Catasso bhāvanā* heṭṭha vuttā yeva. *Yānīkatā* 'ti yuttayānasadisā katā. *Vatthukatā* 'ti patiṭṭhaṭṭhena vatthusadisā katā. *Anuṭṭhitā* 'ti paccupaṭṭhitā. *Paricitā* 'ti samantato citā upacitā. *Susamāraddhā* 'ti suṭṭhu samāraddhā sukatā.

25. *Yattha yattha ākaṅkhatī* 'ti yesu yesu jhānesu, yāsu yāsu vipassanāsu sace icchati; *tattha tatthā* 'ti tesu tesu jhānesu, tāsu tāsu vipassanāsu. *Vasippatto* 'ti vasībhāvaŋ bahubhāvaŋ patto. *Bala*[2]*-ppatto* 'ti samathavipassanā bala[2]-ppatto. *Vesārajjappatto* 'ti visāradabhāvaŋ pākaṭabhāvaŋ patto. *Te dhammā* 'ti samathavipassanādhammā. *Āvajjanapaṭibaddhā* 'ti āvajjanāyattā. Āvajjitamatte yeva tassa santānena ñāṇena vā sampayogaŋ gacchantī 'ti attho. *Ākaṅ-*

[1] SH *v.l.*; SM Tato. [2] SH *v.l.* phala-.

khanapaṭibaddhā[1] 'ti ruci-āyattā; rocitamatte yeva vuttanayena sampayogaŋ gacchantī 'ti attho. *Manasikāro* pan' ettha āvajjanāya *cittuppādo*, ākaṅkhanāya vevacanavasena atthavivaraṇatthaŋ vutto. *Tena vuccati yānīkatā* 'ti evaŋ katattā yeva te yuttayānasadisā katā hontī 'ti vuttaŋ hoti.

Yasmiŋ yasmiŋ vatthusmin 'ti soḷasavatthūsu ekekasmiŋ. *Svādhiṭṭhitan* 'ti suppatiṭṭhitaŋ. *Supaṭṭhitā* 'ti suṭṭhu upaṭṭhitā. Sampayuttacitta-satīnaŋ sah' eva sakasakakiccakaraṇato anulomapaṭilomavasena yojetvā te dve dhammā dassitā. *Tena vuccati vatthukatā* 'ti evaŋ-bhūtattā yeva katapatiṭṭhā hontī 'ti vuttaŋ hoti.

Yena yena cittaŋ abhinīharatī 'ti pubbapavattito apanetvā yattha yattha bhāvanāvisese cittaŋ upaneti. *Tena tena sati anuparivattatī* 'ti tasmiŋ tasmiŋ yeva bhāvanāvisese sati anukūlā hutvā pubbapavattito nivattitvā pavattati. Yena . . . tenā 'ti c' ettha "Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī" 'ti ādīsu viya bhummatthe veditabbo. *Tena vuccati anuṭṭhitā* 'ti evaŋ-karaṇato yeva taŋ taŋ bhāvanaŋ anugantvā ṭhitā hontī 'ti vuttaŋ hoti.

Ānāpānasatiyā satipadhānattā[2] vatthukatānuṭṭhita-padesu satiyā saha yojanā katā 'ti veditabba. Yasmā pana paripuṇṇā yeva paribhāvitā honti vaḍḍhitā laddhā sevanā, tasmā paripuṇṇā 'ti pade vuttā tayo atthā *paricitā* 'ti pade 'pi vuttā. Catuttho visesattho 'pi vutto. Tattha: *satiyā pariggaṇhanto* 'ti sampayuttāya, pubbabhāgāya vā, satiyā pariggahetabbe pariggaṇhanto yogī. [**173**] *Jināti pāpake akusale dhamme* 'ti samucchedavasena lāmake kilese jināti abhibhavati; ayañ ca puggalādhiṭṭhānā dhammadesanā. Dhammesu hi jinantesu taŋ dhammasamaṅgi-puggalo 'pi jināti nāma. Te ca dhammā satiŋ avihāya attano pavattikkhaṇe jinitum āraddhā jitā 'ti vuccanti, yathā bhuñjitum āraddho bhutto 'ti vuccati. Lakkhaṇam pan' ettha saddasatthato veditabbaŋ. Evaŋ sante 'pi parijitā 'ti vattabbe ja-kārassa ca-kāraŋ

[1] *Text* -ppaṭibandhā. [2] SH *v.l.*; SM -paṭṭhānattā.

katvā *paricitā* 'ti vuttaŋ. Yathā: sammā gado assā 'ti Sugato 'ti atthavikappe da-kārassa ta-kāro niruttilakkhaṇena kato, evam idhā-pi veditabbo. Imasmiŋ atthavikappe paricitā 'ti padaŋ kattusādhanaŋ, Purimāni tīṇi kammasādhanāni.

Cattāro susamāraddhā 'ti cattāro susamāraddhatthā 'ti vuttaŋ hoti. Attha-saddassa lopo daṭṭhabbo. Susamāraddhā 'ti padassa atthā 'pi hi idha susamāraddhā 'ti vuttā 'ti veditabbā, susamā āraddhadhammā vā. Catur-atthabhedato cattāro vuttā 'ti veditabbā, dhammabhedato. Yasmā pana subhāvitā yeva susamāraddhā honti, na aññe; tasmā tayo bhāvanatthā* idhā-pi vuttā. Āsevanattho 'pi tīsu vuttesu vutto yeva hoti, tasmā taŋ avatvā tappaccanīkānaŋ samūhatattho vutto. Paccanīkasamugghātena hi āraddhapariyosānaŋ paññāyati. Tena susamāraddhassa sikhāppatto attho vutto hotī. Tattha: *Tappaccanīkānan* 'ti tesaŋ jhānavipassanāmaggānaŋ paṭipakkhabhūtānaŋ. *Kilesānan* 'ti kāmacchandādīnaŋ niccasaññādisampayuttānaŋ sakkāyadiṭṭhādīnañ ca. *Susamūhatattā* 'ti vikkhambhaṇa-tadaṅgasamucchedavasena suṭṭhu samūhatattā nāsitattā. (Potthakesu pana susamugghātattā† 'ti likhanti, taŋ na sundaraŋ.)

Puna tass' eva padassa aññam 'pi atthavikampaŋ dassento *susaman* 'ti adim āha. Tattha: *Tattha jātā* 'ti tasmiŋ sikhāppattabhāvanāvisese jātā. *Anavajjā* 'ti kilesānaŋ ārammaṇabhāvānupagamanena kilesadosavirahitā. *Kusalā* 'ti jātivasena kusalā. *Bodhipakkhiyā* 'ti bujjhanaṭṭhena bodhī 'ti laddhanāmassa ariyassa pakkhe bhavattā bodhipakkhiyā. Pakkhe bhavattā 'ti hi upakārabhāve ṭhitattā. Te ca: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo 'ti sattatiŋsa dhammā. *Idaŋ saman* 'ti idaŋ maggakkhaṇe dhammajātaŋ samucchedavasena kilese sameti vināsetī 'ti samaŋ nāma.

---

* *See Text, p.* 172, *l.* 14. † *So in Text.*

Nirodho nibbāṇan 'ti dukkhanirodhattā nirodho. Vānasaṅkhātāya taṇhāya abhāvā nibbāṇaŋ. *Idaŋ susaman* 'ti idaŋ nibbāṇaŋ sabbasaṅkhata-visamāpagatattā suṭṭhu saman 'ti susamaŋ nāma.[1] *Ñātan* 'ti bodhipakkhiya-saṅkhātaŋ samaŋ asammohato ñāṇena ñātaŋ. Nibbāṇa-saṅkhātaŋ susamaŋ ārammaṇato ñāṇena ñātaŋ. Tad eva dvayaŋ vā ten' eva cakkhunā viya[2] *diṭṭhaŋ*. *Viditan* 'ti tad eva dvayaŋ santāne uppādanena ārammaṇakaraṇena ca paṭiladdhaŋ. Ñātaŋ viya *paññāya sacchikataŋ phassitañ*[3] ca. *Asallīnaŋ, asammuṭṭhā, asāraddho, ekaggan* 'ti purimapurimassa padassa atthappakāsanaŋ. Tattha: *Āraddhan* 'ti paṭṭhapitaŋ. Asallīnan 'ti asaṅkucitaŋ. *Upaṭṭhitā* 'ti upagantvā ṭhitā. Asammuṭṭhā 'ti avinaṭṭhā. *Passaddho* 'ti nibbuto. *Asāraddho* 'ti niddaratho. *Samāhitan* 'ti samaŋ[1] ṭhapitaŋ.[4] *Ekaggan* 'ti avikkhittaŋ.

Cattāro susamāraddhā 'ti ādi sakalassa susamāraddha-vacanassa mūlattho, atthi saman 'ti ādi pana susama-vacanassa. Ñātan 'ti ādi āraddha-vacanassa vikappatthā. Tatthāyaŋ padatthasaŋsandanā: Samā ca susamā ca dhammā "samasusamā" 'ti vattabbe ekadesa-sarūpekasesaŋ katvā "susamā" icceva vuttā, yathā "Nāmañ ca rūpañ ca nāmarūpañ ca, nāmarūpan" 'ti. Idaŋ samaŋ, idaŋ susaman 'ti pana anaññāpekkhaŋ katvā napuŋsakavacanaŋ kataŋ. Yasmā pana ñātam 'pi siddhan 'ti vuccati, āraddhañ ca atthato ekaŋ, vidita-sacchikata-phassitāni pana ñāta-vevacanāni; tasmā ñātan 'ti āraddhattho yeva vutto hoti.

Āraddhaŋ hoti viriyaŋ asallīnan 'ti ayam pana araddha-vacanassa ujukattho yeva. Upaṭṭhitā satī 'ti ādīni pana sampayuttaviriyassa upakāradhamma dassanatthaŋ vuttāni, na āraddha-vacanassa atthadassanatthaŋ. Purimena atthena suṭṭhu samāraddhā 'ti susamāraddhā ca, iminā atthena susamā āraddhā 'ti susamāraddhā ca ekasese kate susamāraddhā 'ti vuccanti. Imam atthaŋ pariggahetvā *tena vuccati susamāraddhā* 'ti vuttaŋ.

[1] B *omits*. [2] SH 'pi. [3] B passitaŋ. [4] B samappitaŋ.

26. *Anupubban* 'ti yathākkamenā 'ti attho; pubbaŋ pubbaŋ anū 'ti vuttaŋ hoti. *Dīghaŋ assāsavasenā* 'ti dīghan 'ti vutta-assāsavasena. *Purimā purimā* 'ti purimā purimā sati, purimā[1] purimā[1] samādhi.[1] Etena pubban 'ti padassa attho vutto hoti. *Pacchimā pacchimā* 'ti sati yeva. Etena anū 'ti padassa attho vutto hoti. Ubhayena pubbañ ca *anu* ca *paricitā* 'ti attho vutto hoti. Upari soḷasa vatthūni vitthāretvā vacanato idha saṅkhipitvā *paṭinissaggānupassī* 'ti antimam[2] eva dassitaŋ. Yasmā sikhāppattabhāvanassa sabbā 'pi ānāpānasatiyo punappunaŋ yathāruci pavattanato anuparicitā 'pi honti, tena vuttaŋ: *Aññamaññaŋ paricitā c' eva honti anuparicitā cā* 'ti.

27. Yathatthā 'ti yathāsabhāvatthā. *Attadamaṭṭho* 'ti arahattamaggakkhaṇe attano nibbisevanattho. *Samathaṭṭho* 'ti sītibhāvattho. *Parinibbāṇaṭṭho* 'ti kilesaparinibbānena. *Abhiññaṭṭho* 'ti sabbadhammavasena. *Pariññātaṭṭhā*dayo maggañāṇakiccavasena. [174] *Saccābhisamayaṭṭho* catunnaŋ saccānaŋ ekapaṭivedhadassanavasena. *Nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭho* ārammaṇakaraṇavasena.

28. *Buddho* 'ti padassa abhāve 'pi "Buddhenā" 'ti pade yo so buddho taŋ niddisitukāmena Buddho 'ti vuttaŋ. *Sayambhū* 'ti upadesaŋ vinā sayam eva bhūto. *Anācariyako* 'ti sayambhū-padassa atthavivaraṇaŋ. Yo hi ācariyaŋ vinā saccāni paṭivijjhati, so sayambhū nāma hoti. *Pubbe ananussutesū* 'ti ādi anācariyakabhāvassa atthappakāsanaŋ. Ananussutesū 'ti ācariyaŋ ananussutesu. *Sāman* 'ti sayam eva. *Abhisambujjhī* 'ti bhusaŋ sammā paṭivijjhi. *Tattha ca sabbaññutaŋ pāpuṇī* 'ti tesu ca saccesu sabbaññutabhāvaŋ pāpuṇi. Yathā saccāni paṭivijjhantā sabbaññuno honti, tathā saccānaŋ paṭividdhattā evaŋ vuttaŋ. (Sabbaññutaŋ patto 'ti 'pi pāṭho.) *Balesu ca vasībhāvan* 'ti dasasu ca tathāgatabalesu issarabhāvaŋ pāpuṇi. Yo so evambhūto so Buddho 'ti vuttaŋ hoti. Tattha sabbesu dhammesu appaṭihata-ñāṇanimittānuttara-vimokkhādhigama-paribhāvitaŋ

[1] SH *omits*. [2] B antimapadaŋ.

khandhasantānaŋ upādāya paṇṇattiko, sabbaññutapadaṭṭhānaŋ vā saccābhisambodhiŋ upādāya paṇṇattiko sattaviseso buddho. Ettāvatā atthato Buddha-vibhāvanā katā hoti.

Idāni byañjanato vibhāvanto *Buddho 'ti ken' atthena buddho?* 'ti ādim āha. Tattha yathā loke avagantā[1] avagato[1] 'ti vuccati, evaŋ *bujjhitā saccānī 'ti buddho*; yathā paṇṇasosā vātā paṇṇasusā 'ti vuccanti evaŋ bodhetā pajāyā 'ti buddho. *Sabbaññutāya buddho* 'ti sabbadhamma-bujjhanasamatthāya buddhiyā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Sabbadassāvitāya buddho* 'ti sabbadhammānaŋ ñāṇacakkhunā diṭṭhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Anaññaneyyatāya buddho* 'ti aññena abodhanīyato sayam eva buddhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Visavitāya buddho* 'ti nānāguṇavisavanato[2] padumam iva visavanaṭṭhena[3] Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Khīṇāsava-saṅkhātena buddho* 'ti ādīhi chahi pariyāyehi cittasaṅkocakara-dhammappahāṇena niddākkhayavibuddho puriso viya sabbakilesa-niddākkhayavibuddhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. Saṅkhā[4] Saṅkhānan[5] 'ti atthato ekattā *saṅkhātenā* 'ti vacanassa koṭṭhāsenā 'ti attho. Taṇhālepa-diṭṭhilepābhāvena *nirūpalepa*[6]*-saṅkhātena*. Savāsanānaŋ sabbakilesānaŋ pahīṇattā ekantavacanena visesetvā *ekantavītarāgo* 'ti ādi vuttaŋ. *Ekantanikkileso* 'ti rāgadosamohavisesehi sabbakilesehi nikkileso. *Ekāyanamaggaŋ gato 'ti buddho* 'ti gamanatthānaŋ dhātūnaŋ bujjhanatthattā, bujjhanatthā 'pi dhātuyo gamanatthā honti tasmā, ekāyanamaggaŋ gatattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. Ekāyanamaggo 'ti c' ettha:

Maggo pantho patho pajjo
Añjasaŋ vaṭumāyanaŋ,
Nāvā uttarasetū ca
Kullo ca bhīsi saṅkamo

---

[1] B āgantā āgato.
[2] B -vikasanato; SM -visesaṇato.
[3] B, SM vikasana-.
[4] B saṅkhataŋ.
[5] B Saṅkhātan.
[6] *Text* nirupadhi; B nilleparūpa.

'ti maggassa bahūsu nāmesu āyananāmena vutto. Tasmā ekamaggabhūto maggo, na dvedhāpathabhūto 'ti attho. Athavā ekena ayitabbo maggo 'ti ekāyanamaggo. Ekenā 'ti gaṇasaṅgaṇikaŋ pahāya pavivekena cittena. Āyitabbo 'ti paṭipajjitabbo. Āyanti vā etenā 'ti āyano. Saŋsārato nibbāṇaŋ gacchantī 'ti attho. Ekesaŋ āyano Ekāyano. Eke 'ti seṭṭhā. Sabbasattaseṭṭhā[1] ca sammāsambuddhā.[2] Tasmā ekāyanamaggo 'ti sammāsambuddhānaŋ āyanabhūto maggo 'ti vuttaŋ hoti. Āyatī 'ti vā āyano, gacchati pavattatī attho. Ekasmiŋ āyano maggo 'ti Ekāyanamaggo. Ekasmiŋ yeva Buddhasāsane pavattamāno maggo, na aññatthā 'ti vuttaŋ hoti. Api ca ekaŋ āyatī 'ti ekāyano; pubbabhāge nānāmukhabhāvanānaya-ppavatto, aparabhāge ekaŋ nibbāṇam eva gacchatī 'ti vuttaŋ hoti. Tasmā Ekāyanamaggo 'ti ekanibbānagamanamaggo 'ti attho.

Eko anuttaraŋ sammāsambodhiŋ abhisambuddho 'ti Buddho 'ti na parehi buddhattā[3] buddho, kiŋ pana sayam eva anuttaraŋ sammāsambodhiŋ abhisambuddhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā Buddho* 'ti: Buddhi, buddhaŋ, bodho 'ti pariyāyavacanam etaŋ. Tattha yathā nīlarattaguṇayogā " Nīlo paṭo, ratto paṭo " 'ti vuccati, evaŋ buddhiguṇayogā Buddho 'ti ñāpetuŋ vuttaŋ hoti.

Tato paraŋ: Buddho 'ti n' etaŋ *nāman* 'ti ādi attham anugatā ayaŋ paññattī 'ti ñāpanatthaŋ vuttaŋ. Tattha: *mittā* sahāyā. *Amaccā* bhaccā. *Ñātī* pitupakkhikā. *Sālohitā* mātupakkhikā. *Samaṇā* pabbajjūpagatā. *Brāhmaṇā* bhovādino, samitapāpa-bāhitapāpā ca. *Devatā* Sakkādayo, brahmāno ca. Vimokkhantikan 'ti vimokkho arahattamaggo, vimokkhassa anto arahattaphalaŋ, tasmiŋ vimokkhante bhavaŋ vimokkhantikaŋ nāma. Sabbaññubhāvo nāma hi arahattamaggena sijjhati, arahattaphalodaye siddho hoti. Tasmā sabbaññubhāvo vimokkhante bhavo hoti. Taŋ nemittikam 'pi nāmaŋ vimokkhante bhavaŋ nāma hoti. Tena

[1] SH -seṭṭho. [2] SH -buddho.
[3] B paresaŋ vibuddhattā.

vuttaŋ: *Vimokkhantikam etaŋ buddhānaŋ bhagavantānan* 'ti. *Bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā* 'ti mahābodhirukkhamūle yathāvuttakkhaṇe sabbaññutañāṇassa paṭilabhena saha. *Sacchikā paññattī* 'ti arahattaphalasacchikiriyāya, sabbadhammasacchikiriyāya vā, jātā paññatti. *Yad idaŋ Buddho* 'ti yā ayaŋ Buddho 'ti paññatti.

29. *Yathā Buddhena desitā* 'ti gāthāpadassa pana iminā padabhājanīye vuttatthena ayaŋ saŋsadanā: Ānāpānasatiyo ca yathā Buddhena desitā, yena pakārena desitā, yathāsaddena saṅgahitā dasa yathatthā ca yathā Buddhena desitā, yena pakārena desitā 'ti pakāratthassa ca yathā-saddassa sabhāvatthassa ca yathā-saddassa sarūpekasesavasena ekasesaŋ katvā *yathā* 'ti vuttan 'ti veditabbaŋ. Padabhājanīye pan' assa yathatthesu ekekassa yojanāvasena *desito* 'ti ekavacanaŋ kataŋ. *So hi gahaṭṭho vā hoti pabbajito vā* 'ti vuttattā ādipade 'pi yassa gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā 'ti vuttam eva hoti. *Loka*-ttho vutto yeva.

30. *Pabhāsetī* 'ti attano ñāṇassa pākaṭaŋ karotī 'ti attho. *Abhisambuddhattā* 'ti sāvakapāramīñāṇena 'pi paṭividdhabhāvena. [**175**] *Obhāsetī* 'ti kāmāvacarabhūtaŋ lokaŋ. *Bhāsetī* 'ti rūpāvacarabhūtaŋ lokaŋ. *Pabhāsetī* 'ti arūpāvacarabhūtaŋ lokaŋ.

31. *Ariyañāṇan* 'ti arahattamaggañāṇaŋ. *Mahikāmutto* 'ti mahikāya mutto. Mahikā 'ti nīhāro vuccati. (Mahiyā mutto 'ti 'pi pāṭho.) *Dhūmarajā mutto* 'ti dhūmato ca rajato ca mutto. *Rahugahaṇā vippamutto* 'ti rāhuno candassa āsannūpakkilesattā dvīhi upasaggehi visesetvā vuttaŋ. *Bhāsate* iti sa-obhāsaṭṭhena. *Tapate* iti satejaṭṭhena. *Virocate* iti ruciraṭṭhena. *Evam evan*[1] 'ti evaŋ evaŋ. Yasmā pana cando 'pi sayaŋ bhāsanto tapanto virocanto imaŋ okāsalokaŋ obhāseti, *bhikkhu* ca paññāya bhāsanto tapanto virocanto imaŋ khandhādilokaŋ paññāya obhāseti, tasmā ubhayatrā-pi bhāsatī 'ti avatvā bhāsate icc-eva vuttaŋ.[2] Evaŋ hi vutte hetu-attho vutto hoti.

[1] *Text* eva. [2] *As given in* vv.ll. *in Text.*

"Ativisadatarābha[1]-suriyopamaŋ agahetvā kasmā candopamā gahitā"? 'ti ce: Sabbakilesapariḷāhavūpasamena santassa bhikkhuno santaguṇayutta-candopamā anucchavikā 'ti gahitā 'ti veditabbaŋ. Evaŋ ānāpānasati-bhāvanāsiddhisādhakaŋ yogāvacaraŋ thunitvā imāni terasa ñāṇanī 'ti tāni ñāṇāni nigametvā dassetī 'ti.

Vodānañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

32. Satokāri-ñāṇaniddese*: mātikāyaŋ *Idha bhikkhū* 'ti imasmiŋ sāsane bhikkhu. Ayaŋ hi ettha idha-saddo sabbappakāra-ānāpānasati-samādhinibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpano, aññasāsanassa tathābhāvapaṭisedhano ca. Vuttaŋ h' etaŋ: "Idh' eva bhikkhave samaṇo . . . suññā parappavādā samaṇehi aññe" 'ti. *Araññagato vā, rukkhamūlagato vā, suññāgāragato vā* 'ti idam assa ānāpānasatisamādhi - bhāvanānurūpa-senāsanapariggahaparidīpanaŋ. Imassa hi bhikkhuno dīgharattaŋ rūpādīsu ārammaṇesu anuvisaṭaŋ cittaṃ sammā[2] ānāpānasatisamadhi-ārammaṇaŋ abhirūhituŋ na icchati. Kuṭagoṇayuttaratho viya uppatham eva dhāvati. Tasmā seyyathā 'pi nāma gopo kūṭadhenuyā sabbaŋ khīraŋ pivitvā vaḍḍhitaŋ kūṭavacchaŋ dametukāmo dhenuto apanetvā ekam-ante mahantaŋ thambhaŋ nikhanitvā tattha yottena bandheyya, ath' assa so vaccho ito c' ito ca vipphanditvā palāyituŋ asakkonto tam eva thambhaŋ upanisīdeyya vā upanipajjeyya vā; evam evaŋ iminā bhikkhunā dīgharattaŋ rūpārammaṇādi rasapānavaḍḍhitaŋ duṭṭhacittaŋ dametukāmena rūpādi-ārammaṇato apanetvā araññaŋ vā rukkhamūlaŋ vā, suññāgāraŋ vā, pavesetvā tattha assāsapassāsa-thambhe satiyottena bandhitabbaŋ. Evam assa taŋ cittaŋ ito c' ito ca vipphanditvā 'pi pubbe āciṇṇārammaṇaŋ alabhamānaŋ satiyottaŋ chinditvā palāyi-

* *Compare* Visuddhimagga VIII. 3.

[1] B Ativicarantaŋ rāgaŋ; SM ativītarābhaŋ. [2] SH *omits*.

tuŋ asakkontaŋ tam ev' ārammaṇaŋ upacāra-ppaṇāvasena upanisīdati c' eva upanipajjati ca. Ten' āhu porāṇā:

Yathā thambhe nibandheyya
Vacchaŋ dammaŋ naro idha,
Bandheyy' evaŋ sakaŋ cittaŋ
Satiyā-rammaṇe daḷhan
(Vis. Magga. VIII.)

'ti. Evam assa taŋ senāsanaŋ bhāvanānurūpaŋ hoti. Atha vā yasmā idaŋ kammaṭṭhānappabhede muddhabhūtaŋ[1] sabbabuddha-paccekabuddha-buddhasāvakānaŋ visesādhigama-diṭṭhadhammasukhavihāra-padaṭṭhānaŋ, ānāpānasati-kammaṭṭhānaŋ, itthipurisa-hatthi-assādisaddasamākulaŋ gāmantaŋ apariccajitvā na sukaraŋ bhāvetuŋ, saddakaṇṭakattā jhānassa; agāmake pana araññe sukaraŋ yogāvacarena idaŋ kammaṭṭhānaŋ pariggahetvā ānāpāna-catutthajjhānaŋ[2] nibbattetvā tad eva pādakaŋ katvā saṅkhāre sammasitvā aggaphalaŋ arahattaŋ pāpuṇituŋ; tasmā tassa anurūpaŋ senāsanaŋ upādisanto Bhagavā, "Araññagato vā" 'ti ādim āha; tath' eva thero. Vatthuvijjācariyo viya hi Bhagavā, so yathā vatthuvijjācariyo nagarabhūmiŋ passitvā, suṭṭhu upaparikkhitvā, "Ettha nagaraŋ māpethā" 'ti upadisati, sotthinā ca nagare niṭṭhite rājakulato mahāsakkāraŋ labhati; evam eva yogāvacarassa anurūpaŋ senāsanaŋ upaparikkhitvā, ettha kammaṭṭhānaŋ anuyuñjitabban 'ti upadisati. Tato tattha kammaṭṭhānam anuyuttena yoginā kamena arahatte patte, Sammāsambuddho vata so Bhagavā! 'ti mahantaŋ sakkāraŋ labhati.

Ayaŋ pana bhikkhu dīpisadiso 'ti vuccati. Yathā hi mahādīpirājā araññe tiṇagahanaŋ vā, vanagahanaŋ vā, pabbatagahanaŋ vā nissāya nilīyitvā vanamahisa-gokaṇṇa-sūkarādayo mige gaṇhāti; evam eva ayaŋ araññādīsu kammaṭṭhānam anuyuñjanto bhikkhu yathākkamena sotāpatti-sakadāgāmi-anāgāmi-arahattamagge c' eva ariyaphalāni ca gaṇhātī 'ti veditabbo. Ten' āhu porāṇā:

[1] SH *v.l.* mukha-. [2] B, SM catukka-.

Yathā 'pi dīpiko nāma
Nilīyitvā gaṇhate[1] mige,
Tath' evāyaŋ buddhaputto
Yuttayogo vipassako
Araññaŋ pavisitvāna
Gaṇhāti[2] phalam uttaman 'ti.
(Vis. Magga. VIII.)

Ten' assa parakkamajavayoggabhūmiŋ[3] araññasenāsanaŋ dassento, araññagato vā 'ti ādim āha. Tattha: araññagato 'ti upari-vuttalakkhaṇaŋ yañ kiñci pavivekasukhaŋ araññaŋ gato. Rukkhamūlagato 'ti rukkhasamīpaŋ gato. Suññāgāragato 'ti suññaŋ vivittokāsaŋ gato. Ettha ca ṭhapetvā araññañ ca, rukkhamūlañ ca, avasesaŋ-sattavidha-senāsanaŋ gato 'pi suññāgāragato 'ti vattuŋ vaṭṭatī. Navavidhaŋ hi senāsenaŋ, yath' āha: "So vivittaŋ senāsanaŋ bhajati, araññaŋ, rukkhamūlaŋ, pabbataŋ, kandaraŋ, giriguhaŋ, susānaŋ, vanapatthaŋ, abbhokāsaŋ, palālapuñjan 'ti." Evam assa ututtayānukūlaŋ, dhātucariyānukūlañ ca ānāpānasatibhāvanānurūpaŋ senāsanaŋ upadisitvā alīnānuddhaccapakkhikaŋ santam iriyāpathaŋ upadisanto *nisīdatī* 'ti āha.

Atha 'ssa nisajjāya daḷhabhāvaŋ, assāsapassāsānaŋ pavattanasamatthataŋ, ārammaṇapariggahūpāyañ ca dassento pallaṅkaŋ ābhujitvā 'ti ādim āha. Tattha: *Pallaṅkan* 'ti samantato ūrubaddhāsaŋ. *Ābhujitvā* 'ti bandhitvā. *Ujuŋ kāyaŋ paṇidhāyā* 'ti uparimasarīraŋ ujukaŋ ṭhapetvā aṭṭhārasa-piṭṭhikaṇṭaka-koṭiyā koṭiŋ paṭipādetvā. Evaŋ hi nisinnassa cammamaŋsanahārūni na paṇamanti. Ath' assa yā tesaŋ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuŋ, tā na uppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaŋ ekaggaŋ hoti, kammaṭṭhānaŋ na paripatati,[4] vuddhiŋ phātiŋ upagacchati. *Parimukhaŋ satiŋ upaṭṭhapetvā* 'ti kammaṭṭhānābhimukhaŋ satiŋ ṭhapayitvā. *So sato 'va*[1] *assasati, sato passasatī* 'ti so bhikkhu evaŋ nisīditvā, evañ ca satiŋ upaṭṭhapetvā taŋ satiŋ avijahanto sato eva assasati, sato passasati. Satokārī hotī 'ti vuttaŋ hoti.

[1] SH, SM -tī. [2] B Gaṇhate.
[3] B yoggam eva bhūmiŋ. [4] B paripūrati *for* na paripatati.

Idāni yehi pakārehi satokārī hoti te pakāre dassetuŋ *Dīghaŋ vā assasanto* 'ti ādim āha. Tattha: dīghaŋ assasanto 'ti dīghaŋ assāsaŋ pavattayanto, tathā *rassaŋ*. Yā pana tesaŋ dīgharassatā, sā kālavasena veditabbā. Kadāci hi manussā hatthi-ahi-ādayo viya kālavasena dīghaŋ assasanti ca passasanti ca, kadāci sunakhasasādayo viya rassaŋ. Aññathā hi cuṇṇavicuṇṇā assāsapassāsā dīgharassā nāma na honti. Tasmā te dīghaŋ kālaŋ pavisantā ca nikkhamantā ca dīghā, rassaŋ kālaŋ pavisantā ca nikkhamantā ca rassā 'ti veditabbā. Tatrāyaŋ bhikkhu upari vuttehi navah' ākārehi dīghaŋ assasanto passasanto ca, *dīghaŋ assasāmi . . . passasāmī* 'ti pajānāti; tathā *rassaŋ* . . . Evaŋ pajānāto ca:

Dīgho rasso ca assāso
Passāso 'pi ca tādiso,
Cattāro vaṇṇā vattanti
Nāsikagge 'va bhikkhuno,
(Vis. M. VIII.)

'ti catunnañ[1] c' assa ākārānaŋ ekenākārena kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā sampajjatī 'ti veditabbā. *Sabbakāyapaṭisaŋvedī assasissāmī 'ti sikkhati, sabbakāyapaṭisaŋvedī passasissāmī 'ti sikkhatī* 'ti sakalassa assāsakāyassa ādimajjha-pariyosānaŋ viditaŋ karonto, pākaṭaŋ karonto, assasissāmī 'ti sikkhati; sakalassa passāsakāyassa . . . . . . passasissāmī 'ti sikkhati. Evaŋ viditaŋ karonto, pākaṭaŋ karonto, ñāṇasampayuttacittena assasati c' eva passasati ca, tasmā "Assasisissāmi . . . passasissāmī" 'ti sikkhatī 'ti vuccati. Ekassa hi bhikkhuno cuṇṇavicuṇṇavisaṭe[2] assāsakāye, passāsakāye vā, ādi pākaṭo hoti, na majjha-pariyosānaŋ. So ādim eva pariggahetuŋ sakkoti, majjha-pariyosāne kilamati. Ekassa majjhaŋ pākaṭaŋ hoti, na ādi-pariyosānaŋ, so majjham eva pariggahetuŋ sakkoti, ādi-pariyosāne kilamati. Ekassa pariyosānaŋ pākaṭaŋ hoti, na ādi-majjhaŋ. So pariyosānam yeva pariggahetuŋ sakkoti, ādi-majjhe kilamati. Ekassa sabbaŋ pākaṭaŋ hoti, so sabbam 'pi pariggahetum

---

[1] SH navannaŋ. [2] B cuṇṇavikate; SM cuṇṇavinane.

sakkoti, na katthaci kilamati. Tādisena bhāvitabban 'ti dassento āha: Sabbakāyapaṭisaŋvedī 'ti ādi.

Tattha: sikkhatī 'ti evaŋ ghaṭati vāyamati. Yo vā tathābhūtassa saŋvaro ayam ettha adhisīlasikkhā; yo vā tathābhūtassa samādhi ayaŋ adhicittasikkhā; yā tathābhūtassa paññā ayaŋ adhipaññāsikkhā; 'ti imā tisso sikkhāyo tasmiŋ ārammaṇe tāya satiyā tena manasikārena sikkhati āsevati bhāveti bahulīkarotī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Tattha yasmā purimanayena kevalaŋ assāsitabbaŋ passāsitabbam eva ca, na aññaŋ kiñci kātabbaŋ, ito paṭṭhāya pana ñāṇuppādanādīsu yogo karaṇīyo; tasmā tattha assasāmī 'ti pajānāti, passasāmī 'ti pajānātī 'ti c' eva vattamānakālavasena pāḷiŋ vatvā ito paṭṭhāya kattabbassa ñāṇuppādādino ākārassa dassanatthaŋ sabbakāyapaṭisaŋvedī assasissāmī 'ti ādinā nayena anāgatakālavasena pāḷi āropitā 'ti veditabbā.

Passambhayaŋ kāyasaṅkhāraŋ ... pe ... sikkhatī 'ti oḷārikaŋ assāsapassāsa-saṅkhātaŋ kāyasaṅkhāraŋ passambhento paṭippassambhento nirodhento vūpasamento assasissāmi, passasissāmī 'ti vā sikkhati. Tatr' evaŋ oḷārikasukhumatā ca passaddhi ca veditabbā: Imassa hi bhikkhuno pubbe apariggahitakāle kāyo ca cittañ ca sadarathā honti oḷārikā. Kāyacittānaŋ oḷārikatte avūpasante assāsapassāsā 'pi oḷārikā honti, balavatarā hutvā pavattanti, nāsikā na ppahoti, mukhena assasanto 'pi, passasanto 'pi, tiṭṭhati. Yadā pan' assa kāyo 'pi, cittam 'pi pariggahītā honti, tadā te santā honti vūpasantā. Tesu vūpasantesu[1] assāsapassāsā sukhumā hutvā pavattanti, "Atthi nu kho n' atthī"? 'ti vicetabbākārapattā honti. Seyyathā 'pi purisassa dhāvitvā, pabbatā vā orohitvā, mahābhāraŋ vā sīsato āropetvā ṭhitassa oḷārikā assāsapassāsā honti . . . pe[2] . . . tiṭṭhati; yadā pan' esa taŋ parissamaŋ vinodetvā, nahātvā ca pivitvā ca, allasāṭakaŋ hadaye katvā sītāya chāyāya nipanno hoti, ath' assa te assāsapassāsā sukhumā honti, "Atthi nu kho n' atthī?" 'ti vicetabbākārappattā. Evam eva imassa bhikkhuno apari-

[1] B santesu. [2] *All editions repeat in full.*

ggahītakāle 'ti vitthāretabbaŋ. Tathā hi 'ssa pubbe apariggahītakāle oḷārikoḷārike kāyasaṅkhāre passambhemī 'ti ābhogasamannāhāra-manasikāro n' atthi, pariggahītakāle pana atthi. Ten' assa apariggahītakālato pariggahītakāle kāyasaṅkhāro sukhumo hoti. Ten' āhu porāṇā:

Sāraddhe kāye citte ca
Adhimattaŋ pavattati.
Asāraddhamhi kāyamhi
Sukhumaŋ sampavattatī 'ti.
(Vis. M. VIII.)

Pariggahe[1] 'pi oḷāriko, paṭhamajjhānūpacāre sukhumo. Tasmim 'pi oḷāriko, paṭhamajjhāne sukhumo. Paṭhamajjhāne ca dutiyajjhānūpacāre ca oḷāriko, dutiyajjhāne sukhumo. Dutiyajjhāne ca tatiyajjhānūpacāre ca oḷāriko, tatiyajjhāne sukhumo. Tatiyajhāne ca catutthajjhānūpacāre ca oḷāriko, catutthajjhāne atisukhumo, appavattim eva pāpuṇāti. Idaŋ tāva Dīghabhāṇaka-Saŋyuttabhāṇakānaŋ mataŋ. Majjhimabhāṇakā pana, "Paṭhamajjhāne oḷāriko, dutiyajjhānūpacāre sukhumo," 'ti evaŋ heṭṭhimaheṭṭhimajjhānato uparūpari jhānūpacāre 'pi sukhumataraŋ icchanti. Sabbesaŋ yeva pana matena apariggahītakāle pavattakāyasaṅkhāro pariggahītakāle paṭippassambhati; pariggahītakāle pavattakāyasaṅkhāro paṭhamajjhānūpacāre . . . pe . . . catutthajjhāne paṭippassambhati. Ayaŋ tāva samathe nayo.

Vipassanāya pana apariggahītakāle pavattakāyasaṅkhāro o., mahābhūtapariggahe sukhumo. So 'pi o., upādārūpapariggahe su. So 'pi o., sakalarūpapariggahe . . . arūpapariggahe . . . rūpārūpapariggahe . . . paccayapariggahe . . . sappaccayanāmarūpadassane . . . lakkhaṇārammaṇikavipassanāya . . . dubbalavipassanāya oḷāriko, balavavipassanāya sukhumo. Tattha pubbe vuttanayen' eva purimassa purimassa pacchimena pacchimena paṭippassaddhi veditabbā. Evam ettha oḷārikasukhumatā, paṭippassaddhi

[1] B, SM Pariggahitakāle.

ca veditabbā. Ayaŋ tāv' ettha kāyānupassanāvasena vuttassa paṭhamacatukkassa anupubbapadavaṇṇanā.

Yasmā pan' ettha idam eva catukkaŋ ādikammikassa kammaṭṭhānavasena vuttaŋ, itarāni pana tīṇi catukkāni ettha pattajjhānassa vedanā-citta-dhammānupassanāvasena; Tasmā imaŋ kammaṭṭhānaŋ bhāvetvā ānāpānacatukkajjhānapadaṭṭhānāya vipassanāya saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇitukāmena ādikammikena kulaputtena Visuddhimagge vuttanayena sīlaparisodhanādīni sabbakiccāni katvā sattaṅgasamannāgatassa ācariyassa santike pañcasandhikaŋ kammaṭṭhānaŋ uggahetabbaŋ. Tatr' ime pañca sandhāyo: uggaho, paripucchā, upaṭṭhānaŋ, appaṇā, lakkhaṇan 'ti.

Tattha: Uggaho nāma kammaṭṭhānassa uggaṇhanaŋ. Paripucchā nāma kammaṭṭhānassa paripucchanaŋ. Upaṭṭhānaŋ nāma kammaṭṭhānassa upaṭṭhānaŋ. Appaṇā nāma kammaṭṭhānassa appaṇā. Lakkhaṇaŋ nāma kammaṭṭhānassa lakkhaṇā. Evaŋ-lakkhaṇam idaŋ kammaṭṭhānan 'ti kammaṭṭhāna-sabhāvūpadhāraṇan 'ti vuttaŋ hoti. Evaŋ pañcasandhikaŋ kammaṭṭhānaŋ uggaṇhanto attanā 'pi na kilamati, ācariyam 'pi na viheseti.[1] Tasmā thokaŋ uddisāpetvā bahuŋ kālaŋ sajjhāyitvā evaŋ pañcasandhikaŋ kammaṭṭhānaŋ uggahetvā ācariyassa santike vā aññattha vā aṭṭhārasadosayutte vihāre vajjetvā pañcaṅgasamannāgate senāsane vasantena upacchinna-khuddakapaḷibodhena katabhattakiccena bhattasammadaŋ paṭivinodetvā sukhanisinnena Ratanattaya-guṇānussaraṇena cittaŋ sampahaŋsetvā ācariyuggahato ekapadam 'pi aparihāpentena idaŋ ānāpānasati-kammaṭṭhānaŋ manasikātabbaŋ. Tatrā-yaŋ manasikāravidhi:

Gaṇanā anubandhanā
Phusanā ṭhapanā sallakkhaṇā
Vivaṭṭanā pārisuddhi
Tesañ ca paṭipassanā 'ti.

(Vis. M. VIII.)

[1] B viheṭheti.

Tattha: Gaṇanā 'ti gaṇanā yeva. Anubandhanā 'ti anugamanā. Phusanā 'ti phuṭṭhaṭṭhānaŋ. Ṭhapanā 'ti appaṇā. Sallakkhanā 'ti vipassanā. Vivaṭṭanā 'ti maggo. Pārisuddhī 'ti phalaŋ. Tesañ ca paṭipassanā 'ti paccavekkhaṇā.

Tattha iminā ādikammikena kulaputtena paṭhamaŋ gaṇanāya idaŋ kammaṭṭhānaŋ manasikātabbaŋ. Gaṇentena pana pañcannaŋ heṭṭhā na ṭhapetabbaŋ. Dasannaŋ upari na gaṇetabbaŋ. Antarā khaṇḍaŋ na dassetabbaŋ. Pañcannaŋ heṭṭhā ṭhapentassa hi sambādhe okāse cittuppādo vipphandati, sambādhe vaje sanniruddhagogaṇo viya. Dasannaŋ upari nentassa gaṇananissito cittuppādo hoti. Antarā khaṇḍaŋ dassentassa, "Sikhāppattaŋ nu kho me kammaṭṭhānan?" 'ti cittaŋ vikampati. Tasmā ete dose vajjetvā gaṇetabbaŋ. Gaṇentena ca paṭhamaŋ dandhagaṇanāya dhaññamāpakagaṇanāya gaṇetabbaŋ. Dhaññamāpako hi nāḷiŋ pūretvā "Ekan" 'ti vatvā okirati. Puna pūrento kiñci kacavaraŋ disvā chaḍḍento "Ekaŋ ekan" 'ti vadati. Es' eva nayo "Dve dve" 'ti ādīsu. Evam eva iminā 'pi assāsapassāsesu yo upaṭṭhāti, taŋ gahetvā "Ekaŋ ekan" 'ti ādiŋ katvā yāva "Dasa dasā" 'ti pavattamānaŋ pavattamānaŋ upalakkhetvā 'va gaṇetabbaŋ. Tassa evaŋ gaṇayato nikkhamantā ca pavisantā ca assāsapassāsā pākaṭā honti. Athā-nena taŋ dandhagaṇaŋ dhaññamāpakagaṇanaŋ pahāya sīghagaṇanāya gopālakagaṇanāya gaṇetabbaŋ. Cheko hi gopālako sakkharāyo ucchaṅgena gahetvā rajjudaṇḍahattho pāto vajaŋ gantvā gāvo piṭṭhiyaŋ paharitvā paḷighatthambhamatthake nisinno dvāraŋ pattaŋ pattaŋ yeva gāviŋ "Eko dve" 'ti sakkharaŋ khipitvā khipitvā gaṇeti. Tiyāmarattiŋ sambādhe okāse dukkhavuttha-gogaṇo nikkhamanto aññamaññaŋ upanighaŋsento[1] vegena vegena puñjapuñjo hutvā nikkhamati. So vegena, "Tīni, cattāri, pañca, dasā" 'ti gaṇeti yeva. Evam assā-pi purimanayena gaṇayato assāsapassāsā pākaṭā hutvā sīghaŋ sīghaŋ punappunaŋ sañcaranti. Tato tena punappunaŋ sañcarantī 'ti ñatvā anto ca bahi ca agahetvā dvāraŋ pattaŋ pattaŋ yeva gahetvā

[1] B ghaŋsanto.

"Eko, dve, tīṇi, cattāri, pañca; Eko, . . . pe . . . pañca, cha, satta, aṭṭha, nava, dasā" 'ti sīghaŋ sīghaŋ gaṇetabbam eva ca. Gaṇanāpaṭibaddhe hi kammaṭṭhāne gaṇanābalen' eva cittaŋ ekaggaŋ hoti, arittupatthambhanavasena caṇḍasote nāvāṭhapanam iva.

Tass' evaŋ sīghaŋ sīghaŋ gaṇayato kammaṭṭhānaŋ nirantaraŋ pavattaŋ viya hutvā upaṭṭhāti. Atha nirantaraŋ pavattatī 'ti ñatvā anto ca bahi ca vātaŋ apariggahetvā purimanayen' eva vegena gaṇetabbaŋ. Anto pavisanavātena hi saddhiŋ cittaŋ pavesayato abbhantaraŋ vātabbhāhataŋ medapuṭaŋ[1] viya hoti. Bahi-nikkhamanavātena saddhiŋ cittaŋ nīharato bahiddhā puthuttārammaṇe cittaŋ vikkhipati.[2] Phuṭṭhokāse pana satiŋ ṭhapetvā bhāventass' eva bhāvanā sampajjati. Tena vuttaŋ: "Anto ca bahi ca . . . pe . . . gaṇetabban" 'ti. Kīva ciraŋ pan' etaŋ gaṇetabban? 'ti. Yāva vinā gaṇanāya assāsapassāsārammaṇe sati patiṭṭhāti. Bahivisaṭavitakka-vicchedaŋ katvā assāsapassāsārammaṇe satisaṇṭhāpanatthaŋ yeva hi gaṇanā 'ti.

Evaŋ gaṇanāya manasikatvā anubandhanāvasena manasikātabbaŋ. Anubandhanā nāma gaṇanaŋ paṭisaŋharitvā satiyā nirantaraŋ assāsapassāsānaŋ anugamanaŋ. Tañ ca kho pana na ādi-majjha-pariyosānānugamanavasena. Ādimajjha-pariyosānāni tantassā-nugamane ādīnavā ca heṭṭhā vuttān' eva. Tasmā anubandhanāya manasikarontena na ādimajjhapariyosānavasena manasikātabbaŋ. Api ca kho phusanāvasena ca ṭhapanāvasena ca manasikātabbaŋ. Gaṇanā-nubandhanāvasena viya hi phusanā-ṭhapanāvasena visuŋ manasikāro n' atthī. Phuṭṭhaphuṭṭha-ṭṭhāne yeva pana gaṇento gaṇanāya ca phusanāya ca manasikaroti. Tatth' eva gaṇanaŋ paṭisaŋharitvā te satiyā anubandhanto appaṇāvasena ca cittaŋ ṭhapento anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasikarotī 'ti vuccati. Sv-āyamattho Aṭṭhakathāsu vutta-paṅgula-dovārikopamāhi, idh' eva pāḷiyaŋ vutta-kakacūpamāya ca, veditabbo.

---

[1] SH -pūritaŋ. [2] B vikkhambhati.

Tatrā-yaŋ paṅgulopamā: Seyyathā 'pi paṅgulo dolāya kīḷataŋ mātāputtānaŋ dolaŋ khipitvā tatth' eva dolathambhamūle nisinno kamena āgacchantassa ca gacchantassa ca dolāphalakassa ubho koṭiyo majjhañ ca passati, na ca ubhokoṭimajjhānaŋ dassanatthaŋ byāvaṭo hoti; Evam eva bhikkhu sativasena upanibandhanatthambhamūle ṭhatvā assāsapassāsadolaŋ khipitvā tatth' eva nimitte satiyā nisīdanto kamena āgacchantānañ ca, gacchantānañ ca phuṭṭhaṭṭhāne assāsapassāsānaŋ ādi-majjha-pariyosānaŋ satiyā anugacchanto tatth' eva cittaŋ ṭhapetvā passati, na ca tesaŋ dassanatthaŋ byāvaṭo hoti. Ayaŋ paṅgulopamā.

Ayaŋ pana dovārikopamā: Seyyathā 'pi dovāriko nagarassa anto ca bahi ca purise,[1] "Ko tvaŋ? Kuto āgato? Kuhiŋ vā gacchasi? Kiŋ vā te hatthe?" 'ti na vīmaŋsati, na hi tassa te bhārā, dvārappattaŋ dvārappattaŋ yeva pana vīmaŋsati; evam eva imassa bhikkhuno antopaviṭṭhavātā ca bahinikkhantavatā[2] ca na bhārā honti, dvārappattā dvārappattā yeva bhārā 'ti. Ayaŋ dovārikopamā.

Kakacūpamā pana, "Nimittaŋ assāsapassāsā" 'ti ādinā nayena idha vuttā yeva. Idha pan' assa āgatāgatavasena amanasikāramattam eva payojanan 'ti veditabbaŋ. Idaŋ kammaṭṭhānaŋ manasikaroto kassaci na ciren' eva nimittañ ca uppajjati, avasesajjhānaṅga-paṭimaṇḍitā appaṇā-saṅkhātā ṭhapanā ca sampajjati. Kassaci pana gaṇanāvasen' eva manasikārakālato ppabhuti yathā sāraddhakāyassa mañce vā pīṭhe vā nisīdato mañcapīṭhaŋ onamati, vikūjati, paccattharaṇaŋ valiŋ gaṇhāti; asāraddhakāyassa pana nisīdato n' eva mañcapīṭhaŋ onamati, na vikūjati, na . . . gaṇhāti; tūlapicupūritaŋ viya mañcapīṭhaŋ hoti; (Kasmā? yasmā asāraddhakāyo lahuko hoti.) evam evaŋ gaṇanāvasena manasikārakālato ppabhuti anukkamena oḷārika-assāsapassāsanirodhavasena kāyassa darathe vūpasante kāyo 'pi cittam 'pi lahukaŋ hoti; sarīraŋ ākāse laṅghanākārappattaŋ viya hoti. Tassa oḷārika-assāsapassāse niruddhe sukhuma-assāsa-

[1] B, SH *v.l. omit.* [2] B -nikkhamana-.

passāsa-nimittārammaṇaŋ cittaŋ pavattati. Tasmim 'pi niruddhe aparāparato sukhumataraŋ assāsapassāsa-nimittārammaṇaŋ pavattati yeva. Sv-āyam-attho uparivutta-kaŋsathālopamāya veditabbo. Yathā hi aññāni kammaṭṭhānāni uparūpari vibhūtāni honti, na tathā idaŋ. Idaŋ pana uparūpari bhāventassa[1] sukhumattaŋ gacchati, upaṭṭhānam 'pi na upagacchati. Evaŋ anupaṭṭhante pana tasmiŋ tena bhikkhunā, "Ācariyaŋ pucchissāmī" 'ti va, "Naṭṭhaŋ dāni me kammaṭṭhānan" 'ti vā uṭṭhāy' āsanā na gantabbaŋ. Iriyāpathaŋ vikopetvā gacchato hi kammaṭṭhānaŋ navanavam eva hoti. Tasmā yathānisinnen' eva desato āharitabbaŋ.

Tatrā-yaŋ āharaṇūpāyo: Tena bhikkhunā kammaṭṭhānassa anupaṭṭhānabhāvaŋ ñatvā iti paṭisañcikkhitabbaŋ, "Ime assāsapassāsā nāma kattha atthi? Kattha n' atthi? Kassa vā atthi? Kassa vā n' atthī?" 'ti. Ath' evaŋ paṭisañcikkhato, "Ime anto-mātukucchiyaŋ n' atthi, udake nimuggānaŋ n' atthi. Tathā asaññībhūtānaŋ, matānaŋ, catutthajjhānaŋ samāpannānaŋ, rūpārūpabhavasamaṅgīnaŋ, nirodhasamāpannānan," 'ti ñatvā evaŋ attanā 'va attā paṭicodetabbo, "Nanu tvaŋ paṇḍita, n' eva mātukucchigato, na udake nimuggo, na asaññībhūto, na mato, na catutthajjhānaŋ samāpanno, na rūpārūpabhavasamaṅgī, na nirodhasamāpanno. Atthi yeva te assāsapassāsā; mandapaññatāya pana pariggahetuŋ na sakkosī" 'ti.

Athā-nena pakatiphuṭṭhavasena cittaŋ ṭhapetvā manasikāro pavattetabbo. Ime hi dīghanāsikassa nāsāpuṭaŋ ghaṭṭento pavattanti, rassanāsikassa uttaroṭṭhaŋ. Tasmā 'nena, "Idaŋ nāma ṭhānaŋ ghaṭṭentī" 'ti nimittaŋ ṭhapetabbaŋ. Imam eva hi atthavasaŋ paṭicca vuttaŋ Bhagavatā: Nā-haŋ bhikkhave muṭṭhassatissa asampajānassa ānāpānasati-bhāvanaŋ vadāmī" 'ti. Kiñ cā-pi hi yaŋ kiñci kammaṭṭhānaŋ satassa sampajānass' eva sampajjati, ito aññaŋ pana manasikarontassa pākaṭaŋ hoti. Idam pana ānāpānasati-kamma-

[1] B *repeats twice.*

ṭṭhānaŋ garukaŋ, garukabhāvanaŋ, buddha-paccekabuddha-buddhaputtānaŋ mahāpurisānaŋ yeva manasikārabhūmibhūtaŋ, na c' eva ittaraŋ,[1] na ca ittara[1]-sattasamāsevitaŋ. Yathā yathā manasi-kayirati,[2] tathā tathā santaŋ c' eva hoti sukhumañ ca. Tasmā ettha balavatī sati ca paññā ca icchitabbā. Yathā hi maṭṭhasaṭakassa tunnakaraṇakāle sūci 'pi sukhumā icchitabbā, sūcipāsavedhanam[3] 'pi tato sukhumataraŋ; evam eva[4] maṭṭhasāṭakasadisassa imassa kammaṭṭhānassa bhāvanākāle sūcipaṭibhāgā sati 'pi, sūcipāsavedhanapaṭibhāgā[3] taŋsampayuttā paññā 'pi balavatī icchitabbā. Tāhi ca pana satipaññāhi samannāgatena bhikkhunā na te assāsapassāsā aññatra pakatiphuṭṭhokāsā 'va[4] pariyesitabbā.

Yathā hi kassako khettaŋ kasitvā balivadde muñcitvā gocaramukhe katvā chāyāya nisinno vissameyya, ath' assa te balivaddā vegena aṭaviŋ paviseyyuŋ; yo hoti cheko kassako, so puna te gahetvā yojetukāmo na tesaŋ anupadaŋ gantvā aṭaviŋ āhiṇḍati; atha kho rasmiñ ca patodañ ca gahetvā ujukam eva tesaŋ nipātanatitthaŋ[5] gantvā nisīdati vā, nipajjati va; atha te goṇe divasabhāgaŋ caritvā nipātanatitthaŋ[6] otaritvā, nahātvā ca pivitvā ca paccuttaritvā ṭhite disvā, rasmiyā bandhitvā patodena vijjhanto ānetvā yojetvā puna kammaŋ karoti; evam eva[4] tena bhikkhunā na te assāsapassāsā aññatra pakatiphuṭṭhokāsā pariyesitabbā. Satirasmiŋ pana paññāpatodañ ca gahetvā pakatiphuṭṭhokāse cittaŋ ṭhapetvā manasikāro pavattetabbo. Evaŋ hi 'ssa manasikaroto na cirass' eva te upaṭṭhanti nipātanatitthe viya goṇā. Tato tena satirasmiyā bandhitvā tasmiŋ yeva ṭhāne yojetvā paññāpatodena vijjhantena punappunaŋ kammaṭṭhānaŋ anuyuñjitabbaŋ. Tass' evam anuyuñjato na cirass' eva nimittaŋ upaṭṭhāti. Tam pan' etaŋ na sabbesaŋ ekasadisaŋ hoti. Api ca kho kassaci sukhasamphassaŋ uppādayamāno tūlapicu viya, kappāsapicu viya, vātadhārā viya ca upaṭṭhātī 'ti ekacce āhu.

---

[1] SH itara. [2] B -kariyati.
[3] B -pāsaka-. [4] SH, SM evaŋ.
[5] B *omits*. [6] SH, SM nipānatitthaŋ (*throughout*).

Ayam pana Aṭṭhakathāsu vinicchayo: Idaŋ hi kassaci tārakarūpaŋ viya, maṇigūḷikā viya, muttāguḷika viya ca; kassaci kharasamphassaŋ hutvā kappāsaṭṭhi viya, dārusārasūci viya ca; kassaci dīghapāmaṅgasuttaŋ viya, kusumadāmaŋ viya, dhūmasikhā viya ca, kassaci vitthaŋ makkaṭakasuttaŋ viya, vaḷāhakapaṭalaŋ viya, padumapupphaŋ viya, rathacakkaŋ viya, candamaṇḍalaŋ viya, suriyamaṇḍalaŋ viya, ca upaṭṭhāti. Tañ ca pan' etaŋ yathā sambahulesu bhikkhūsu suttantaŋ sajjhāyitvā nisinnesu ekena bhikkhunā, "Tumhākaŋ kīdisaŋ hutvā idaŋ suttaŋ upaṭṭhātī?" 'ti vutte eko, "Mayhaŋ mahatī pabbateyyā nadī viya upaṭṭhātī" 'ti āha; añño, "Mayhaŋ ekā vanarājī viya"; añño, "Mayhaŋ eko sītacchāyo sākhāsampanno phalabhārabhārito rukkho viyā," 'ti tesaŋ hi taŋ ekam eva suttaŋ saññānānatāya nānato upaṭṭhāti; evaŋ ekam eva kammaṭṭhānaŋ saññānānatāya nānato upaṭṭhāti. Saññajaŋ hi etaŋ saññānidānaŋ, saññāpabhavaŋ. Tasmā saññānānatāya nānato upaṭṭhātī 'ti veditabbaŋ. Evaŋ upaṭṭhite pana nimitte tena bhikkhunā ācariyasantikaŋ gantvā ārocetabbaŋ: "Mayhaŋ bhante evarūpaŋ nāma upaṭṭhātī" 'ti. Ācariyena pana, "Nimittam idaŋ āvuso, kammaṭṭhānaŋ punappunaŋ manasi-karohi sappurisā!" 'ti vattabbo. Athā-nena nimitte yeva cittaŋ ṭhapetabbaŋ. Evam assā-yaŋ itoppabhuti ṭhapanāvasena bhāvanā hoti. Vuttaŋ h' etaŋ porāṇehi:

Nimitte ṭhapayaŋ cittaŋ
Nānākāraŋ vibhāvayaŋ
Dhīro assāsapassāse
Sakaŋ cittaŋ nibandhatī 'ti.
(Vis. M. 286.)

Tass evaŋ nimittupaṭṭhānato pabhuti nīvaraṇāni vikkhambhitān' eva honti, kilesā sannisinnā 'va, cittaŋ upacārasamādhinā samāhitam eva. Athā-nena taŋ nimittaŋ n' eva vaṇṇato manasi-kātabbaŋ, na lakkhaṇato paccavekkhitabbaŋ. Api ca kho khattiyamahesiyā cakkavattigabbho viya kassakena sāliyavagabbho viya ca āvāsādīni satta asappāyāni vajjetvā, tan' eva satta sappāyāni sevantena sādhukaŋ rakkhitabbaŋ.

Atha naŋ evaŋ rakkhitvā punappunaŋ manasikāravasena vuddhiŋ virūḷhiŋ gamayitvā dasavidhaŋ appaṇākosallaŋ sampādetabbaŋ, viriyasamatā yojetabbā. Tass' evaŋ ghaṭentassa Visuddhimagge vuttānukkamena* tasmiŋ nimitte catukka-pañcakajjhānāni nibbattanti. Evaŋ nibbatta-catukka-pañcakajjhāno pan' ettha bhikkhu sallakkhaṇā-vivaṭṭanāvasena kammaṭṭhānaŋ vaḍḍhetvā pārisuddhiŋ pattukāmo tad eva jhānaŋ pañcah' ākārehi vasippattaŋ paguṇaŋ katvā, nāmarūpaŋ vavatthapetvā vipassanaŋ paṭṭhapeti.

Kathaŋ ?

So hi samāpattito vuṭṭhāya assāsapassāsānaŋ samudayo karajakāyo ca cittañ cā 'ti passati. Yathā hi kammāragaggariā dhamamānāya bhastañ ca purisassa ca tajjaŋ vāyāmaŋ paṭicca vāto sañcarati, evam eva kāyañ ca cittañ ca paṭicca assāsapassāsā 'ti; tato assāsapassāse ca kāyañ ca rūpan 'ti; cittañ ca taŋsampayutte ca dhamme arūpan 'ti vavatthapeti. Evaŋ nāmarūpaŋ vavatthapetvā tassa paccayaŋ pariyesati. Pariyesanto ca taŋ disvā tīsu 'pi addhāsu nāmarūpassa pavattiŋ ārabbha kaṅkhaŋ vitarati. Vitiṇṇakaṅkho kalāpasammasanavasena aniccaŋ, dukkham, anattā 'ti tilakkhaṇaŋ āropetvā udayabbayānupassanāya uppanne obhāsādayo dasa vipassanūpakkilese pahāya, upakkilesavimuttaŋ udayabbayānupassanāñāṇaŋ Maggo 'ti vavatthapetvā, udayaŋ pahāya bhaṅganupassanaŋ patvā, nirantaraŋ bhaṅgānupassanena bhayato upaṭṭhitesu sabbasaṅkhāresu nibbindanto virajjanto vimuccanto, yathākkamena cattāro ariyamagge pāpuṇitvā arahattaphale patiṭṭhāya ekūnavīsatibhedassa paccavekkhaṇañāṇassa pariyantappatto sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyo hoti. Ettāvatā c' assa gaṇanaŋ ādiŋ katvā paṭipassanāpariyosānā ānāpānasatisamādhibhāvanā samattā hotī 'ti.

Ayaŋ Sabbākārato Paṭhamacatukka-Vaṇṇanā.

---

* VM, *page* 286.

Itaresu pana tīsu catukkesu yasmā visuŋ kammaṭṭhānabhāvanānayo nāma n' atthi, tasmā anupadavaṇṇanānayen' eva tesaŋ evam attho veditabbo:

Pītisaŋvedī 'ti pītiŋ paṭisaŋviditaŋ karonto pākaṭaŋ karonto, Assasissāmī . . . passasissāmī 'ti sikkhati. Tattha dvih' ākārehi pīti paṭisaŋveditā hoti: ārammaṇato ca asammohato ca. Kathaŋ ārammaṇato pīti paṭisaŋveditā hoti? Sappītike dve jhāne samāpajjati. Tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhena ārammaṇato pīti paṭisaŋviditā[1] hoti tadārammaṇassa paṭisaŋviditattā. Kathaŋ asammohato? Sappītike dve jhāne samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ pītiŋ khayato vayato sammasati. Tassa vipassanākkhaṇe lakkhaṇapaṭivedhena asammohato pīti paṭisaŋviditā hoti.[1] Eten' eva nayena avasesapadāni 'pi atthato veditabbāni. Idaŋ pan' ettha visesamattaŋ:

Tiṇṇaŋ jhānānaŋ vasena sukhapaṭisaŋveditā hoti, catunnam 'pi jhānānaŋ vasena cittasaṅkhārapaṭisaŋveditā veditabbā. Cittasaṅkhāro 'ti vedanā-saññākkhandhā.

[176] *Passambhayaŋ kāyasaṅkhāran* 'ti [a](oḷārikaŋ oḷārikaŋ cittasaṅkhāraŋ)[b] passambhento, nirodhento 'ti attho. So vitthārato kāyasaṅkhāre vuttanayena veditabbo. Api c' ettha pīti-pade pīti-sisena vedanā vuttā. Sukha-pade sarūpen' eva vedanā. Dvīsu cittasaṅkhāra-padesu saññā ca vedanā ca cetasikā. Ete dhammā "cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā" 'ti vacanato, "saññāsampayuttā vedanā" 'ti evaŋ vedanānupassanānayena idaŋ catukkaŋ bhāsitan 'ti veditabbaŋ. Tatiyacatukke 'pi catunnaŋ jhānānaŋ vasena cittapaṭisaŋveditā veditabbā.

Abhippamodayaŋ cittan 'ti cittaŋ modento pamodento bhāsento[2] pabhāsento[3] Assasissāmī . . . passasissāmī 'ti sikkhati. Tattha dvīh' ākārehi abhippamodo hoti: samādhivasena ca vipassanāvasena ca. Kathaŋ samādhivasena?

---

[1] SH -veditā; SM -viditā (*throughout*).
[a] *to* [b] B oḷārikacittasaṅkhāraŋ.
[2] B hāsento. [3] B pahāsento.

Sappītike dve jhāne samāpajjati, so samāpattikkhaṇe sampayuttapītiyā cittaŋ āmodeti pamodeti. Kathaŋ vipassanāvasena ? Sappītike dve jhāne samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ pītiŋ khayato vayato sammasati.[1] Evaŋ vipassanākkhaṇe jhānasampayuttaŋ pītiŋ ārammaṇaŋ katvā cittaŋ āmodeti pamodeti. Evaŋ paṭipanno, abhippamodayaŋ cittaŋ . . . . . . sikkhatī 'ti vuccati.

Samādahaŋ cittan 'ti paṭhamajjhānādivasena ārammaṇe cittaŋ samaŋ ādahanto samaŋ ṭhapento. Tāni vā pana jhānāni samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ cittaŋ khayato vayato sammasato vipassanākkhaṇe lakkhaṇapaṭivedhena uppajjati khaṇika-cittekaggatā. Evaŋ uppannāya khaṇikacittekaggatāya vasena 'pi ārammane cittaŋ samaŋ ādahanto, samaŋ ṭhapento, " samādahaŋ cittaŋ assasissāmi . . . passasissamī 'ti sikkhatī " 'ti vuccati.

Vimocayaŋ cittan 'ti paṭhamajjhānena nīvaraṇehi cittaŋ mocento vimocento, dutiyena vitakkavicārehi, tatiyena pītiyā, catutthena sukhadukkhehi cittaŋ mocento vimocento; tāni vā pana jhānāni samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ[2] cittaŋ[2] khayato vayato sammasati. So vipassanākkhaṇe aniccānupassanāya niccasaññāto cittaŋ mocento vimocento; dukkhānupassanāya sukhasaññāto, anattānupassanāya attasaññāto, nibbidānupassanāya nandito, virāgānupassanāya rāgato, nirodhānupassanāya samudayato, paṭinissaggānupassanāya ādānato cittaŋ mocento vimocento assasati c' eva passasati ca. Tena vuccati: Vimocayaŋ cittaŋ . . . 'ti sikkhatī 'ti.

Catutthe catukke pana *aniccānupassī* 'ti ettha tāva aniccaŋ veditabbaŋ, aniccatā veditabbā, aniccānupassanā veditabbā, aniccānupassī veditabbo. Tattha: aniccan 'ti pañcakkhandhā. Kasmā ? Uppāda-vaya-ññathattabhāvā. Aniccatā 'ti tesaŋ yeva uppāda-vaya-ññathattaŋ, hutvā abhāvo vā. Nibbattānaŋ ten' ev' ākārena aṭhatvā[3] khaṇabhaṅgena

[1] B sampassati. [2] B jhānasampayuttadhamme.
[3] B ahutva; SH *v.l.* ṭhatvā.

bhedo 'ti attho. Anīccānupassanā 'ti tassā aniccatāya vasena rūpādīsu aniccan 'ti anupassanā. Aniccānupassī 'ti tāya anupassanāya samannāgato. Tasmā evambhūto assasanto passasanto ca idha " aniccānupassī . . . sikkhatī " 'ti veditabbo.

Virāgānupassī 'ti ettha pana dve virāgā: khayavirāgo ca accantavirāgo ca. Tattha khayavirāgo 'ti saṅkhārānaŋ khaṇabhaṅgo. Accantavirāgo 'ti nibbāṇaŋ. Virāgānupassanā 'ti tadubhayadassanavasena pavattā vipassanā ca maggo ca. Tāya duvidhāya 'pi anupassanāya samannāgato hutvā assasanto passasanto ca " Virāgānupassī . . . . . . sikkhatī " 'ti veditabbo. *Nirodhānupassī*-pade 'pi es' eva nayo.

Paṭinissaggānupassī 'ti etthā pi dve paṭinissaggā: pariccāgapaṭinissaggo ca pakkhandanapaṭinissaggo ca. Paṭinissaggo yeva anupassanā paṭinissaggānupassanā. Vipassanāmaggānam etaŋ adhivacanaŋ. Vipassanā hi tadaṅgavasena saddhiŋ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajati, saṅkhatadosadassanena ca tabbiparīte nibbāṇe tanninnatāya pakkhandatī 'ti pariccāgapaṭinissaggo c' eva pakkhandanapaṭinissaggo cā-ti vuccati. Maggo samucchedavasena saddhiŋ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajati, ārammaṇakaraṇena[1] nibbāṇe pakkhandatī 'ti pariccāgapaṭinissaggo c' eva pakkhandanapaṭinissaggo ca-ti vuccati. Ubhayam 'pi pana purimañāṇānaŋ[2] anu-anupassanato anupassanā 'ti vuccati. Tāya duvidhāya 'pi paṭinissaggānupassanāya samannāgato hutvā assasanto ca passasanto ca " paṭinissaggānupassī . . . . . . sikkhatī " 'ti veditabbo.

Ettha ca aniccānupassī 'ti taruṇavipassanāya vasena vuttaŋ. Virāganupassī 'ti tato balavatarāya saṅkhāresu virajjanasamatthāya[3] vipassanāya vasena; nirodhānupassī 'ti tato balavatarāya kilesanirodhanasamatthāya vipassanāya

[1] B -karaṇavasena. [2] SH purimapurima-. [3] B vivaṭṭana-.

vasena; paṭinissaggānupassī 'ti maggassa āsannabhūtāya titikkhāya[1] vipassanāya vasena vuttan 'ti veditabbaŋ. Yattha pana maggo 'pi labbhati so abhiñño yeva. Evam idaŋ catukkaŋ suddhavipassanāvasena vuttaŋ, purimāni pana tīṇi samathavipassanāvasenā 'ti.

Anāpānasatimātikā-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

33. Idāni yathānikkhittaŋ mātikaŋ paṭipāṭiyā bhājetvā dassetuŋ *Idhā 'ti imissā diṭṭhiyā* 'ti ādi āraddhaŋ. Tattha: Imissā diṭṭhiyā 'ti ādīhi dasahi padehi sikkhattaya-saṅkhātaŋ sabbaññubuddhasāsanam eva kathitaŋ. Taŋ hi Buddhena bhagavatā diṭṭhattā diṭṭhī 'ti vuccati. Taŋ yeva khamanavasena khanti, ruccanavasena ruci, gahaṇavasena ādāyo, sabhāvaṭṭhena dhammo, sikkhitabbaṭṭhena vinayo, tadubhayena 'pi dhammavinayo, pavuttavasena pāvacanaŋ, seṭṭhacariyaṭṭhena brahmacariyaŋ, anusiṭṭhidānavasena satthusāsanan 'ti vuccati. Tasmā imissā diṭṭhiyā 'ti ādīsu imissā buddhadiṭṭhiyā, *imissā* buddha-*khantiyā, imissā* buddha-*ruciyā, imasmiŋ* buddha-*ādāye, imasmiŋ* buddha-*dhamme, imasmiŋ vinaye . . . . . . dhammavinaye . . . . . . pāvacane . . . . . . brahmacariye, imasmiŋ* buddha-*satthusāsane* 'ti attho veditabbo. Api c' ettha sikkhattaya-saṅkhātaŋ sakalapāvacanaŋ Bhagavatā diṭṭhattā sammāditthipaccayattā sammādiṭṭhipubbaṅgamattā ca diṭṭhi, Bhagavato khamanavasena khanti, ruccanavasena ruci, gahaṇavasena ādāyo, attano kārakaŋ apāye apatamānaŋ dhāretī 'ti dhammo, tass' eva saṅkilesapakkhaŋ vinetī 'ti vinayo, dhammo ca so vinayo cā 'ti Dhammavinayo. Kusaladhammehi vā akusaladhammānaŋ esa vinayo 'ti Dhammavinayo. (Ten' eva vuttaŋ: "Ye ca kho tvaŋ Gotami dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saŋvattanti, no sarāgāya . . . pe . . . ekaŋsena Gotami dhāreyyāsi, eso dhammo, eso vinayo, etaŋ satthusāsanan 'ti.") Dhammena vā vinayo, na daṇḍādīhī 'ti Dhammavinayo. Vuttam 'pi c' etaŋ:

[1] SH atitikkhāya.

Daṇḍen' eke damayanti
Aṅkusehi kasāhi ca;
Adaṇḍena asatthena
Nāgo danto mahesinā 'ti.

Tathā:

Dhammena niyyamānānaŋ[1]
Kā usūyā vijānatan ? 'ti.

Dhammāya vā vinayo Dhammavinayo. Anavajjadhammatthaŋ h' esa vinayo, na bhavabhogānisaŋsatthaŋ. Ten' āha Bhagavā: "Na yidaŋ bhikkhave brahmacariyaŋ vussati janakuhanatthan" 'ti vitthāro. Puṇṇatthero 'pi āha: "Anupādā parinibbāṇatthaŋ kho āvuso Bhagavati brahmacariyaŋ vussatī" 'ti. Visuddhaŋ vā nayatī 'ti Vinayo. Dhammato vinayo Dhammavinayo. Saŋsāradhammato hi, sokādidhammato[2] vā esa visuddhaŋ nibbāṇaŋ nayati. Dhammassa vā vinayo, na titthakarānan 'ti Dhammavinayo. Dhammabhūto hi Bhagavā, tass' ev' esa vinayo. Yasmā vā dhammā[3] eva abhiññeyyā,[3] pariññeyyā,[3] pahātabbā,[3] bhāvetabbā,[3] sacchikātabbā[3] ca, tasmā esa dhammesu[4] vinayo, na sattesu, na jīvesu cā 'ti Dhammavinayo.

Sātthasabyañjanakādīhi aññesaŋ vacanato padhānaŋ vacanan 'ti pavacanaŋ. Pavacanaŋ eva pāvacanaŋ. Sabbacariyāhi visiṭṭhacariyabhāvena brahmacariyaŋ. Devamanussānaŋ satthubhūtassa Bhagavato sāsanan 'ti Satthusāsanaŋ. Satthubhūtaŋ[5] vā sāsanaŋ Satthusāsanaŋ. "Yo vā Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā" 'ti hi dhammavinayo ca satthā 'ti. Evaŋ tesaŋ padānaŋ attho veditabbo. Yasmā pana imasmiŋ yeva sāsane sabbākāra-ānāpānasatisamādhi-nibbattako bhikkhu vijjati, na aññatra, tasmā tattha tattha imissā 'ti ca, imasmin 'ti ca ayaŋ niyamo kato 'ti veditabbo. Ayaŋ *idhā 'ti* mātikāya niddesassa attho.

Puthujjanakalyāṇako vā 'ti ādinā ca bhikkhu-saddassa vacanatthaŋ avatvā idhā-dhippetabhikkhu yeva dassito.

---

[1] SH naya-. [2] B lokādi-. [3] B -o.
[4] B dhamme. [5] B Satthūsu.

Tattha puthujjano ca so kilesānaŋ asamucchinnattā, kalyāṇo ca sīlādipaṭipattiyuttattā 'ti puthujjanakalyāno. Puthujjanakalyāṇo eva puthujjanakalyāṇako. Adhisīlādīni sikkhatī 'ti *sekho*; sotāpanno vā, sakadāgāmī vā, anāgāmī vā. Akuppo calayitum asukkuṇeyyo arahattaphaladhammo assā 'ti *akuppadhammo*. So 'pi hi imaŋ samādhiŋ bhāveti.

Araññaniddese vinayapariyāyena tāva "Ṭhapetvā gāmañ ca gāmūpacārañ ca avasesaŋ *araññan*" *'ti* āgataŋ. Suttantikapariyāyena āraññakaŋ bhikkhuŋ sandhāya "Araññakaŋ nāma senāsanaŋ pañcadhanusatikaŋ pacchiman" 'ti āgataŋ. Vinayasuttantā pana ubho 'pi pariyāyadesanā nāma. Abhidhammo nippariyāyadesanā 'ti abhidhammapariyāyena araññaŋ dassetuŋ *nikkhamitvā bahi indakhīlā* 'ti vuttaŋ. Indakhīlato bahi nikkhamitvā 'ti attho. (Nikkhamitvā bahi indakhīlan 'ti 'pi pāṭho. Indakhīlaŋ atikkamitvā bahī 'ti vuttaŋ hoti.) Indakhīlo 'ti c' ettha gāmassa vā nagarassa vā ummāro.

Rukkhamūlaniddese rukkhamūlassa pākaṭattā taŋ avatvā 'va yatthā 'ti ādim āha. Tattha: *yatthā* 'ti yasmiŋ rukkhamūle. Āsanti nisīdanti etthā 'ti *āsanaŋ*. *Paññattan* 'ti ṭhapitaŋ. *Mañco vā* 'ti ādīni āsanassa pabhedavacanāni. Mañco 'pi hi nisajjāya 'pi okāsattā idha āsanesu[1] vutto. So pana masārabundikābaddha[2]-kulīrapādaka-āhaccapādakānaŋ aññataro. *Pīṭhaŋ* tesaŋ aññataram eva. *Bhisī* 'ti uṇṇābhisi-colabhisi-vākabhisi-tiṇabhisi-paṇṇabhisīnaŋ aññatarā. *Taṭṭikā* 'ti tālapaṇṇādīhi cinitvā katā. *Cammakhaṇḍo* 'ti nisajjāraho, yo koci cammakhaṇḍo. *Tiṇasantharā*dayo tiṇādīni gumbetvā[3] katā. *Tatthā* 'ti tasmiŋ rukkhamūle. *Caṅkamati vā* 'ti ādīhi rukkhamūlassa catu-iriyāpathapavattana-yoggatā kathitā. Yatthā 'ti ādīhi sabbapadehi rukkhamūlassa sandacchāyatā, janavivittatā ca vuttā hoti.

Kenacī 'ti kenaci samūhena. Taŋ samūhaŋ bhinditvā vitthārento *gahaṭṭhehi vā pabbajitehi vā* 'ti āha. *Anākiṇṇan*

---

[1] B sāsane. [2] B masāraka-bandikā-. [3] B gunthitvā.

'ti asaṅkiṇṇaŋ asambādhaŋ. Yassa senāsanassa samantā gāvutam 'pi addhayojanam 'pi pabbatagahanaŋ vanagahanaŋ nadīgahanaŋ hoti, na koci avelāya upasaṅkamituŋ sakkoti, idaŋ santike 'pi anākiṇṇaŋ nāma. Yaŋ pana aḍḍhayojanikaŋ vā yojanikaŋ vā hoti, idaŋ dūratāya eva anākiṇṇaŋ nāma.

Vihāro 'ti aḍḍhayogādimuttako avasesāvāso. *Aḍḍhayogo* 'ti supaṇṇavaṅkagehaŋ.[1] *Pāsādo* 'ti dve kaṇṇikā gahetvā kato dīghapāsādo. *Hammiyan* 'ti upari ākāsatale patiṭṭhita-kūṭāgārapāsādo yeva. Guhā 'ti iṭṭhakāguhā, silāguhā, dāruguhā, paŋsuguhā 'ti evaŋ hi Khandhakaṭṭhakathāyaŋ vuttaŋ. Vibhaṅgaṭṭhakathāyaŋ pana: "Vihāro 'ti samantā parihārapathaŋ, anto yeva rattitthāna-divāṭṭhānāni ca dassetvā katasenāsanaŋ; guhā 'ti bhūmiguhā, yattha rattindivaŋ dīpaŋ laddhuŋ vaṭṭati, pabbataguhā" 'ti idaŋ dvayaŋ visesetvā vuttaŋ.

Mātikāya sabbakālasādhāraṇa-lakkhaṇavasena nisīdatī* 'ti vattamānavacanaŋ kataŋ. Idha pana nisinnassa bhāvanārambhasambhāvato[2] nisajjārambha - pariyosāna - dassanatthaŋ *nisinno* 'ti niṭṭhānavacanaŋ kataŋ. Yasmā pana ujuŋ kāyaŋ paṇidhāya nisinnassa kāyo ujuko hoti, tasmā byañjane ādaraŋ akatvā adhippetam eva dassento *ujuko* 'ti ādim āha. Tattha: *ṭhito supaṇihito* 'ti ujukaŋ paṇihitattā ṭhapitattā ujuko hutvā ṭhito; na sayam evā 'ti attho.

Pariggahaṭṭho 'ti pariggahitaṭṭho. Kiŋ pariggahītaŋ? Niyyāṇaŋ. Kiŋ niyyāṇaŋ? Ānāpānasatisamādhi yeva yāva arahattamaggā niyyāṇaŋ. Ten' āha *niyyāṇaṭṭho* 'ti. *Mukha-saddassa* jeṭṭhakatthavasena saŋsārato niyyāṇaṭṭho vutto. *Upaṭṭhānaṭṭho* 'ti sabhāvaṭṭho yeva. Sabbehi pan' etehi padehi pariggahītaniyyāṇaŋ *satiŋ* katvā 'ti attho vutto hoti. (Keci pana pariggahaṭṭho 'ti satiyā pariggahaṭṭho;

* *Text*, p. 175, § 32, *line* 3.

[1] SH *v.l.* suvaṇṇa-; B subaṇṇa.

[2] B -rabbhasambha-.

niyyāṇaṭṭho 'ti assāsapassāsānaŋ pavisananikkhamana-dvāraṭṭho 'ti vaṇṇayanti.) Pariggahita-assāsapassāsaniyyāṇaŋ satiŋ *upaṭṭhapetvā* 'ti vuttaŋ hoti.

34. *Dvattiŋsāya*[1] [177] *ākārehī* 'ti tāsu tāsu avatthāsu yathākkamena labbhamānānaŋ anavasesa-pariyādānavasena vuttaŋ. *Dīghaŋ assāsavasenā* 'ti mātikāya Dīghan 'ti vutta-assāsavasena. Evaŋ sesesu. *Ekaggatan* 'ti ekaggabhāvaŋ. *Avikkhepan* 'ti avikkhipanaŋ. Ekaggatā eva hi nānārammaṇesu cittassa avikkhipanato avikkhepo 'ti vuccati. *Pajānato* 'ti asammohavasena pajānantassa, vindantassā 'ti vā attho. "Avikkhepo me paṭiladdho" 'ti ārammaṇakaraṇavasena pajānantassa vā. *Tāya satiyā* 'ti tāya upaṭṭhitāya satiyā. *Tena ñāṇenā* 'ti tena avikkhepajānanañāṇena. *Satokārī hotī* 'ti ettha yasmā ñāṇasampayuttā eva sati satī 'ti adhippetā (Yath' āha: "satimā hoti paramena satinepakkena samannāgato" 'ti), tasmā sato 'ti vacanen' eva ñāṇam 'pi gahitam eva hoti.

35. *Addhānasaṅkhāte* 'ti dīghasaṅkhāte kāle. Dīgho hi maggo addhāno 'ti vuccati. Ayam 'pi kālo dīghattā addhāno viya addhāno 'ti vutto. *Assasatī* 'ti ca, *passasatī* 'ti ca assāsañ ca passāsañ ca visuŋ visuŋ vatvā 'pi bhāvanāya nirantarappavattidassanatthaŋ *assasati 'pi passasati 'pī*, 'ti puna samāsetvā vuttaŋ. *Chando uppajjati* 'ti bhāvanābhivuddhiyā bhiyyobhāvāya chando jāyati. *Sukhumataran* 'ti passambhanasabhāvato[2] vuttaŋ. *Pāmojjaŋ*[3] *uppajjatī* 'ti bhāvanāpāripūriyā pīti jāyati. *Assāsapassāsā 'pi cittaŋ vivaṭṭatī* 'ti assāsapassāse nissāya paṭibhāganimitte uppajjante pakati-assāsapassāsato cittaŋ nivattati. *Upekkhā saṇṭhātī* 'ti tasmiŋ paṭibhāganimitte upacārappaṇā-samādhippattiyā puna samādhāne byāpārābhāvato tatramajjhattupekkhā saṇṭhāti nāma. *Navah' ākārehī* 'ti ettha bhāvanārambhato pabhuti pure chanduppādā assasati 'pi passasati 'pī 'ti vuttā tayo ākārā, chanduppādato pabhuti pure pāmojjupādā tayo, pāmojjuppādato pabhuti tayo 'ti nava ākārā.[4]

---

[1] *Text* Ba-. [2] B -sabbhā-; SH *v.l.* -sambha-.
[3] SH pāmu- (*throughout*). [4] SH navākārā.

Kāyo 'ti cuṇṇavicuṇṇā 'pi assāsapassāsā samūhaṭṭhena kāyo. Pakati-assāsa-pakatipassāse nissāya uppannanimittam 'pi assāsapassāsā 'ti nāmaŋ labhatī. *Upaṭṭhānaŋ satī* 'ti taŋ ārammaṇaŋ upecca tiṭṭhatī 'ti sati upaṭṭhānaŋ nāma. *Anupassanā ñāṇan* 'ti samathavasena nimittakāyānupassanā-vipassanāvasena nāmakāya-rūpakāyānupassanā ñāṇan 'ti attho. *Kāyo upaṭṭhānan* 'ti so kāyo "Upecca tiṭṭhati ettha satī" 'ti Upaṭṭhānaŋ nāma. *No satī* 'ti so kāyo sati nāma na hotī 'ti attho. *Tāya satiyā* 'ti idāni vuttāya satiyā. *Tena ñāṇenā* 'ti idān' eva vuttena ñāṇena. *Taŋ kāyaŋ anupassatī* 'ti samathavipassanāvasena yathāvuttaŋ[1] kāyaŋ anugantvā jhānasampayuttañāṇena vā vipassanāñāṇena vā passati.

Mātikāya kāyādīnaŋ padānaŋ abhāve 'pi imassa catukkassa kāyānupassanāvasena vuttattā idāni vattabbaŋ. *Kāye kayānupassanā-satipaṭṭhānabhāvanā* 'ti vacanaŋ sandhāya kāya-padaniddeso kato. Kāye kāyānupassanā 'ti bahuvidhe kāye tassa kāyassa anupassanā; athavā kāye kāyānupassanā, na aññadhammānupassanā 'ti vuttaŋ hoti. Anicca-dukkh-ānatt-āsubhato[2] kāye na nicca-sukh-att-asubhānupassanā. Atha kho anicca-dukkh-ānatt-āsubhato kāyass' eva anupassanā. Athavā kāye ahan 'ti vā, maman 'ti vā, itthī 'ti vā, puriso 'ti vā gahetabbassa kassaci ananupassanato tass' eva kāyamattassa anupassanā 'ti vuttaŋ hoti. Upari vedanāsu vedanānupassanā 'ti ādīsu tīsu 'pi es' eva nayo. Sati yeva upaṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ. Kāyānupassanāya sampayuttaŋ satipaṭṭhānaŋ kāyānupassanāsatipaṭṭhānaŋ. Tassa bhāvanā kāyānupassanāsatipaṭṭhāna-bhāvanā.

[178] 36. *Taŋ kāyan* 'ti aniddiṭṭhe 'pi nāmarūpakāye kāyasaddena tassā-pi saṅgahitattā niddiṭṭhaŋ viya katvā vuttaŋ. Aniccānupassanādayo hi nāmarūpakāye eva labbhanti, na nimittakāye. Anupassanā ca *bhāvanā* ca vuttaṭṭhā eva.

37. *Dīghaŋ assāsapassāvasenā* 'ti ādi ānāpānasatibhāvanāya ānisaŋsaŋ dassetuŋ vuttaŋ. Tassā-pi hi satipullatā

---

[1] B yathākkamaŋ vuttaŋ. [2] B -bhabhūte.

ñāṇavepullatā ca ānisaŋso. Tattha: *cittassa ekaggataŋ avikkhepaŋ pajānato* 'ti paṭiladdhajhānassa vipassanākāle cittekaggataŋ sandhāya vuttaŋ. *Viditā vedanā* 'ti sāmaññato udayadassanena viditā vedanā. *Viditā upaṭṭhahantī* 'ti khayato vayato suññato viditā[1] upaṭṭhahanti. *Viditā abbhatthaŋ gacchantī* 'ti sāmaññato vayadassanena viditā vināsaŋ gacchanti, bhijjantī 'ti attho. *Saññāvitakkesu* 'pi es' eva nayo. Imesu pana tīsu vuttesu sesārūpadhammā 'pi vuttā hontī. "Kasmā pana ime tayo eva vuttā?" 'ti ce: duppariggahattā. Vedanāsu tāva sukhadukkhā pākaṭā. Upekkhā pana sukhumā duppariggahā, na suṭṭhu pākaṭā. Sā 'pi c' assa pākaṭā hoti. Saññā ākāramattagāhakattā na yathāsabhāvagāhiṇī, sā ca sabhāvasāmaññalakkhaṇa-gāhakena vipassanāñāṇena sampayuttā ativiya apākaṭā, sā 'pi c' assa pākaṭā hoti. Vitakko ñāṇapaṭirūpakattā ñāṇato visuŋ katvā duppariggaho, nāṇapaṭirūpako hi vitakko. Yath' āha: "Yā c' āvuso Visākha, sammādiṭṭhi, yo ca sammāsaṅkappo, ime dhammā paññākkhandhe saṅgahītā" 'ti. Yo 'pi c' assa vitakko pākaṭo hotī 'ti evaŋ duppariggahesu vuttesu sesā vuttā 'va hontī 'tī.

38-40. Imesaŋ pana padānaŋ niddese: *Kathaŋ viditā vedanā uppajjantī?* 'ti pucchitvā taŋ avissajjetvā 'va vedanuppādassa viditatte yeva vissajjite vedanāya viditattaŋ vissajjitaŋ hotī 'ti, *Kathaŋ vedanāya uppādo vidito hotī?* 'ti ādim āha. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Avijjāsamudayā* . . . . . . *avijjānirodhā* 'ti ādayo heṭṭhā vuttattā eva. Iminā 'va nayena saññā-vitakkā 'pi veditabbā. Vitakkavāre pana *Phassasamudayā* . . . *phassanirodhā* 'ti avatvā phassaṭṭhāne. *Saññāsamudayā* . . . *saññānirodhā* 'ti vuttaŋ. "Taŋ kasmā?" 'ti ce: saññāmūlakattā vitakkassa. "Saññānānattaŋ paṭicca uppajjati saṅkappanānattan" 'ti hi vuttaŋ.

Aniccato manasikaroto 'ti ādīsu ca vedanaŋ aniccato manasikaroto 'ti ādinā nayena tasmiŋ tasmiŋ vāre so so yeva dhammo yojetabbo. Yasmā pana vipassanāsampa-

[1] B *omits*.

yuttā vedanā vipassanākiccakaraṇe asamatthattā vipassanāya anupakārikā, tasmā yeva ca bodhipakkhiyadhammesu nāgatā. Vipassanāsampayuttāya pana saññāya kiccam eva aparibyattaŋ, tasmā sā vipassanāya ekantam upakārikā eva. Vitakkaŋ pana vinā vipassanākiccam eva n' atthi. Vitakkasahāyā 'pi vipassanā sakakiccaŋ karoti. Yath' āha: "Paññā attano dhammatāya aniccaŋ, dukkhaŋ, anattā 'ti ārammaṇaŋ nicchetuŋ na sakkoti. Vitakke pana ākoṭetvā ākoṭetvā dente sakkoti. Yathā hi heraññiko kahāpaṇaŋ hatthe ṭhapetvā sabbabhāgesu oloketukāmo samāno 'pi na cakkhutalen' eva parivattetuŋ sakkoti, aṅgulipabbehi pana parivattetvā parivattetvā ito c' ito ca oloketuŋ sakkoti; evam va paññā attano dhammatāya aniccādivasena ārammaṇaŋ nicchetuŋ na sakkoti, abhiniropanalakkhaṇena pana āhananapariyāhananarasena vitakkena ākoṭentena viya parivattentena viya ca ādāy' ādāya dinnam eva nicchetuŋ sakkoti. Tasmā vedanāsaññānaŋ vipassanāya anupakāratta lakkhaṇamattavasen' eva dassetuŋ, *vedanāya* [**179**] . . . *saññāyā* 'ti tattha tattha ekavacanena niddeso kato. Yattako pana vipassanāya bhedo tattako eva vitakkassā 'ti dassetuŋ *vitakkānan* 'ti tattha tattha bahuvacanena niddeso kato 'ti vattuŋ yujjati.

[**180**] 41. Puna *dīghaŋ assāsapassāsavasenā* 'ti ādi ānāpānasatibhāvanāya sampattiŋ bhāvanāphalañ ca dassetuŋ vuttaŋ. Tattha: *samodhānetī* 'ti ārammaṇaŋ ṭhapeti, ārammaṇaŋ patiṭṭhāpetī 'ti vā attho. Samodahanabyāpārābhāve[1] 'pi bhāvanāpāripūriyā eva samodahati nāma. *Gocaran* 'ti vipassanākhaṇe saṅkhārārammaṇaŋ, maggakkhaṇe ca phalakkhaṇe ca nibbāṇārammaṇaŋ. Samatthan 'ti samam eva attho, samassa vā attho 'ti samattho, taŋ *samatthaŋ*. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Maggaŋ samodhānetī* 'ti maggaphalakkhaṇe yeva. Gocaraŋ nibbāṇam eva. *Ayaŋ puggalo* 'ti ānāpānasatibhāvanaŋ anuyutto yogāvacaro 'va. *Imasmiŋ ārammaṇe* 'ti ettha pana kaye 'ti padena saṅgahite nāmarūpakāya-saṅkhāte saṅkhatārammaṇe.

---

[1] B Samodahanaŋ byā-.

Ten' eva kamena magge nibbāṇārammaṇe ca. *Yaŋ tassā* 'ti ādīhi *ārammaṇa-gocara* saddānaŋ ekatthatā vuttā. *Tassā* 'ti tassa puggalassa. *Pajānātī 'ti puggalo* pajānāti[1] *pajānanā paññā* 'ti puggalo paññāya pajānatī 'ti vuttaŋ hoti. *Ārammaṇassa upaṭṭhānan* 'ti vipassanākhaṇe saṅkhārārammaṇassa, maggaphalakhaṇe ca nibbāṇārammaṇassa upaṭṭhānaŋ sati.[2] Ettha kammatthe sāmivacanaŋ, yathā: Rañño upaṭṭhānan 'ti. *Avikkhepo* 'ti samādhi. *Adhiṭṭhānan* 'ti yathāvuttasaṅkhārārammaṇaŋ nibbāṇārammaṇañ ca, taŋ hi adhiṭṭhāti ettha cittan 'ti adhiṭṭhānaŋ. *Vodānan* 'ti ñāṇaŋ. Taŋ hi vodāyati visujjhati tena cittan 'ti vodānaŋ.

Līnapakkhiko samādhi alīnabhāvappattiyā samabhūtattā *samaŋ*. Uddhaccapakkhikaŋ ñāṇaŋ anuddhatabhāvappattiyā samabhūtattā samaŋ. Tena vippassanā-maggaphalakkhaṇesu samathavipassanānaŋ yuganandhatā vuttā hoti. Sati pana sabbatthikattā tadubhayasamatāya upakārikā 'ti samaŋ. Ārammaṇaŋ samathādhiṭṭhānattā samaŋ.

Anavajjattho 'ti vipassanāya anavajjasabhāvo. *Nikkilesattho* 'ti maggassa nikkilesasabhāvo. (Nikkilesattho[3] 'ti vā pāṭho.) *Vodānattho* 'ti phalassa parisuddhasabhāvo. *Paramattho* 'ti nibbāṇassa sabbadhammuttamasabhāvo. *Paṭivijjhatī* 'ti taŋ sabhāvaŋ asammohato paṭivijjhati. Ettha ca *ārammaṇassa upaṭṭhānan* 'ti ādīhi samapaṭivedho vutto. Etth' eva ca vodānatthapaṭivedhassa vuttattā tena ekalakkhaṇā anavajjattha-nikkilesattha-paramatthā lakkhaṇāhāravasena vuttā yeva honti. Yath' āha:

Vuttamhi ekadhamme
Ye dhammā ekalakkhaṇā keci[4]
Vuttā bhavanti sabbe;
Iti vutto lakkhaṇohāro[5] 'ti.

Anavajjattho, nikkilesattho c' ettha avikkhepa-saṅkhatassa samassa attho payojanan 'ti samattho. Vodānattho vipa-

---

[1] SH *omits*. [2] SH Saman 'ti. [3] *So in Text*.
[4] B, SH *v.l.* tena. [5] B, SH *v.l.* -nāhāro.

ssanāmaggavodānaŋ sandhāya samam eva attho 'ti samattho. Phalavodānaŋ sandhāya maggavodāna-saṅkhātassa samassa attho 'ti samattho. Paramattho pana samam eva attho 'ti vā nibbāṇapayojanattā sabbassa samassa attho 'ti vā samattho. Taŋ vuttappakāraŋ samañ ca samatthañ ca ekadesasarūpekasesaŋ katvā *samatthaŋ ca paṭivijjhatī*[1] 'ti vuttaŋ.

42-45. Indriya-bala-[**181-182**]bojjhaṅgadhammā vipassanāmaggaphalakkhaṇe 'pi labbhanti. Maggo ca tisso ca visuddhiyo maggaphalakkhaṇe yeva, vimokkho ca vijjā ca khayañāṇañ ca maggakkhaṇe yeva, vimutti ca anuppāde ñāṇañ ca phalakkhaṇe yeva, sesā vipassanākhane 'pī 'ti dhammavāre ime dhamme imasmiŋ ārammaṇe *samodhānetī* 'ti, nibbāṇaŋ ṭhapetvā sesā yathāyogaŋ veditabbā. Idaŋ pana yebhuyyenavasena vuttaŋ. Avuttatthā pan' ettha heṭṭhā vuttā eva. Ekekacatukkavasen' ettha niyyāṇe dassite 'pi catukkantogadhassa ekekassā-pi bhāgassa niyyāṇassa upanissayattā ekekabhāgavasena niyyāṇaŋ dassitaŋ, na hi ekekaŋ vinā niyyāṇaŋ hotī 'ti.

Dīghaŋ-Assāsapassāsa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

46-47. Rassaniddese: *ittarasaṅkhāte* 'ti paritta-saṅkhāte kāle. Sesam ettha vuttanayena veditabbaŋ.[2]

[**183**] 48. *Sabbakāyapaṭisaŋvedī*-niddese arūpadhammesu vedanāya oḷārikattā sukhagahaṇatthaŋ paṭhamaŋ iṭṭhāniṭṭhārammaṇa-saŋvedikā *vedanā* vuttā. Tato yaŋ vedeti taŋ sañjānātī 'ti evaŋ vedanāvisayassa ākāragāhikā *saññā*; tato saññāvasena abhisaṅkhārikā *cetanā*; tato "Phuṭṭho vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī" 'ti vacanato *phasso*; tato sabbesaŋ sādhāraṇalakkhaṇo *manasikāro*; 'ti cetanādīhi saṅkhārakkhandho vutto. Evaŋ tīsu khandhesu vuttesu

---

[1] B paṭipajjatī.
[2] B *inserts after this,* Rass-assāsapassāsa-niddesavaṇṇanā.

taŋnissayo viññāṇakkhandho vutto 'va hoti. *Nāmañ cā* 'ti vuttappakāraŋ nāmaŋ ca. *Nāmakāyo cā* 'ti idaŋ pana nāmena nibbāṇassā-pi saṅgahitattā lokuttarānañ ca avipassanūpagattā taŋ apanetuŋ vuttaŋ. Kāyo 'ti hi vacanena nibbāṇaŋ apanītaŋ hoti nibbāṇassa rāsivinimmuttattā. *Ye ca vuccanti cittasaṅkhārā* 'ti saññā ca vedanā ca cetasikā; ete dhammā cittapaṭibaddhā. Cittasaṅkhārā 'ti evaŋ vuccamānā 'pi cittasaṅkhārā idha nāmakāyen' eva saṅgahitā 'ti vuttaŋ hoti.

Mahābhūtā 'ti mahantapātubhāvato mahābhūtasāmaññato mahāparivārato mahāvikārato mahantabhūtattā cā 'ti mahābhūtā. Te pana paṭhavī, āpo, tejo, vāyo 'ti cattāro. *Catunnaŋ mahābhūtānaŋ upādāya rūpan* 'ti upayogatthe sāmivacanaŋ. Cattāro mahābhūte upādāya nissāya amuñcitvā pavattarūpan 'ti attho. Tam pana cakkhu, sotaŋ, ghāṇaŋ, jivhā, kāyo, rūpaŋ, saddo, gandho, raso, itthindriyaŋ, purisindriyaŋ, jīvitindriyaŋ, hadayavatthu, ojā, kāyaviññatti, vacīviññatti, ākāsadhātu, rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, aniccatā 'ti catuvīsatividhaŋ. *Assāso ca passāso cā* 'ti pākatiko yeva. Assāsapassāse nissāya uppannaŋ paṭibhāganimittam 'pi tad eva nāmaŋ labhati paṭhavīkasiṇādīni viya. Rūpasarikkhakattā rūpan 'ti ca nāmaŋ labhati, "bahiddhā rūpāni passatī" 'ti ādīsu viya. *Nimittañ ca upanibandhanā* 'ti sati-upanibandhanāya nimittabhūtaŋ assāsapassāsānaŋ phusanaṭṭhānaŋ.[1] *Ye ca vuccanti kāyasaṅkhārā* 'ti assāsapassāsā kāyikā ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā 'ti evaŋ vuccamānā 'pi kāyasaṅkhārā idha rūpakāyen' eva saṅgahītā 'ti vuttaŋ hoti.

49. *Te kāyā paṭividitā hontī* 'ti jhānakkhaṇe assāsapassāsanimittakāyā, vipassanākhaṇe avasesarūpārūpakāyā ārammaṇato paṭividitā honti, maggakkhaṇe asammohato paṭividitā honti. Assāsapassāsavasena paṭiladdhajhānassa yogissa uppannavipassanāmagge 'pi sandhāya *dīghaŋ assāsa-*

[1] B *adds* yeva.

passāsavasenā 'ti ādi vuttaŋ. *Āvajjato pajānato* 'ti ādīni sīlakathāyaŋ vuttatthāni. [184] Te vuttappakāre kāye antokaritvā *sabbakāyapaṭisaŋvedī* 'ti vuttaŋ.

50. *Sabbakāyapaṭisaŋvedī assāsapassāsānaŋ saŋvaraṭṭhenā* 'ti ādīsu sabbakāyapaṭisaŋvedī 'ti vutta assāsapassāsato uppajjanajhānavipassanāmaggesu saŋvaro yeva saŋvaraṭṭhena *sīlavisuddhi.* Avikkhepo yeva *avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi.* Paññā yeva *dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi.* Jhānavipassanāsu virati-abhāve 'pi pāpābhāvamattam eva saŋvaro nāmā 'ti veditabbaŋ.

51. *Passambhayan* 'ti ādīnaŋ niddese: *kāyikā* 'ti rūpakāye bhavā. *Kāyapaṭibaddhā* 'ti kāyaŋ paṭibaddhā, kāyaŋ nissitā; kāye sati honti, asati na honti. Tasmā yeva te kāyena saṅkharīyantī 'ti *kāyasaṅkhārā. Passambhento* 'ti nibbāpento sannisīdāpento. Passambhanavacanen' eva oḷārikānaŋ passambhanaŋ siddhaŋ. *Nirodhento* 'ti oḷārīkānaŋ anuppādanena nirodhento. Vūpasamento 'ti oḷārike yeva ekasantatipariṇāmanayena santabhāvaŋ nayanto. *Sikkhatī* 'ti adhikāravasena assasissāmī 'ti sikkhatī 'ti sambandho; tisso sikkhā sikkhatī 'ti vā attho. Idāni oḷārikapassambhanaŋ dassetuŋ *yathārūpehī* 'ti ādim āha. Tattha: yathārūpehī 'ti yādisehi. *Ānamanā* 'ti pacchato namanā; *vinamanā* 'ti ubhayapassato namanā; *sannamanā* 'ti sabbato 'pi namantassa suṭṭhu namanā; *paṇamanā* 'ti purato namanā; *iñjanā* 'ti kampanā; *phandanā* 'ti īsakaŋ calanā; [185] *pakampanā* 'ti bhusaŋ kampanā.

"Yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa ānamanā . . . pe . . . pakampanā tathārūpaŋ kāyasaṅkhāraŋ passambhayan" 'ti ca, "yā kāyassa ānamanā . . . pe . . . pakampanā, tañ ca passambhayan" 'ti ca sambandho kātabbo. Kāyasaṅkhāresu hi passambhitesu kāyassa ānamanādayo ca passambhitā yeva hontī 'ti *yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa na ānamanā*-dikā hoti, tathārūpaŋ *santaŋ sukhumam* 'pi *kāyasaṅkhāraŋ passambhayan* 'ti ca; *yā* kāyassa na ānamanādikā, tathārūpaŋ santaŋ sukhumaŋ *pasambhayan* 'ti ca samban-

dhato veditabbaŋ.[1] Santaŋ sukhuman 'ti ca bhāvanapuŋsakavacanam etaŋ. Iti kirā 'ti ettha: *Iti* evam-atthe; *kira* yadi-atthe. Yadi evaŋ sukhumake 'pi assāsapassāse *passambhayaŋ assasissāmi . . . passasissāmī 'ti sikkhatī* 'ti codakena codanā āraddhā hoti. Athavā "kirā" 'ti codakavacanattā asaddahanatthe, parokkhatthe ca yujjati yeva. "evaŋ sukhumānam 'pi passambhanaŋ sikkhatī 'ti na saddahāmi, apaccakkhaŋ me" 'ti vuttaŋ hoti.

Evaŋ sante 'ti evaŋ sukhumānaŋ passambhane sante. *Vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā na hotī* 'ti assāsapassāsavātassa upaladdhiyā. Upaladdhī 'ti viññāṇaŋ. Assāsapassāsavātaŋ upalabbhamānassa tadārammaṇassa bhāvanā, viññāṇassa pabhāvanā uppādanā na hoti; tassa ārammaṇassa bhāvanā na hotī 'ti attho. *Assāsapassāsānañ ca pabhāvanā na hotī* 'ti bhāvanāya sukhumakānam 'pi assāsapassāsānaŋ nirodhanato tesaŋ ca uppādanā pavattanā na hotī 'ti attho. *Ānāpānasatiyā ca pubhāvanā na hotī* 'ti assāsapassāsabhāvato yeva tadārammaṇāya bhāvanāviññāṇasampayuttāya satiyā ca pavattanā na hoti; tasmā yeva taŋsampayuttassa ānāpānasatisamādhissa ca bhāvanā na hoti. *Na ca naŋ tan* 'ti ettha ca nan 'ti nipātamattaŋ, "bhikkhu ca nan" 'ti ādīsu viya. Taŋ vuttavidhaŋ *samāpattiŋ paṇḍitā* na *samāpajjanti 'pi*, tato na *vuṭṭhahanti 'pī* 'ti sambandho. Codanāpakkhassa parihāravacane: *iti kirā* 'ti evam eva. Ettha eva-kāratthe kira saddo-daṭṭhabbo. *Evaŋ sante* 'ti evaŋ passambhane sante eva. *Yathā kathaŋ viyā* 'ti yathā taŋ vuttavidhānaŋ hoti, tathā taŋ kathaŋ viyā ? 'ti upamaŋ pucchati.

Idāni: *seyyathā 'pī* 'ti taŋ upamaŋ dasseti. *Kaŋse* 'ti kaŋsamayabhājane.[2] *Nimittan* 'ti tesaŋ saddānaŋ ākāraŋ. "Nimittan" 'ti ca sāmi-atthe upayogavacanaŋ; Nimittassā 'ti attho. Saddanimittañ ca saddato anaññaŋ. *Suggahitattā* 'ti suṭṭhu uggahitattā. (Sugahitattā 'ti 'pi pāṭho. Suṭṭhu gahitattā 'ti attho.) *Sumanasi katattā* 'ti suṭṭhu āvajjitattā. *Sūpadhāritattā* 'ti suṭṭhu citte ṭhapitattā. *Su-*

---

[1] SH veditabbo. [2] B kaŋsabhājane.

khumasaddanimittārammaṇattā 'pī 'ti tadā sukhumānam 'pi saddānaŋ niruddhattā [a]anuggahitasaddanimittassa anārammaṇā[b] 'pi sukhumataraŋ saddanimittaŋ ārammaṇaŋ katvā sukhumataraŋ saddanimittārammaṇam 'pi cittaŋ pavattati; sukhumatarasadda-nimittārammaṇabhāvato 'pi 'ti vā attho. Iminā 'va nayena appaṇāyam 'pi attho veditabbo.

[**186**] Passambhayan 'ti ādīsu: "*Passambhayaŋ kāyasaṅkhāran* 'ti vuttā *assāsapassāsā kāyo* 'ti" vā; "passambhayaŋ kāyasaṅkhāran 'ti ettha assāsapassāsā kāyo 'ti" vā yojanā veditabbā.

52. Bhāvanāvisuddhiyā kāyasaṅkhāre passambhamāne 'pi "Oḷārikaŋ kāyasaṅkhāraŋ passambhemī" 'ti yogino ābhoge sati tenādarena ativiya passambhati, anupaṭṭhahantam 'pi sukhumaŋ su-ānayaŋ hoti. *Aṭṭha anupassane ñāṇānī* 'ti dīghaŋ, rassaŋ, sabbakāyapaṭisaŋvedī, passambhayaŋ kāyasaṅkhāran 'ti vuttesu catūsu vatthūsu assāsavasena catasso, passāsavasena catasso 'ti aṭṭha anupassanāñāṇāni. *Aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo*[1] 'ti dīghaŋ assāsavasena cittassa ekaggataŋ avikkhepaŋ pajānato sati upaṭṭhitā hotī 'ti ādina nayena vuttesu catūsu vatthūsu assāsavasena catasso, passāsavasena catasso 'ti aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo.[2] *Cattāri suttantikavatthūnī* 'ti Bhagavatā Ānapānasatisuttante vuttattā paṭhamacatukkavasena cattāri suttantikavatthūnī 'ti.

Paṭhamacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

53-54. Dutiyacatukkassa *pītipaṭisaŋvedī*-niddese *uppajjati pītipāmojjan*[3] 'ti ettha: Pītī 'ti mūlapadaŋ; pāmojjan 'ti tassa atthapadaŋ, pamuditabhāvo 'ti attho. [**187**] *Yā pīti-*

---

[a] *to* [b] B anuggahitattā saddanimittassa anārammaṇaŋ.

[1] B upaṭṭhānānupassiyo.

[2] B -nupassiyo. Aṭṭha c' upaṭṭhānānupassatiyo 'ti 'pi pāṭho. SM *adds* Aṭṭha c' upaṭṭhānānussatiyo 'ti pi pāṭho.

[3] SH -pāmujja (*throughout*).

pāmojjan 'ti ādīsu yā pītī 'ti ca pāmojjan 'ti ca evamādīni nāmāni labhati, sā pītī 'ti vuttaŋ hoti. Tattha: Pītī 'ti sabhāvapadaŋ. Pamuditabhāvo pāmojjaŋ. Āmodanākāro *āmodanā*, pamodanākāro *pamodanā*. Yathā ca bhesajjānaŋ vā, telānaŋ vā, uṇhodakasītodakānaŋ vā ekatokaraṇaŋ modanā 'ti vuccati, evam ayam 'pi dhammānaŋ ekatokaraṇena modanā. Upasaggavasena padaŋ maṇḍetvā[1] amodanā pamodanā 'ti vuttā. Hāsetī 'ti *hāso*, pahāsetī 'ti *pahāso*. Haṭṭhapahaṭṭhākārānam etaŋ adhivacanaŋ. *Vittī* 'ti vittaŋ, dhanass' etaŋ nāmaŋ. Ayaŋ pana somanassapaccayattā vittasarikkhatāya vitti. Yathā hi dhanino dhanaŋ paṭicca somanassaŋ uppajjati, evaŋ pītimato 'pi pītiŋ paṭicca somanassaŋ uppajjati, tasmā vittī 'ti vuttā. Tuṭṭhisabhāvasaṇṭhitiyā hi pītiyā etaŋ nāmaŋ. Pītimā pana puggalo kāyacittānaŋ uggatattā abbhuggatattā udaggo 'ti vuccati. Udaggassa bhāvo *odagyaŋ*. Attano manatā attamanatā. Anabhiraddhassa hi mano dukkhapadaṭṭhānattā na attano mano nāma hoti. Abhiraddhassa sukhapadaṭṭhānattā attano mano nāma hoti. Iti attano manatā attamanatā, sakamanabhāvo 'ti attho. Sā pana yasmā na aññassa kassaci attano manatā, cīttass' eva pan' eso bhāvo cetasiko dhammo, tasmā *attamanatā cittassā* 'ti vuttā. Sesam ettha ca upari ca heṭṭhāvuttanayena yojetvā veditabbaŋ.

55-57. *Sukhapaṭisaŋvedanā*-niddese: [188] *Dve sukhānī* 'ti samatha-vipassanābhūmidassanatthaŋ vuttaŋ. Kāyikaŋ hi sukhaŋ vipassanāya bhūmi, cetasikaŋ sukhaŋ samathassa ca vipassanāya ca bhūmi. *Kāyikan* 'ti pasādakāyaŋ vinā[2] anuppattito kāye niyuttan 'ti kāyikaŋ. *Cetasikan* 'ti avippayogavasena[3] cetasi-niyuttan 'ti cetasikaŋ. Tattha kāyika-padena cetasikaŋ *sukhaŋ* paṭikkhipati, sukha-padena kāyikaŋ dukkhaŋ. Tathā cetasika-padena kāyikaŋ sukhaŋ paṭikkhipati, sukha-padena cetasikaŋ dukkhaŋ. *Sātan* 'ti madhuraŋ sumadharaŋ. *Sukhan* 'ti sukham eva; na dukkhaŋ. *Kāyasamphassajan* 'ti kāyasamphassajātaŋ. *Sātaŋ*

---

[1] SH vaḍḍhetvā.
[2] SH pasādakāyaŋ. Taŋ vinā.
[3] SH, SM adhi-.

sukhaŋ vedayitan 'ti sātaŋ vedayitaŋ, na asātaŋ vedayitaŋ, sukhaŋ vedayitaŋ, na dukkhaŋ vedayitaŋ. Parato tīni padāni itthiliṅgavasena vuttāni: *sātā* vedanā na asātā, *sukhā vedanā* na dukkhā 'ti. Ayam eva pan' ettha attho.

Cetasikasukha-niddeso vuttapaṭipakkhanayena yojetabbo. *Te sukhā* 'ti liṅgavipallāso kato. Tāni sukhānī 'ti vuttaŋ hoti. Sesam ettha-catukke heṭṭhā paṭhamacatukke vuttanayen' eva veditabbaŋ. [189] Cattāri suttantikavatthūni dutiya-tatiya-catukkavasena veditabbānī 'ti.

Dutiyacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

58. Tatiyacatukkaniddese: *cittan* 'ti mūlapadaŋ, *viññāṇan* 'ti atthapadaŋ. *Yaŋ cittan* 'ti ādi pītiyaŋ vuttanayena yojetabbaŋ. Tattha: cittan 'ti ādīsu cittatāya cittaŋ. Ārammaṇaŋ minamānaŋ jānātī 'ti *mano*. *Mānasan* 'ti mano yeva.

" Antaḷikkhacaro poso
Yvā[1] yaŋ carati mānaso,"

'ti hi ettha pana sampayuttakadhammo mānaso 'ti vutto.

" Kathaŋ hi Bhagavā tuyhaŋ
Sāvako sāsane rato
Appattamānaso sekkho
Kālaŋ kayirā janesu tā ?"

'ti arahattaŋ mānasan 'ti ettha[2] ca[2] vuttaŋ. Idha pana mano 'va mānasaŋ, byañjanavasena h' etaŋ padaŋ vaḍḍhitaŋ.[3] *Hadayan* 'ti: "cittaŋ vā te khipissāmi, hadayaŋ vā te phālessāmī" 'ti ettha uro hadayan 'ti vuttaŋ: " hadayā hadayaŋ maññe aññāya tacchatī " 'ti ettha cittaŋ; " Vakkaŋ hadayan " 'ti ettha hadayavatthu. Idha pana cittam eva abbhantaraṭṭhena hadayan 'ti vuttaŋ. Tad eva parisuddha-

[1] B, SM Svā-. [2] SH, SM *omit*. [3] SM vaḍḍhati.

ṭṭhena *paṇḍaraŋ*. Bhavaṅgaŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Yath' āha: "Pabhassāram idaŋ bhikkhave cittaŋ. Tañ ca kho āgantukehi upakkilesehi upakkiliṭṭhan" 'ti. Tato nikkhittaŋ pana akusalam 'pi gaṅgāya nikkhittā nadī Gaṅgā viya, Godāvarito nikkhittā Godāvarī viya ca paṇḍaran 't' eva vuttaŋ. Yasmā pana ārammaṇavijānana-lakkhaṇaŋ cittaŋ upakkilesena kileso na hoti, sabhāvato parisuddham eva hoti, upakkilesayoge pana sati upakkiliṭṭhaŋ nāma hoti, tasmā 'pi paṇḍaran 'ti vattuŋ yujjati.

[**190**] *Mano manāyatanan* 'ti idha pana manogahaṇaŋ manass' eva āyatanabhāvadīpanatthaŋ. Ten' etaŋ dīpeti: Na yidaŋ devāyatanaŋ viya manassa āyatanattā manāyatanaŋ. Atha kho mano eva āyatanaŋ manāyatanan 'ti. Āyatanattho heṭṭhā vutto yeva. Manate iti mano, vijānātī 'ti attho. Aṭṭhakathācariyā pan' āhu: "nāḷiyā minamāno viya, mahātulāya dhārayamāno viya ca ārammaṇaŋ jānātī 'ti mano. Tad eva mananalakkhaṇe indaṭṭhaŋ karotī 'ti indriyaŋ. Mano eva indriyaŋ *manindriyaŋ*. Vijānātī 'ti *viññāṇaŋ*. Viññāṇam eva khandho *viññāṇakkhandho*. Rūḷhito khandho vutto. Rāsaṭṭhena hi viññāṇakkhandhassa ekadeso ekaŋ viññāṇaŋ. Tasmā yathā rukkhassa ekadesaŋ chindanto rukkhaŋ chindatī 'ti vuccati, evam eva viññāṇakkhandhassa ekadesabhūtaŋ ekaŋ 'pi[1] viññāṇaŋ rūḷhito viññāṇakkhandho 'ti vuttaŋ. Yasmā pana rāsaṭṭho yeva khandhaṭṭho na hoti koṭṭhāsaṭṭho 'pi khandhaṭṭho yeva, tasmā koṭṭhāsaṭṭhena viññāṇakoṭṭhāso 'ti 'pi attho. *Tajjā manoviññāṇadhātū* 'ti tesaŋ phassādīnaŋ sampayuttadhammānaŋ anucchaviko[2] manoviññāṇadhātu. Imasmiŋ hi pade ekam eva cittaŋ minanaṭṭhena mano, vijānanaṭṭhena viññāṇaŋ, sabhāvaṭṭhena nissattaṭṭhena vā 'pi dhātū 'ti tīhi nāmehi vuttaŋ.

59. *Abhippamodo* 'ti adhikā tuṭṭhi.

60. [**191**] *Samādhi*-niddese: acalabhāvena ārammaṇe tiṭṭhatī 'ti *ṭhiti*. Parato padadvayaŋ upasaggavasena vaḍḍhi-

---

[1] SH, SM *omit*. [2] B -kā.

taŋ. Api ca sampayutte dhamme ārammaṇamhi sampiṇḍitvā tiṭṭhatī 'ti *saṇṭhiti*. Ārammaṇaŋ ogāhetvā anupavisitvā tiṭṭhatī 'ti *avaṭṭhiti*. Kusalapakkhasmiŋ cattāro dhammā ārammaṇaŋ ogāhanti: saddhā, sati, samādhi, paññā. Ten' eva saddhā okappanā 'ti vuttā, sati apilāpanā 'ti, samādhi avaṭṭhitī 'ti, paññā pariyogāhanā 'ti. Akusalapakkhe pana tayo dhammā ārammaṇaŋ ogāhanti: taṇhā, diṭṭhi, avijjā 'ti. Ten' eva te oghā 'ti vuttā. Uddhaccavicikicchāvasena pavattassa visāhārassa paṭipakkhato *avisāhāro*, avisāharaṇan[1] 'ti attho. Uddhaccavicikicchāvasen' eva gacchantaŋ cittaŋ vikkhipati nāma, ayaŋ pana tathā na hotī 'ti *avikkhepo*. Uddhaccavicikicchāvasen' eva cittaŋ visāhaṭaŋ[2] nāma hoti, ito c' ito ca harīyati, ayaŋ pana [a]avisāhaṭassa manassa sabhāvo[b] 'ti *avisāhaṭamānasatā*.[3] *Samatho* 'ti tividho samatho: cittasamatho, adhikaraṇasamatho, sabbasaṅkhārasamatho 'ti. Tattha aṭṭhasu samāpattīsu cittekaggatā cittasamatho nāma, taŋ hi āgamma cittacalanaŋ cittavipphandanaŋ samati vūpasamati; tasmā so cittasamatho 'ti vuccati. Sammukhāvinayādi sattavidho adhikaraṇasamatho nāma, taŋ hi āgamma tāni tāni adhikaraṇāni samanti ...... adhikaraṇasamatho 'ti vuccati. Yasmā pana sabbe saṅkhārā nibbāṇaŋ āgamma samanti ...... taŋ sabbasaṅkhārasamatho 'ti vuccati. Imasmiŋ atthe cittasamatho adhippeto. Samādhilakkhaṇe indaṭṭhaŋ karotī 'ti *samādhindriyaŋ*. Uddhaccena na kampatī 'ti *samādhibalaŋ*. *Sammāsamādhī* 'ti yathāvasamādhi, niyyānikasamādhi, kusalasamādhi.

61. *Rāgato vimocayaŋ cittan* 'ti ādīhi dasahi kilesavatthūhi vimocanaŋ vuttaŋ. *Thīna*-gahaṇen' eva c' ettha middhagahaṇaŋ, *uddhacca*-gahaṇen' eva ca kukkuccagahaṇaŋ kataŋ hotī 'ti ? Aññesu pāṭhesu sahacārittā kilesavatthuto vimocanavacanen' eva paṭhamajjhānādīhi nīvaraṇādito vimocanaŋ, aniccānupassanādīhi niccasaññādito ca vimocanaŋ vu-

---

[1] SH -hā-. [2] B visaṭaŋ.
[a] to [b] B avisāhassa mānasassa bhāvo.
[3] *Text* -ta-.

ttam eva hotī 'ti. *Kathaŋ taŋ cittaŋ anupassatī?** 'ti ettha peyyāle ca aniccānupassanāya[1] niccasaññādīnaŋ pahānaŋ vuttam eva. *Cattāri suttantikavatthūni* tatiya-catukkavasena veditabbānī 'ti.

Tatiyacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

62. Catutthacatukkaniddese: "Aniddiṭṭhe napuŋsakan" 'ti vacanato asukan 'ti aniddiṭṭhattā *aniccan 'ti kiŋ aniccan?* 'ti napuŋsakavacanena pucchā katā. *Uppādavayaṭṭhenā* 'ti uppādavaya-saṅkhātena aṭṭhena, uppādavayasabhāvenā 'ti attho. Ettha ca pañcakkhandhā sabhāvalakkhaṇaŋ, pañcannaŋ khandhānaŋ uppādavayā vikāralakkhaṇaŋ. Etena hutvā-abhāvena aniccan[2] 'ti vuttaŋ hoti. [a]Ten' eva ca Aṭṭhakathāya saṅkhatalakkhaṇavasena "aniccatā 'ti tesaŋ yeva uppāda-vaya-ññathattan" 'ti ca vatvā 'pi "hutvā-abhāvo cā" 'ti vuttaŋ. Etena hutvā-abhāvākāro aniccalakkhaṇan 'ti vuttaŋ hoti.[b] [192] *Pañcannaŋ khandhānaŋ udayabbayaŋ passanto imāni paññāsa lakkhaṇānī* 'ti peyyālaŋ katvā vuttaŋ. *Dhammā* 'ti saññākkhandhādayo yathāvuttadhammā 'va.

63. Virāgānupassī-niddese[3] *Rūpe ādīnavaŋ disvā* 'ti bhaṅgānupassanato paṭṭhāya parato vuttehi aniccaṭṭhādīhi rūpakkhandhe ādīnavaŋ disvā. *Rūpavirāge* 'ti nibbāṇe, nibbāṇaŋ hi āgamma rūpaŋ virajjati apunaruppattidhammataŋ āpajjanena nirujjhati. Tasmā nibbāṇaŋ rūpavirāgo ti vuccati. *Chandajāto hotī* 'ti anussavavasena uppanna-dhammacchando hoti. *Saddhādhimutto* 'ti tasmiŋ yeva nibbāṇe saddhāya ca adhimutto nicchito. *Cittañ c' assa svādhiṭṭhitan* 'ti assa yogissa cittaŋ khayavirāga-saṅkhāte rūpabhaṅge ārammaṇa-

---

* *Text, p.* 100, *l.* 14.

---

1 B -ssanādīhi; SM -ssanā-.
a to b B *omits*.
2 SH aniccā.
3 SH *omits*.

vasena accantavirāga-saṅkhāte rūpavirāge nibbāne anussavavasena suṭṭhu adhiṭṭhitaŋ, suṭṭhu patiṭṭhitaŋ[1] hotī 'ti sambandhato veditabbaŋ. *Rūpe virāgānupassī* 'ti rūpassa khayavirāgo rūpe virāgo 'ti pakatibhummavacanena vutto. Rūpassa accantavirāgo rūpe virāgo 'ti nimittatthe bhummavacanena vutto. Taŋ duvidhim 'pi virāgaŋ ārammaṇato ajjhāsayato ca anupassanasīlo rūpavirāgānupassī 'ti vutto. Esa nayo *vedanā*-dīsu.

64. *Nirodhānupassī*-padaniddese 'pi es' eva nayo.

65. *Katīh' ākārehī* 'ti adi pan' ettha viseso. Tattha *avijjā*-dīnaŋ paṭiccasamuppādaṅgānaŋ ādīnavanirodhadassanen' eva rūpādīnam 'pi ādīnavanirodhā dassitā honti. Tesam 'pi paṭiccasamuppādaṅgānātivattanato. Iminā eva ca visesavacanena virāgānupassanato nirodhānupassanāya visiṭṭhabhāvo vutto hoti. [193] Tattha: *aniccaṭṭhenā* 'ti khayaṭṭhena, [a]hutvā-abhāvaṭṭhena vā. *Dukkhaṭṭhenā* 'ti bhayaṭṭhena, paṭipīḷanaṭṭhena vā. *Anattaṭṭhenā* 'ti asārakaṭṭhena avasavattanaṭṭhena vā. *Santāpaṭṭhenā* 'ti kilesasantāpanaṭṭhena. *Vipariṇāmaṭṭhenā* 'ti jarā-bhaṅgavasena dvidhā pariṇāmanaṭṭhena.[b]

Nidānanirodhenā 'ti mūlapaccayābhāvena. *Nirujjhatī* 'ti na bhavati. *Samudayanirodhenā* 'ti āsannapaccayābhāvena, mūlapaccayo hi byādhissa asappāyabhojanaŋ viya nidānan 'ti vutto. Āsannapaccayo byādhissa vātapittasemho viya samudayo 'ti vutto. Nidānaŋ hi nicchayena dadāti phalam iti ni-dānaŋ, samudayo pana suṭṭhu udeti etasmā phalam iti sam-udayo. *Jātinirodhenā* 'ti mūlapaccayassa uppatti-abhāvena. *Pabhavanirodhenā* 'ti āsannapaccayassa uppatti-abhāvena. Jāti yeva hi pabhavati[2] etasmā dukkhan 'ti pabhavo 'ti vattuŋ yujjati. *Hetunirodhenā* 'ti janakapaccayābhāvena. *Paccayanirodhenā* 'ti upatthambhaka-paccayābhāvena. Mūlapaccayo 'pi hi āsannapaccayo ca janakapaccayo

---

[1] B paṇidhitaŋ. *a to b* B *omits*. [2] SH bhavati.

ca upatthambhakapaccayo ca hoti yeva. Etehi tikkhavipassanākhaṇe tadaṅganirodho, maggakkhaṇe samucchedanirodho vutto hoti. *Ñāṇuppādenā* 'ti tikkhavipassanāñāṇassa vā, maggañāṇassa vā, uppādena. *Nirodhūpaṭṭhānenā* 'ti vipassanākkhaṇe paccakkhato khayanirodhassa anussavavasena nirodha-saṅkhātassa nibbāṇassa upaṭṭhānena. Etehi visaya-visayaniyamo 'va kato hoti, tadaṅga-samucchedanirodho ca vutto hoti.

[194] 67. *Paṭinissaggānupassī*-niddese[1]: *Rūpaŋ pariccajatī 'ti* ādīnavadassanena nirapekkhatāya rūpakkhandhaŋ pariccajati. *Pariccāgapaṭinissaggo* 'ti pariccāgaṭṭhena paṭinissaggo 'ti vuttaŋ hoti. Etena paṭinissagga-padassa pariccāgaṭṭho vutto. Tasmā kilesānaŋ pajahanan 'ti attho. Ettha ca vuṭṭhānagāminī vipassanā kilese tadaṅgavasena pariccajati, maggo samucchedavasena. *Rūpanirodhe nibbāṇe cittaŋ pakkhandatī* 'ti vuṭṭhānagāminī tanninnatāya pakkhandati, maggo ārammaṇakaraṇena. *Pakkhandanapaṭinissaggo* 'ti pakkhandanaṭṭhena paṭinissaggo 'ti vuttaŋ hoti. Etena paṭinissagga-padassa pakkhandanattho vutto. Tasmā cittassa nibbāṇe vissajjanan 'ti attho. *Cattāri suttantikavatthūni* catutthacatukkavasena veditabbāni. Imasmiŋ catukke *jarāmaraṇe* vattabbaŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ. Satipaṭṭhānesu ca, "kāye kāyānupassanā, citte cittānupassanā" 'ti kāya-cittānaŋ ekattavohāravasena ekavacananiddeso kato. "Vedanāsu vedanānupassanā, dhammesu dhammānupassanā" 'ti vedanā-dhammānaŋ nānattavohāravasena bahuvacananiddeso kato 'ti veditabbo 'ti.

Catutthacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Satokāriñāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā.

68. Idāni chahi rāsīhi uddiṭṭhañāṇesu catuvīsati-samādhiñāṇaniddese tāva kāyānupassanādīnaŋ tiṇṇaŋ catukkānaŋ vasena dvādasannaŋ vatthūnaŋ ekekasmiŋ *assāsavasena*

[1] B -padaniddese.

eko, *passāsavasena* eko 'ti dve dve *samādhī* 'ti dvādasasu vatthūsu catuvīsati samādhayo[1] hontī. Jhānakkhaṇe tehi sampayuttāni *catuvīsati samādhi*-vasena *ñāṇāni*.

Dvāsattativipassanā-ñāṇaniddese: *dīghaŋ* [**195**] *assāsā* 'ti dīghan 'ti vutta-assāsato. Kiŋ vuttaŋ hoti ?[2] Dīghaŋ assāsahetu jhānaŋ paṭilabhitvā samāhitena cittena vipassanākkhaṇe aniccato anupassanaṭṭhena *vipassanā* 'ti vuttaŋ hoti. Esa nayo uttaratrā[3]-pi. Tesaŋ yeva dvādasannaŋ vatthūnaŋ ekekasmiŋ assāsavasena tisso, passāsavasena tisso 'ti cha anupassanā 'ti dvādasasu vatthūsu dvāsattati anupassanā honti. Tā eva dvāsattati anupassanā *dvāsattati vipassanāvasena ñāṇāni*.

Nibbidāñāṇaniddese: *aniccānupassī assasan*[4] 'ti aniccānupassī hutvā assasanto, aniccānupassī hutvā vattanto 'ti attho. Assāsan 'ti ca idaŋ vacanaŋ hetu-atthe daṭṭhabbaŋ. *Yathābhūtaŋ jānāti passatī 'ti nibbidāñāṇan* 'ti kalāpasammasanato paṭṭhāya yāva bhaṅgānupassanā pavattavipassanāñāṇena saṅkhārānaŋ yathāsabhāvaŋ jānāti, cakkhunā diṭṭham iva ca ten' eva ñāṇacakkhunā passati. Tasmā nibbidāñāṇaŋ nāmā 'ti attho. Saṅkhāresu nibbidāñāṇaŋ nāmā 'ti vuttaŋ hoti. Upari bhayatūpaṭṭhānādīnaŋ, muñcitukamyatādīnañ ca nāṇānaŋ visuŋ āgatattā idha yathāvuttān' eva vipassanāñāṇāni nibbidāñāṇānī 'ti veditabbānī.

Nibbidānulomañāṇaniddese: *aniccānupassī assasan*[4] 'ti aniccānupassino assasantassa, sāmi-atthe paccattavacanaŋ. *Bhayatūpaṭṭhāne paññā* 'ti vacanen' eva bhayatūpaṭṭhānaādīnavānupassanā-nibbidānupassanāñāṇāni vuttāni honti. Tiṇṇaŋ ekalakkhaṇattā imāni tīṇi ñāṇāni anantarā vuttānaŋ nibbidāñāṇānaŋ anukūlabhāvena[5] anulomato nibbidānulomañāṇānī 'ti vuttāni.

Nibbidāpaṭippassaddhiñāṇa-niddese : *aniccānupassī assasan*[4] 'ti anantarasadisam eva. *Paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā*

---

[1] B, SM -dhiyo. [2] B 'ti vuttaŋ hoti. [3] B, SM uttaratthā.
[4] B, SH assāsan. [5] B kusalabhāvena.

'ti vacanen' eva muñcitukamyatā-paṭisaṅkhānupassanā-saṅkhārūpekkhāñāṇāni vuttāni honti. Tiṇṇaŋ ekalakkhaṇattā paṭisaṅkhā-santiṭṭhanā 'ti vacanen' eva anulomañāṇa-maggañāṇāni 'pi gahitāni honti. Saṅkhārūpekkhāñāṇa-anulomañāṇāni 'pi hi nibbidāya sikhāpattattā nibbidājananabyāpārappahāṇena *nibbidāpaṭippasaddhi-ñāṇāni* nāma honti. Maggañāṇaŋ pana nibbidāpaṭippassaddhante uppajjanato nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaŋ nāma hotī 'ti ativiya yujjatī 'ti nibbidā-nulomañāṇesu viya ādibhūtaŋ muñcitukamyatāñāṇaŋ agahetvā paṭisaṅkhā-santiṭṭhanā 'ti ante ñāṇadvayagahaṇaŋ maggañāṇasaṅgahaṇatthaŋ. Muñcitukamyatā 'ti hi vutte anulomañāṇaŋ saṅgayhati, na maggañāṇaŋ. Maggañāṇaŋ hi muñcitukamyatā nāma na hoti, kiccasiddhiyaŋ santiṭṭhanato pana santiṭṭhanā nāma hoti. Aṭṭhakathāyam 'pi ca " phussanā 'ti appaṇā " 'ti vuttaŋ. Idaŋ ca maggañāṇaŋ nibbāṇe appaṇā 'ti katvā santiṭṭhanā nāma hotī 'ti. Santiṭṭhanā 'ti vacanena maggañāṇam 'pi saṅgayhati. Nibbidānulomañāṇāni 'pi atthato nibbidāñāṇān' eva hontī 'ti tāni 'pi nibbidāñāṇehi saṅgahetvā nibbidā-paṭippassaddhiñāṇānī 'ti nibbidāgahaṇam eva kataŋ, na nibbidānulomagahaṇaŋ.

Tīsu 'pi c' etesu ñāṇaṭṭhakaniddesesu[1] catutthassa dhammānupassanācatukkassa vasena vuttānaŋ catunnaŋ vatthūnaŋ ekekasmiŋ assāsavasena ekaŋ, passāsavasena ekan 'ti dve dve ñāṇānī 'ti catūsu vatthūsu aṭṭha ñāṇāni honti.

Vimuttisukhañāṇa-niddese: *pahīṇattā* 'ti pahāṇaŋ dassetvā tassa pahāṇassa samucchedapahāṇattaŋ dassento *samucchinnattā* āha. *Vimuttisukhe ñāṇan* 'ti phalavimuttisukhasampayutta-ñāṇañ ca phalavimuttisukh-ārammaṇapaccavekkhaṇa-ñāṇañ ca. Anusayavatthussa kilesassa pahāṇena pariyuṭṭhāna-duccaritavatthupahāṇaŋ hotī 'ti dassanatthaŋ puna anusayānaŋ pahāṇaŋ vuttaŋ. [**196**] *Ekavīsati*-phalañāṇaŋ sandhāya pahāṇakilesagaṇanāya 'pi ñāṇagaṇanā katā hoti.

---

[1] B -ttika-.

Paccavekkhaṇāñāṇañ ca sandhāya pahīṇakilesa-paccavekkhaṇagaṇanāya phalapaccavekkhaṇañāṇagaṇanā katā hotī 'ti.

Ñāṇarāsichakka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmagga-ṭṭhakathāya Ānāpānassatikathā-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.*

---

* *Here ends the corresponding Text of the Paṭisambhidāmagga, vol. i.*

Printed in Great Britain by
Billing and Sons Ltd., Guildford and Esher